

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

II) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd.

LANDSHÖFDINGE-EMBETETS

UTI

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR ÅREN

1856—1860.

1. Länets allmänna beskaffenhet och indelning.

Göteborgs och Bohus län, beläget emellan 57°33'30" och 59°6'40" lat. samt 28°46'19" och 30°5'59" long., gränisar i norr till Norge, i öster till Elfsborgs län, i söder till Hallands län och i vester till Kattegat.

Länets hela *vidd* beräknas till 43,87 kvadratmil, deraf landet 43,29, utgörande 2,04 öppen åkerjord, 4,08 ång och beteshagar, 34,86 utmark, skog och berg, samt 2,31 insjöar och kärr.

Länet har *fem städer*, nemligen Göteborg, Kongelf, Marstrand, Uddevalla och Strömstad, alla med stapelstadsrätt, samt *en köping*, Lysekil, och är indeladt i *fem fögderier*, nemligen Göteborgs, Inlands, Oroust och Tjörns, Sunnervikens samt Norrvikens, innefattande tillsammans 20 *härader*, af hvilka *Göteborgs* fögderi utgör 4: Säfvedals, Askims samt vestra och östra Hisings; *Inlands* 4: Inlands Södre, Nordre, Torpe och Fräkne; *Oroust och Tjörns* 3: Orousts östra, Orousts vestra och Tjörns; *Sunnervikens* 5: Lane, Tunge, Stångenäs, Sotenäs och Sörbygdens; samt *Norrvikens* 4: Qville, Tanums, Wette och Bullarens. Hisingöns begge härader äro sammanslagne till ett Länsmansdistrikt, hvaremot Lane och Säfvedals härader äro fördelade i tvenne. Då alla öfriga härader utgöra hvardera ett, är länet alltså indeladt i 21 *Länsmansdistrikter*.

I *ecklesiastikt* hänseende tillhör länet Göteborgs stift och indelas, oberäknadt garnisons-församlingarne i Göteborg samt å Ny-Elfsborgs och Carlstens fästningar, uti 35 *pastorater*, hvilka med Skärgårdskapellerna utgöra 89 *församlingar*, fördelade på 5 *kontrakter* eller prosterier.

INLEDNING

TILL

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetat och utgivet af Statistiska centralbyrån – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kungl. Maj:ts befallninghavande i Stockholms stad och i rikets 24 län avger underdåniga femårsberättelser av statistiskt innehåll.

Berättelserna består av två avdelningar.

Första avdelning består av följande rubriker:

- 1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet**
- 2. Innevånare**
- 3. Näringar**
- 4. Kommunikationsanstalter och varubyten**
- 5. Kameralförhållanden**
- 6. Politi.**

Andra avdelning är en tabellbilaga.

Statistiska centralbyrån samlar in och utger ett sammandrag för hela riket av samtliga femårsberättelsernas huvudsakliga innehåll.

Föregångare:

Kongl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1822-1851/55.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig berättelse	1-53.
1. Länets allmänna beskaffenhet och indelning.....	1.
2. Innevånare.....	3.
Tab. Litt. A. Medeltemperaturen i Göteborg.....	3.
Tab. Litt. B. Folkmängdstätheten å landsbygden enligt mantalslängderne.....	5.
Tab. Litt. C. För lagbrott sakfällde personer.....	5.
3. Näringar.....	6.
Tab. Litt. D. Priser å jordbruksalster.....	9.
Tab. Litt. E. Markegångspriser å mansdagsverken.....	10.
Tab. Litt. F. Priser å ladugårdsprodukter.....	11.
Tab. Litt. G. Fabriker.....	14.
Tab. Litt. H. Fabriker å landsbygden.....	15.
Tab. Litt. I. Näringsutvägar å landsbygden.....	15.
4. Kommunikations-anstalter, sjöfart och handel.....	17.
Tab. Litt. K. Bränvinsbränning.....	17.
Tab. Litt. L. Vestra Stambanans trafik.....	18.
Tab. Litt. M. Förteckning å sjöskador vid kusten af Göteborgs och Bohus län under åren 1856-1860.....	20.
5. Kameralförhållanden.....	21.
Tab. Litt. N. Bränvinsutskänknings och utminuteringsställen och taxerad försäljning vid slutet af 1860.....	21.
6. Politi.....	23.
Städerne.....	28.
1. Göteborg.....	28-37.
Tab. Litt. O. Utförsel från Göteborg.....	29.
Tab. Litt. P. Utskeppningsorter för jern- och trävaror.....	29.
Tab. Litt. Q. Införsel till Göteborg.....	30.
Tab. Litt. R. Vid Göteborgs tullkammare inklarerades från utrikes orter:.....	31.
Tab. Litt. S. Fabriker med antal arbetare och tillverkningsvärde i Göteborgs stad.....	34.
Tab. Litt. T. Sjöassuransföreningens verksamhet.....	36.
Tab. Litt. U. Enskilda bankens verksamhet.....	36.
Tab. Litt. V. Göteborgs sparbanks delägare och deras kapitalbehållning.....	37.
2. Uddevalla.....	46.
3. Kongelf.....	50.
4. Marstrand.....	51.
5. Strömstad.....	52.

	Sid.
Tabellbilagor	54-68.
Tab. N:o 1. Folkmängd.....	54.
Tab. N:o 2. Jordbruk.....	55.
Tab. N:o 3. Boskapsskötsel.....	55.
Tab. N:o 4. Skogshushållning.....	55.
Tab. N:o 5. Dödade rofdjur.....	56.
Tab. N:o 6. Af rofdjur dödade husdjur.....	56.
Tab. N:o 7, A. 1) Bergverk, bruk, fabriker och manufakturinrättningar å landsbygden år 1860.....	57.
Tab. N:o 7, B. 1) Bruk, fabriker och manufakturinrättningar i städerna år 1860.....	58.
Tab. N:o 7, C. 2) Handtverkerier å landsbygden år 1860.....	59.
Tab. N:o 7, D. 2) Handtverkerier i städerna år 1860.....	60.
Tab. N:o 8, A. Allmänna vägar, 1856-1860.....	61.
Tab. N:o 8, B. Gästgifverier och skjutsning, 1856-1860.....	61.
Tab. N:o 9, A. Sjöfart år 1860.....	62.
Tab. N:o 9, B. Handel år 1860.....	62.
Tab. N:o 10, A. Hemman och jordlägenheter m. m. å landsbygden år 1860.....	63.
Tab. N:o 10, B. Jordområde och egendomar m. m. i städerna år 1860....	64.
Tab. N:o 11. Laga skiften m. m. år 1856-1860.....	64.
Tab. N:o 12. Sparbanker.....	65.
Tab. N:o 13. Fattigvården.....	66-68.

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

II) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd.

LANDSHÖFDINGE-EMBETETS

UTI

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR ÅREN

1856—1860.

1. Länets allmänna beskaffenhet och indelning.

Göteborgs och Bohus län, beläget emellan 57° 33' 30" och 59° 6' 40" lat. samt 28° 46' 19" och 30° 5' 59" long., gränisar i norr till Norge, i öster till Elfsborgs län, i söder till Hallands län och i vester till Kattegat.

Länets hela *vidd* beräknas till 43,87 kvadratmil, deraf landet 43,29, utgörande 2,04 öppen åkerjord, 4,08 ång och beteshagar, 34,86 utmark, skog och berg, samt 2,31 insjöar och kärr.

Länet har *fem städer*, nemligen Göteborg, Kongelf, Marstrand, Uddevalla och Strömstad, alla med stapelstadsrätt, samt *en köping*, Lysekil, och är indeladt i *fem fögderier*, nemligen Göteborgs, Inlands, Oroust och Tjörns, Sunnervikens samt Norrvikens, innefattande tillsammans 20 *härader*, af hvilka *Göteborgs* fögderi utgör 4: Säfvedals, Askims samt vestra och östra Hisings; *Inlands* 4: Inlands Södre, Nordre, Torpe och Fräkne; *Oroust och Tjörns* 3: Orousts östra, Orousts vestra och Tjörns; *Sunnervikens* 5: Lane, Tunge, Stångenäs, Sotenäs och Sörbygdens; samt *Norrvikens* 4: Qville, Tanums, Wette och Bullarens. Hisingöns begge härader äro sammanslagne till ett Länsmansdistrikt, hvaremot Lane och Säfvedals härader äro fördelade i tvenne. Då alla öfriga härader utgöra hvarterdera ett, är länet alltså indeladt i 21 *Länsmansdistrikter*.

I *ecklesiastikt* hänseende tillhör länet Göteborgs stift och indelas, oberäknadt garnisons-församlingarne i Göteborg samt å Ny-Elfsborgs och Carlstens fästningar, uti 35 *pastorater*, hvilka med Skärgårdskapellerna utgöra 89 *församlingar*, fördelade på 5 *kontrakter* eller prosterier.

Den ecklesiastika indelningen, jemförd med den civila, företer ej annan *oregelbundenhet*, än att 8 oförmedlade hemman (Skårdalen och N. Surte), som efter jordeboken tillhöra Rödbo socken i Göteborgs fögderi, i kyrkoärenden tillhöra Nödinge socken i Elfsborgs län.

I afseende å *lagskipningen* är länets indelning numera så bestämd, att hvarterdera fögderiet utgör en domsaga. Antalet af länets *domsagor* är sålunda fem, hvilka tillsammans utgöra 13 *tingslag*. Säfvedals härad i Göteborgs fögderi kommer dock ej att förenas med den öfriga delen af domsagan förr, än vid nuvarande Häradshöfdingens (Justitie-Borgmästarens i Göteborg) afgang. Städerna hafva hvar sin jurisdiktion, men köpingen Lysekil lyder under landsrätt *).

Föga upphöjdt öfver hafsytan, består länet dock till större delen af bergsträckningar, som mångfaldigt utgrena sig och bilda talrika dälдер.

De högsta bergkullarne, *Dragonkullen* vid Svinesund, *Björnepiken* i Wette härad och *Ejdebratten* vid Bullarens gräns, hafva ej mer än omkring 600 fots höjd.

Den förnämsta af länets dalar är den, som upptager Götaelf och som, från Kongelf till Göteborg, vidgar sig ifrån 2,000 till omkring 8,000 fot. Dernäst märkas dalsträckningen från Saltkälleviken inåt Gesäters socken af Dalsland, $3\frac{1}{2}$ mil lång, och dalen från Bullaren förbi Svarteborg till Gullmarsfjorden.

Utom de talrika hafsvikar, som till någon del eller helt och hållet omgifva betydligare landsträckor, förekomma inom länet åtskilliga större eller mindre vattendrag och sjöar, af hvilka särskildt må nämnas:

Göta elf, som genomskär en del af Inlands och Göteborgs fögderier och som två mil ofvanför utloppet bildar tvenne, ön Hisingen omgifvande, grenar, hvaraf den ena utlöper vid Ny-Elfsborg i Riföfjorden, och den andra, kallad Nordre elf, i Elfvefjorden;

Mölnalds ström och *Säfve-ån*, som, med upprinnelse från Elfsborgs län, leda sig, den förra öfver Mölnald, der den bildar ett större fall, genom Göteborgs stad, och den senare genom Partilleds socken, samt begge utfalla i Göta elf;

Uddevalla-ån eller, såsom den vid länegränsen kallas, *Ris-ån*, som har sin upprinnelse inom Forshälla socken, afleder Örsjöns vatten och utfaller vid Uddevalla;

Örekils-elfven, som, kommande från Dalsland, genomlöper Sunnervikens fögderi och nedanom Qvistrum utfaller i Gullmarsfjorden;

Wettelanda- eller *Kollekinds-ån*, som upprinner ur en mängd små sjöar och mossar på Löfverås- och Tormåseröds-fjellen samt har sitt utlopp genom *Strömstadsvattnet* vid Strömstad;

Kynne-elf, som gifver utlopp åt de på Dalslandsgränsen belägne Kornsjöarne och, efter en sänkning af omkring 140 fot på en mil, utfaller i Bullaresjön;

Idefloden, som till en del genomskär Norrvikens fögderi och utlöper i hafvet norr om Strömstad; — äfvensom följande insjöar, nemligen:

Landvetterssjön, *Rådasjön*, *Stensjön* och *Dillsjön*, belägne i Göteborgs fögderi;

Stora Hällungen om 1,270 tunnland och *Örsjön* om 2,300 tunnland, i Inlands fögderi;

Grindbys, *Kollungeröds* och *Röds* sjöar, af omkring $\frac{1}{2}$ mils längd hvardera, i Oroust och Tjörns fögderi;

Kärnsjön, med en vidd af 1,400 tunnland i Sunnervikens fögderi; samt

Norra och *Södra Bullaresjöarne*, den förra vid pass 1,386 och den senare 2,310 tunnland, i Norrvikens fögderi.

Kärr och mossar finnas inom länet temligen talrikt, men sådane af större vidd, som genom uttappning kunna göras odlingsbara, mindre allmänt.

I afseende å *jordmänen* förekomma väsendtliga skiljaktigheter, äfven inom hvarje fögderi. På sätt i länets föregående femårsberättelser angifvits, kan man dock anse lera och lermylla utgöra de rådande jord-

*) Angående indelningarne för försvarsverket samt öfriga kamerala förhållanden, se nedanför under 5:te afdelningen.

arterna. Undantag göra förnämligast, i Göteborgs fögderi, Landvetters samt en del af Härryda och Råda socknar, der jordmänen består mest af sand och klapper, samt hvad man kallar ör; i Inlands fögderi, en del af Solberga, Rommelanda, Westerlanda, Ucklums och Hjertums socknar, samt Fräkne härad, der de intill bergssträckorna belägna hemmanen i allmänhet hafva en svag, sandblandad jord; i Oroust och Tjörns fögderi, spridda ställen, hvarest förekomma sandblandad fimjord och bränntorf; i Sunnervikens fögderi, mindre delar af Lane och Tunge härader, der sand och fimjord förekomma, samt Sörbygdens härad, som till en del har 200 fots höjd öfver hafvet och i allmänhet ett hårdare klimat, än de närmare saltsjön belägne delar af länet, och hvarest jordmänen mera allmänt är svagare, af sandig och fjellaktig beskaffenhet; samt i Norrvikens fögderi, Bullarens härad och den del af Wette och Tanums härader, som gränsar derintill, hvarest jordmänen allmänligast består af sand-, fjell- och myrjord.

I allmänhet har det visat sig, att jorden närmast intill hafskusterna har starkare alstringskraft, och att den åkerjord, som från äldre tider varit upptagen, innehåller god lera, med svartmylla till matjord och grundlager af mergel. I flere delar af länet, ända till en mil från hafskusten och deröfver, förekomma större och mindre bäddar af fossila snäck- och musselskal, tillhörande ännu i hafvet förekommande blötdjursarter, och som, i geologiskt afseende märkvärdiga, äro det icke mindre i ekonomiskt, genom de rika mergellager, som de bilda, hvilkas nytta och användbarhet såsom gödningsämne ortens jordbrukare mer och mer lärt sig att uppskatta.

För att grunda ett noggrannare omdöme om länets fruktbarhet och de derpå verkande klimatiska Tab. Litt. A. förhållanden, i jämförelse med rikets öfriga delar, må härvid anmärkas, att, enligt Statistiska Central-byråns offentliggjorda Berättelse för åren 1851 med 1855 (Befolkn. Stat. ny följd I. 2. sid. 21), sädesskörden i Göteborgs och Bohus län under åren 1816 med 1855 endast 1 år varit svag och 8 år under medelmåttan, då medeltalet af de öfriga 23 länens sädesskördar under medelmåttan, missväxter inberäknade, varit 13 af berörde 40 år. Härtill har väl icke allenast en bördigare jordmän verkat, men äfven ett mildare klimat. Enligt gjorda noggranna iakttagelser har luftens medeltemperatur i Göteborg under åren 1851—1860 (efter den 100-gradiga thermometeren, 3 gånger om dagen observerad), förhållit sig som nedanstående tab. Litt. A. utvisar.

För de första fem åren har alltså luft-temperaturens medeltal varit + 7,61, och för de fem sista + 7,69, eller för alla tio åren + 7,65, som visar 1° 99' högre än hvad Stockholms medeltemperatur enligt offentliggjorda uppgifter utgör, och 0,40 högre än Lunds, churu denna ort är belägen två grader sydligare *).

2. Innevånare.

Bilagde tabell N:o 1 redogör för länets *folkmängd* åren 1856—1860 i öfverensstämmelse med det Tab. N:o 1. af Statistiska Central-byrån meddelade formulär.

Tab. Litt. A.

Medeltemperaturen i Göteborg.

För månad.				För helt år.			
För Januari månad	+ 0,20	För Juli månad	+ 17,64	År 1851	+ 7,60	År 1856	+ 6,43
» Februari »	— 1,56	» Augusti »	+ 16,66	» 1852	+ 8,23	» 1857	+ 8,57
» Mars »	+ 0,82	» September »	+ 12,91	» 1853	+ 7,40	» 1858	+ 8,38
» April »	+ 4,74	» Oktober »	+ 8,67	» 1854	+ 7,71	» 1859	+ 8,55
» Maj »	+ 11,05	» November »	+ 2,59	» 1855	+ 7,12	» 1860	+ 6,53
» Juni »	+ 16,24	» December »	+ 1,68				

*) De topografiska och statistiska uppgifter om Göteborgs och Bohus län, som af trycket utkommit i sammanhang med den af Topografiska Korpsen år 1859 utgifna karta öfver länet, innefatta en utförligare skildring af länets topografiska förhållanden. Hvad de geologiska förhållandena angår, hänvisas till det karteverk med beskrifningar, som genom Hushållnings-sällskapets föranstaltande utgifves af E. Olbers.

Jemlikt den vid slutet af år 1860 verkställda mantals- och skattskrifningen utgjorde länets folkmängd:	
å landsbygden.....	169,507.
i städerna	39,346.

Summa 208,853.

Efter föregående femårsberättelser för länet utgjorde folkmängden enligt samma längder:

för år 1822 (enligt de mot slutet af 1821 lemnade mantalsuppgifter).....	130,627.
» » 1832 (» » » » af 1831 » »).....	148,757.
» » 1841 (» » » » af 1840 » »).....	159,056.
» » 1850 (» » » » af 1849 » »).....	178,613.
» » 1855 (» » » » af 1854 » »).....	189,150.

Räknadt från den i sista femårsberättelsen meddelade uppgift vann folkmängden alltså en ytterligare tillväxt af 19,703.

Under tidrymden från år 1822 till och med år 1855 motsvarade folkökningen, enligt förra femårsberättelserne, i det närmaste 45 procent, eller för år räknadt 1,35%. Städernes andel i denna tillökning var dock procentvis något ringare än landets. För år 1822 uppgafs nemligen städernes folkmängd tillsammans till 22,251, hvadan den under åren till och med 1855 ökats med endast 9,518, eller i medeltal för året föga öfver 1¼ procent å förstnämnde års folknnummer, hvaremot landets folkmängd, som år 1822 uppgafs till 108,376, men 1855 uppgick till 157,381, visar i medeltal för året en tillväxt af i det närmaste 1½ procent. Under perioden 1856—1860 var förhållandet deremot omvänt. Å landsbygden hade nemligen under denna tid folkmängden ökats med 12,116 utöfver det i förra femårsberättelsen för år 1855 upptagne antal af 157,381, hvilken tillökning, enär föregående femårsberättelsers folkmängds-uppgifter, såsom afseende uppborärsåren, grundade sig på nästföretgående årens mantals- och skattskrifning, följaktligen bör på 6 år fördelas, hvaraf för året uppkommer föga mer än 1¼ procent. I städerna åter var tillökningen under berörda period 7,577, som för året motsvarar 3,97 procent. En öfvervägande andel i denna sistnämnda procent-tillökning belöper sig på Göteborg, hvarest innevånarnes antal ökat sig med 6,530, som på den för år 1855 uppgifna folknnummern motsvarar i medeltal för året en tillökning af 4,4%. Närmast derintill kommer Uddevalla. Ögonskenligen är denna stadsbefolkningens starkare tillväxt i främsta rummet att tillskrifva en mer än vanligt vidgad industriell verksamhet. Att folkökningen å landsbygden under ifrågavarande period varit något ringare än tillföre, dertill förekommer ej annan förklaringsgrund, än att under berörda tidskifte en elakartad rödsot förnyade gånger varit i särskilda landsorter gängse.

Då för landet och städerna samfäldt 1860 års folkmängd sammanställs med den för år 1822 uppgifna, visar sig en tillökning af omkring 59% eller för år räknadt omkring 1,5%. Enligt Statistiska Central-byråns år 1860 offentliggjorda embetsberättelse (Befolknings-Statistik, ny följd I. 3. sid. 36) var folkmängdstillökningen i detta län från 1821 till 1855 inalles 38,70 procent, eller i medeltal för år 1,11, under det att för hela riket denna tillökning uppgick till endast 33,11, eller för år räknadt till 0,95. Att klimatisk inflytelse haft någon del i detta för länet gynnsamma förhållande torde kunna slutas deraf, att, enligt nyssnämnda officiella statistik (sid. 19), procenten af detta läns befolkning öfver 50 års ålder var 16,40, då för hela riket den endast var 15,94, och (sid. 24) att antalet af dem, som uppnått en ålder öfver 90 år, motsvarade 5,99 på 20,000, hälften man- och qvinkön, då deremot för hela riket denna åldersklass motsvarade endast 4,55.

Tab. Litt. B. I medeltal på *quadratmil* lemnar länets folkmängd år 1860 en qvot af 4,734, eller mer än 5 gånger så mycket som medeltalet för hela riket. Fördelad på de särskilda fögderierna visar sig denna folkmängd, i förhållande till arealen, belöpa sig till de å motstående sida i tab. Litt. B. angifne tal.

Hvad folkets *bildning* angår, förklarar jag utan tvekan, att den inom detta län är i framskridande. Det lider ej heller något tvifvel, att ju detta framskridande i ännu märkligare mån skall uppenbara sig, sedan

verkningarne af den förbättrade folkundervisningen hunnit mogna och det uppväxande släktet efterhand ingått i det borgerliga lifvet. Utom residensstaden, hvarest någon gång spår uppenbarat sig till mormonska och baptistiska villomeningar, men för hvilka här icke varit någon fruktbar jordmån, har inom länet under ifrågasvarande period någon egentlig schismatisk rörelse icke förekommit.

Frågan om halten af ett folks sedlighet är under alla förhållanden, synnerligast vid jämförelsen emellan tvenne icke aflägsna tidskiften, af den mest grannliga art, och låter sig svårligen afgöra efter någon fullt tillförlitlig måttstock. Den enda arithmetiska grund, som i detta afseende kan hafva någon giltighet, är att hemta från brottnålsstatistiken, men äfven denna måste man med varsamhet använda, för att icke löpa fara att vilseledas, ty enstaka företeelser, som uppenbara sig endast eller nästan uteslutande inom antalet af den lösa befolkningen, innebära icke något bevis om skaplynnnet hos den egentliga kärnan af folket.

Anledning erbjuder sig emellertid icke att mildra det omdöme, som härom i föregående femårs- Tab. Litt. C. berättelser uttalats, så vidt omdömet endast grundas på brottnålsstatistiken. Vid jämförelse af förhållandena under år 1858, det sista för hvilket Herr Justitie-Statsministerns underdåniga berättelser angående civila rättegångsärenden och brottnål äro i tryck tillgängliga, med förhållandena under den tidrymd, för hvilken senaste femårsberättelser i detta hänseende redogöra, ådagaläggas, att antalet af lagbrott, för hvilka personer blifvit sakfällde i detta län, förhållit sig på sätt nedanstående tab. Litt. C. utvisar.

Då för hela riket i medeltal antalet af för brott sakfällde åren 1841—46 förhöll sig till folkmängden såsom 1 till 102, 1850 såsom 1 till 115, 1853 såsom 1 till 89 och 1858 såsom 1 till 91, så ådagalägger det uppgifna förhållandet, att länets tillstånd i omförmälda afseende varit vida ofördelaktigare, än rikets i allmänhet, efter medeltal räknadt. Härvid är dock att anmärka, att det för de sistberörda åren uppgifna stora antalet öfverträdelser af politi- och ekonomi-författningar väl mindre torde böra tillskrivas en ökad brottslighet, än en skärpt tillsyn emot öfverträdelser. Sedan vid den nya organisation, som Polisförvaltningen i Göteborg år 1850 erhållit, polispersonalen derstädes blifvit betydligt förstärkt, hafva nemligen åtalen emot lagbrott, synnerligast mot fylleri, der blifvit talrikare. Förhållandet härmed visar sig af följande, på Herr Justitie-Statsministerns åberopade embetsberättelser grundade jämförelse:

I Göteborgs och Bohus län utgjorde antalet af öfverträdelser af förordningen emot fylleri och dryckenskap, för hvilka personer blifvit sakfällde, år 1849: 853, år 1853: 2,587, år 1858: 3,321.

Tab. Litt. B. *Folkmängdstätheten å landsbygden enligt mantalslängderne.*

		Qvadratmil.	Folkmängd.	Antal å kvadratmil.
Göteborgs	fögderi.....	6,13	36,222	5,909
Inlands	”	8,89	34,083	3,834
Oroust och Tjörus	”	4,74	27,930	5,892
Sunnervikens	”	11,18	39,120	3,508
Norrvikens	”	12,35	32,152	2,603

Tab. Litt. C. *För lagbrott sakfällde personer.*

	Brott emot person och äganderätt m. m.	Öfverträdelser af politi-, ekonomi- och särskilde disciplinär- stadganden.	Sakfällde i förhållande till folkmängden.
1841—1846 i medeltal.....	931	1,576	1 på 78
1850.....	1,208	1,969	1 ” 57
1853.....	1,072	4,388	1 ” 34
1858.....	1,259	4,777	1 ” 35

Då nu hela antalet af brott mot politi-, ekonomi- och särskilda disciplinär-stadganden inom länet år 1849 utgjorde 2,483, och år 1858, såsom ofvan är anfördt, 4,777, visar det sig, att andra så beskaffade öfverträdelser än fylleribrott år 1849 uppgingo till ett antal af 1,380 och 1858 till 1,456, eller endast 76 mera än förstnämnda år. Ovedersägligt är ock, att, hvad dryckenskapslasten angår, som så länge tårt på befolkningens både moraliska och ekonomiska krafter, sedlighetstillståndet utom städerna väsendtligen förbättrats, sedan en ändamålsenligare lagstiftning angående bränvinstillverkning och försäljning år 1855 trädte i verkställighet. I icke ringa mån har på senaste åren förbrukningen af bränvin lemnat rum för maltdrycker och kaffe.

Hvad *klädedrägt* och *folknöjen* angår, har länets befolkning ej några egendomliga sedvänjor.

Till *boningshus* begagnas inom detta län i allmänhet timrade byggnader, täckte med tegel. Ladugårdarne äro dels timrade, dels uppförde af korsvirke och bräder, sällan af sten, med tak ömsom af tegel, bunden halm samt halm och torf. Allmogen har under senare åren betydligt förbättrat sitt byggnadssätt, så att det i vissa orter numera icke är sällsynt att finna bondgårdar med bekvämt och prydligt inrättade åbyggnader.

3. Närings.

Jordbruket är fortfarande länets hufvudnäring och sädesodlingen lemnar numera, äfven vid medelmåttiga skördar, icke obetydligt öfverskott utöfver länets egen förbrukning. Otvifvelaktigt kan dock afkastningen blifva vida större, och all utsigt är förhanden, att den småningom blifver det i den mån allmogens håg för jordbrukets bättre skötsel, som af föredömen och en gynnsam konjunktur märkbart lifvats, fortfarande underhålles.

Bönor och andra *skidfrukter* odlas temligen allmänt, särdeles i södra delen af länet, hvarigenom ock under den härjande potatessjukdomen nöden bland de fattigare jordbrukarne väsendtligen mildrats. *Hampa* och *humle* odlas inom detta län föga. *Linsäde* är deremot icke sällsynt, och odlingen af *klöfver* har på de senaste åren betydligt tilltagit. Till sistnämnde förhållande har länets Hushållnings-Sällskap synnerligen medverkat genom införskrifning af större partier klöfverfrö och tillhandahållande deraf åt länets jordbrukare.

I södra delen af länet är *korn* att anse som hufvudsäde. I den norra deremot odlas mera *hafre*; dock är *blandkorn* der ock nog allmänt. I Inlands fögderi intager åkerjorden vanligen $\frac{2}{3}$ och ängen $\frac{1}{3}$ af in-ägorymden. Då vaxelbruket inom orten gemenligen afser sjuårig omloppstid med tvåårig gräsvall, så besås $\frac{1}{3}$ af åkerjorden med höstsäde och $\frac{2}{3}$ med vårsäde. Af detta senare anses korn, blandsäd, trindsäd och potates, till ungefär lika andel hvardera, sammanlagdt upptaga hälften och hafre andra hälften af den till vårsäd beräknade jordvidd. Hemmanens inskränkta ägorymd och den nog långt sträckta hemmansklyfningen medgifver ej i någon större mån begagnandet af trädesjord eller odling af vintersäd, hvilken fordrar starkare gödning; hvaremot odlingen af ärter och bönor, som sker dels åtskiljdt, dels sammanblandadt, funnits för allmogens hushållning mest förmånlig, emedan detta säde icke allenast bibringar jorden en större fruktbarhet, utan äfven lemnar en kärnfull frukt, användbar jemväl till brödföda, hvarförutom bönhalmen, såsom af värde för hästars utfodring, länder till besparing af den eljest knappa hötillgången.

Trädgårdsväxter odlas icke obetydligt å Hisingön, men annorstädes föga, undantagandes ståndspersoners egendommar och till städerna gränsande hemman.

Tab. N:o 2. De uppgifter, som enligt Statistiska Central-byråns formulär till *tabell för jordbruket* blifvit äskade, hafva af Kronobetjeningen endast till ganska ringa del kunnat åstadkommas. På annan väg hafva frågorna ej heller kunnat blifva besvarade tillförlitligare, än som skett i det för trenne år sedan af Länets Hushållnings-sällskap till Finans-Komitén afgifne betänkande i ämnet. På grund af dertill hörande sammandrag har bifogade tabell N:o 2 blifvit utarbetad, med förvandling af kvantitets-beräkningarne efter nu gällande mått och vigrer. Till

närmare utredande af förhållandena i afseende å sädesproduktionen m. m. anser jag emellertid följande utdrag af betänkanDET påkalladt.

— — — — »Hvad den för kännedom om landets materiela tillgångar utan tvifvel viktigaste frågan, eller den om *årliga utsädet* och *årliga skörden*, angår, så beror dess tillförlitliga besvarande visserligen endast af jordbrukarne sjelfve; men då inom detta län icke få socknar äro, med undantag af kyrkans och skolans tjänstepersonal, befolkade uteslutande af allmoge, och det icke är vanligt, att denna uppmäter och bokför sina utsäden och skördar, är det ej heller påräkneligt, att uppgifterna härom allestädes kunna blifva så noggranna, som önskligt vore. Sammandraget af socknarnes uppgifter utvisar, att i medeltal för åren 1855—57 utsädet af spanmål utgjort 97,735 tunnor och skörden deraf 528,970 tunnor. Uti senaste femårsberättelse för länet beräknades spanmålsutsädet åren 1851—55 i medeltal till 101,061 och afkastningen, efter afdrag af utsädet, till 462,439 tunnor eller, utan sådant afdrag, 573,500 tunnor, städernas jordbruk oberäknadt.»

»Uti sistberörde spanmålsutsäde ingick hafre till mer än hälften eller 52,524 tunnor, deraf skörden utan afdrag af utsädet beräknades till 252,609 tunnor.»

»Beträffande länets produktion af säd i allmänhet och förnämligast af sistnämnde sädesslag, som företrädesvis här odlas och för hvilket under senare åren en fördelaktig marknad i England öppnat sig, erbjuder kännedomen om skeppningar till utrikes orter från länets hamnar, jemförd med transporterne till dessa hamnar från andra landsorter, utväg till någon ungefärlig kontroll. Under åren 1855—57 utskeppades från länets samtliga hamnar 1,242,000 tunnor, eller i medeltal för året 414,000 tunnor säd, af hvilken årliga skeppning hafre ensamt utgjorde 317,570 tunnor. Under berörde trenne år fördes genom Trollhätte Kanal 741,506 tunnor spanmål eller i medeltal för året 247,169 tunnor, deraf, enligt hvad vederbörande räkenskapsförare upplyst, två tredjedelar, eller omkring 165,000 tunnor, kunna antagas hafva utgjort hafre, som till länets hamnar från det inre af landet nedförts. Ytterligare kan den årliga landväga tillförseln af hafre från andra län antagas till högst 40,000 tunnor.»

»Beräknas nu å ena sidan den af länets socknar uppgifne hafreskörd 285,890 tunnor, och dertill lägges

a) Städernas produktion af hafre högst.....	2,000,
b) tillförseln från det inre af länet kanaleden	165,000,
c) dito landväg.....	40,000;
så blifver räkningens Debet.....	492,890.

Om så i Kredit upptages:

a) Tillgång till hafreutsädet	58,770,
b) Konsumtionsbehovet af hafre inom länet, oberäknadt utfodringen, minst	140,000,
c) Kreaturs utfodring å landet, omkring två tredjedelar af den uppgifna spanmålsåtgången dertill	55,000,
d) dito i städerna	12,000,
e) ofvan uppgifne hafre-utskeppning.....	327,570;
	<hr/>
	tillsammans 583,340;

så, utan att beräkna de jemförelsevis mindre partier, som landvägen forslas åt Norge, eller andra orter utom länet, och oaktadt de i kredit upptagne konsumtions-quantiteter visserligen äro mycket lågt beräknade, uppkommer en brist af 90,450.»

»Tages härvid tillika i betraktande, att vid 1857 års utgång högst betydliga hafreförråder inom länet voro i behåll, som lemnade rum för en ganska liffig skeppning under nästföljande år (endast till Maj månads slut skeppades år 1858 från länets hamnar 161,876 tunnor hafre), så och då produktionen af öfriga sädesslag

torde kunna antagas vara uppskattad i motsvarigt förhållande till hafren, synes utan fara för öfverdrift den uppgifna afkastningen af länets åkerjord, sammanlagd, kunna beräknas minst 30 procent högre.»

»Frågan *hvad årliga utsädet per tunnland utgör* har, såsom det kunnat förutses, blifvit för olika sädeslagen mer och mindre skiljaktigt besvarad, alldenstund förhållandet härvid bestämmes icke blott af olika sedvänjor, men framför allt af jordens beskaffenhet. Så visa sig i uppgifterna följande minimi- och maximi-utsäden, nemligen för *Hvete* $\frac{1}{2}\frac{1}{2}$ —1 tunna, *Råg* $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ t:a, *Korn* $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ t:a, *Hafre* $\frac{1}{2}\frac{1}{2}$ —2 t:r, *Blandsäd* $\frac{1}{2}$ —2 t:r, *Ärter*, i förening hvarmed här i länet åkerbönor temligen allmänt odlas, $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ t:a, *Potates* $\frac{1}{2}$ —10 t:r. Andra *rotfrukter*, som här ganska obetydligt odlas, 2—5 t:r, och *Lin* $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ tunna. Hvarken *Raps* eller *Hampa* är i detta län föremål för någon nämnvärd odling. Allmännast kan utsädet per tunnland antagas vara för Hvete och Råg $\frac{1}{2}$ t:a, Korn 1 t:a, Hafre $1\frac{1}{2}$ t:a, Blandsäd $1\frac{1}{2}$ t:a, Ärter och Bönor 1 t:a, Potates 6 t:r och Lin en half tunna.» — — —

»Beträffande frågan om jordens alstringsförmåga eller *afkastning i korntal*, så hafva många socknar uppgifvit förhållandet härmed icke hafva undergått någon förändring under de 25 sista åren. Tre socknar hafva antagit, att afkastningen snarare minskats, och en och annan har inskränkt sig till förklarandet, att tillökningen är obetydlig. En socken uppgifver afkastningen af stråsåden hafva ökats, men af potates minskats. De öfriga socknarnas uppskattning af tillökningen har utfallit nästan i lika mångfaldiga gradationer, som beräkningen af utsädets tillökning, eller från 1 procent ända till 25 procent och från 1 korn ända till 4 korn. Ett ungefärligt öfverslag af samtliga uppgifterna härom synes emellertid lemna någon grund för det antagande, att afkastningen öfverhufvud ökats med omkring 10 % eller en half tunna på hvarje tunnans utsäde. I förening med utsädets tillökning skulle då i sjelfva verket jordbrukets förkofran under de sista 25 åren, obräknadt binäringarne, motsvara nära 35 procent. Då härvid i betraktande tages, att länets folkmängd under berörde 25 år ökats med 30 procent, och att utskeppningen af länets förnämsta jordprodukt, Hafre, som under åren 1830—32 icke öfversteg 69,000 tunnor från hela riket, eller i medeltal för året 23,000 tunnor, under åren 1855—57 deremot endast från detta län uppgick, i medeltal för året, till 317,570 tunnor, — ett förhållande desto anmärkningsvärdare, som länets skörd 1831 utföll öfver medelmåttan och år 1832 ganska *yunnig*, men 1856 och 1857 *under* medelmåttan — så kunde väl nämnde beräkning skäligen synas nog ringa, men då derjemte erinras, att åtgången af jordprodukter till bränvinsbränning under förstnämnde period var icke obetydligt större, vågar Hushållnings-Sällskapet icke gifva anledning dertill, att berörde förkofran högre uppskattas.»

»Frågan, *till huru många geometriska tunnland den odlade jorden och den naturliga ängen kunna beräknas*, har af flere socknar icke kunnat besvaras, i anseende till bristande kännedom om jordens areal. Uppsummering af de från öfrige socknar uppgifne sifvertalen kan således icke medföra någon fullständig kunskap om förhållandet härmed i hela länet. För att emellertid gifva någon ledning för frågans bedömande, har i härvarande provins-landtmäterikontor ett sammandrag upprättats af de från landtmätarne i länet inkomna redogörelsehandlingar för verkställda laga skiften i länets särskilda härader, hvaraf skäligen grund är att hemta dertill, att öfverhufvud, eller i medeltal för hela länet, på helt mantal må kunna beräknas 45 tunnland åker, 26 tunnland äng och 220 tunnland afrösningsjord.» — — —

»Brukningssättet är här i länet, såsom sammandraget utvisar, allmännast, eller med få undantag, uppgifvet vara *vexelbruk*, men icke regelmässigt lika *vexelbruk*, utan jemkadt på flerahanda sätt efter olika sedvanor, eller på grund af den enskilde jordbrukarens omdöme om jordens förmånligaste användande.»

»Af sammandraget inhemtas likaledes, att under senaste 25 åren 3,836 tunnland jord blifvit förbättrad genom *grunddikning*, 2,617 tunnland genom *vattenaftappning* och 46 tunnland genom *öfversilning*. Hufvudsakligen på länets få större egendomar har grunddikning i vidsträcktare mån hittills blifvit verkställd. En

hafva under de sista åren ytterligare stegrats, hvartill orsakerna äro att söka dels i de högre arbetslönerna i Norge och Danmark, som lockat ett betydligt antal arbetsfolk härifrån till dessa länder, dels i jernvägsarbetena, som likaledes upptagit en icke ringa del af ortens arbetare-personal, men hufvudsakligast i den stegrade lefnadskostnaden.

Tab. Litt. E. De för länet fastställda markegångspriser å årliga *mansdagsverken* hafva varit de i nedanstående tab. Litt. E. utförde.

En af de närmaste följderna af husbehofsbränneriernas upphörande blef inskränkning i potatesodlingen, hvartill växtens periodiska sjuklighet äfven varit en bidragande orsak. I stället har *odlingen af hafre* så tilltagit, att den nu utgör vida öfver hälften af allt spanmålssäde i länet. Hafrens fördelaktiga afsättning till utrikes orter, som stegrat priset derå utöfver det naturliga prisförhållandet till andra sädesslag, har dertill uppmuntrat, utan att alltid hänsigt tagits till den menliga verkan på jordens alstringsförmåga, som fortsatt användande af hafre till jordens besåning och brist på erforderlig gödning utöfva. Samtidigt med hafrens stigande odling har emellertid äfven odlingen af *klöfver* så ökats inom detta län, icke blott å herregårdarne, men äfven å allmogens hemman, att denna foderväxt numera utgör ett viktigt vilkor så väl för ladugårdsskötseln, som för besparing i arealen af ängsmark.

I föregående femårsberättelser är redan anmärkt, hurusom hemmansdelarnes inskränkta ägovidd utgör ett nog allmänt hinder ej mindre för *ladugårdens* utvidgande, än för åkerjordens vexelbruk. Då nemligen gästgifveri- och kronoskjutsningen medför nödvändigheten för de flesta af allmogen att underhålla en eller flere hästar, och derjemte för hushållet kor företrädesvis äro behöfliga, medgifver fodertillgången gemenligen icke att tillika underhålla oxar. Halmen har hittills utgjort det hufvudsakligaste foderämnet, och stallfodring användes endast å några få större egendomar. Den förkofran, som Bohuslänske landtmannens ladugårdsskötsel tidtals kunnat vinna, har derföre vanligen icke kunnat bringas högre, än att ett missväxtår varit nog att nedtrycka den till dess förra låga ståndpunkt. Det bör dock vara att förmoda, att, sedan klöfverodlingen nu blifvit mera allmän, samt då foder- och betestillgången derigenom torde komma att närma sig ett rättare förhållande till åkervidden, en fördelaktig verkan deraf på boskapsskötseln snart skall blifva synbar.

Tab. N:o 3. Enligt det af Statistiska Central-Byrån meddelade formulär bifogas härjemte en tabell (N:o 3) öfver *boskapsskötseln*, hvartill Kronobetjeningen och Magistraterna lemnat uppgifter, icke anmärkningsvärdt afvikande från dem som år 1859 ingått ifrån Hushållnings-sällskapet till Finanskomitén.

År 1856 inköptes af länets Hushållnings-sällskap fyra Norska *hingstar* till arbetshästracens förbättrande, hvilka såsom beskällare blefvo, under vissa i kontrakt med hingsthällarne bestämda vilkor, stationerade en i hvartdera af Norrvikens, Sunnervikens, Inlands och Göteborgs fögderier. Inköpskostnaden utgjorde tillhopa 3,434 R:dr 84 öre. Vid samma tid inköpte nämnde sällskap sex *afvelstjurar* af Ayreshire-race, deraf fem från Ultuna stamholländeri och en från Jordberga, hvilka tjurar stationerades i Norrvikens, Sunnervikens och Inlands fögderier samt å öarne Oroust, Tjörn och Hisingön. Kort derefter inköptes för samma ändamål ytterligare tvenne racetjurar, uppfödda inom orten, hvilka utstationerades i norra delen af länet. Men dessa åtgärder hade icke åsyftad framgång. Af hingstarna blefvo 2:ne behäftade med obotliga sjukdomar och sedan, i följd af inträffade allmänna missväxter å foder, de flesta afvelsdjuren blifvit uppsagde, dervid af samma orsak hinder mötte för deras förnyade utstationerande, har sällskapet, som alltså föranlätits att föryttra de

Tab. Litt. E.

Markegångspriser å mansdagsverken.

År 1826.....	Rmt 0,67	År 1842—1846.....	Rmt 0,98	År 1857.....	Rmt 1,33
» 1827—1831.....	» 0,80	» 1847—1850.....	» 1,03	» 1858.....	» 1,20
» 1832—1836.....	» 0,83	» 1851—1855.....	» 1,12	» 1859.....	» 1,25
» 1837—1841.....	» 0,87	» 1856.....	» 1,33	» 1860.....	» 1,15

återstående djuren, år 1860 beslutit, att, i stället för att hålla egna afvelsdjur, söka förmå enskilda jordegare att tillhandahålla allmänheten sådana mot låga språngavgifter, och för sådant ändamål anslagit medel till 12 hingstpremier, hvardera å 150 R:dr, och 20 tjurpremier, hvardera å 75 R:dr årligen.

Sedan det ena af de 3:ne *schäferier*, hvilka Hushållnings-sällskapet, med understöd af statsmedel, år 1847 anlade, redan 1853 blifvit så angripet af epidemisk lefversjukdom, att det, sedan de flesta fåren dött, måst upplösas, samt de 2:ne öfriga schäferierna jemväl blifvit behäftade med svårare sjukdomar, bleksot och igelsjuka, hvilkas spridande, oaktadt tillitad läkarevård, icke kunnat förhindras och i följd hvaraf de flesta djuren dogo, beslöt Sällskapet år 1858 att upplösa äfven dessa schäferier och försälja återstoden deraf. Efter den dyrköpta erfarenhet, som sålunda vunnits, ansåg Sällskapet betänkligt att å nyo bilda schäferier, men har i stället sökt vinna ändamålet på annan väg, medelst införskrifvande af springbaggar af ädlare race till croisering med de inhemska fåren, för hvilket ändamål Sällskapet år 1860 anslog en inköpssumma af 1,500 R:dr.

Till afhjelpande af den öfverklagade bristen å *djurläkare* inom länet, hvaraf behovet icke ensamt af den å stat anställde länsdjurläkare kunnat fyllas, hafva fem sådana läkare blifvit af Hushållnings-sällskapet förordnade, en för hvardera fögderiet, med en fast lön af 375 R:dr årligen.

Priserne å de hufvudsakligare *ladugårdsprodukterna* hafva under åren 1856—1860, enligt markegångs- Tab. Litt. F. sätningarne, hvilka närmast må anses uttrycka medeltalen af de inom länet gångbara, efter foderskördarnes beskaffenhet omvexlande handelsvärden, varit de i följande tab. Litt. F. uppgifna.

Hvad angår anstalterna till *odjurs utötande*, så har i detta län, såsom allmännast är fallet, icke kunnat tillvägbringas någon för hela länet gemensam förening. Synnerligast hafva skärgårds-innevånarne i allmänhet undandragit sig deltagandet i kostnaderna för ändamålet, enär öarne svårligen äro åtkomliga för de mest förödande rofdjuren, och, då något sådant der förmärkes, det är lätt att genom skallgång derifrån befria sig. Genom öfverenskommelse, träffad inför Kongl. Maj:ts Befallningshafvande den 15 April 1842 och af Kongl. Maj:t den 13 Oktober samma år i nåder fastställd, hafva 5 häradar och 13 socknar af de öfriga häraderna tillförbundit sig att årligen erlägga 25 öre för helt mantal och i förhållande derefter för mindre hemmansdelar, hvilken afgift häradsviis, der hela häradet deri deltagar, men eljest socknevis, uppbäres och samlas till fond för gemensam jagtkassa, hvarifrån såsom premier betalas för nedannämnde rofdjur, då de dödats utom skallgång: fullväxt björn 12 R:dr, björnunge 6 R:dr, fullväxt varg 9 R:dr, vargunge 6 R:dr, fullväxt lo 6 R:dr, lounge 3 R:dr, räf 1 R:dr.

För öfrige orter i länet, med undantag af öarne Oroust och Tjörn, gäller till efterrättelse den af Kongl. Maj:t den 14 December 1758 fastställda förening, enligt hvilken af hvarje matlag, som i hemmantal står, bör i det pastorat, der rofdjur fångas, för hvarje björn eller björnunge erläggas 1 öre silfvermynt, för varg eller vargunge, lo och mård $\frac{3}{4}$ öre silfvermynt, för räf eller räfunge $\frac{1}{2}$ öre silfvermynt, och för hvarje örn, hök, glada, korp och kråka eller unge deraf $\frac{1}{4}$ öre silfvermynt.

Tab. Litt. F.

Priser å ladugårdsprodukter.

	Smör, L.Ö.	Fläsk, L.Ö.	Talg, L.Ö.	Ore, stycke.	Ko, stycke.	Får, stycke.
Åren 1838—1852 voro markegångsprisen i medeltal	9,46				38,44	
” 1853—1855 ” ” ” ”	11,17				46,67	
År 1856	15,0	9,0	10,0	150,0	75,0	7,50
” 1857	16,0	8,0	10,25	112,50	60,0	6,50
” 1858	12,0	6,60	9,10	100,0	60,0	5,60
” 1859	15,0	6,0	9,50	75,0	40,0	5,0
” 1860	12,50	7,0	9,50	80,0	50,0	5,50

Tab. N:o 5 o. 6. Bifogade tabeller N:is 5 och 6, öfver *dödade rofdjur* och *af rofdjur dödade husdjur*, äro grundade på af vederbörande årligen meddelade uppgifter och upprättade enligt de formulär, som af Statistiska Central-Byrån delgifvits.

Länet har gemensam Öfverjägmästare med Elfsborgs län och för öfrigt endast en till *jägeristaten* hörande tjänsteman nemligen en Öfverjägare med lön af 1,000 R:dr.

Enär, med undantag af några få boställens skogsmarker, hvilka likväl icke äro till arealen uppmätta, sådana *skogar*, allmänningar eller planteringar, som äro föremål för den tabell, hvartill formulär under N:o 4 blifvit af Statistiska Central-Byrån meddeladt, icke inom detta län finnas, kan en dylik tabell för länet icke upprättas.

De enskilda skogarne äro i detta län, såsom i de flesta öfriga, ytterst vanvårdade. Det är redan i föregående femårsberättelser antydt, att denna del af riket tillföre varit skogrik; men, för att icke tala om de härjningar af fiendehand, som skäligen antagas i forntiden hafva blottat detta läns kuster och skär från skog, har tillgången derå synbarligen medtagits under sistförflutne och innevarande århundraden, dels till byggnad af salteriverk i skärgården och till trankokning under sillfisketiden, dels i följd af de tidtals gynnande konjunkturerna för trädvaru-utskeppningen och deraf härledda prisstegring, dels ock till fyllande af det alltjämt ökade behovet af bränsle. Af skogsbygd kunna för närvarande icke andra delar af länet få namn, än en del af Wette och Tanums härader, Bullaren och Sörbygden samt det inre af Inland. I allmänhet svarar tillgången å byggnadstimmer och bränsle numera icke mot länets behof. Furu- och granskogar äro de vanligaste. Löfskog förekommer nästan endast å inegorna och består mest af björk och al, sällsyntare af ek, ask, lind och bok. Vissa delar af länet äro alldeles skoglösa, och äfven i trakter, der skog finnes, äro många hemman blottade derpå. Det är under sådana förhållanden en lycklig omständighet, att *bränntorf* ännu temligen allmänt finnes att tillgå.

Under ifrågavarande femårsperiod har Hushållnings-sällskapet för skogshushållningens befrämjande i allmänhet samt särskildt till premier för skogsplanteringar och för uppköp af trädfrön att tillhandahållas länets jordegare, anvisat vissa årliga anslag, utgörande tillsammans 5,870 R:dr. Derjemte har en f. d. delegare i James Dickson & C:is handelsbolag, Herr P. Dickson, år 1857 förärat Hushållnings-sällskapet 3,600 R:dr att användas till skogsplantering på det å Hisingön invid Göteborgs redd belägna Ramberget, hvilken plantering ock blifvit bragt till verkställighet, sedan besittning af erforderlig andel i berget erhållits och nödig stängsel deromkring blifvit uppförd.

Men icke endast till de redan nämnda föremålen har Hushållnings-sällskapets verksamhet varit inskränkt. För *odlingsflit* och berömlig landtmannaverksamhet har Sällskapet under ifrågavarande fem år tilldelat *belöningar* åt 43 innehafvare af mindre jordbruk med tillsammans 4 silfverbägare, 3 dukater, 16 R:dr Specie och 850 R:dr Rmt. För långvarig och *trogen tjänst, egnad åt jordbruket*, har Sällskapet likaledes under åren 1858—1860 gifvit *belöningar* åt 82 personer med tillsammans 1,695 R:dr. Till understöd åt 4 pigor från detta län, som antaga tjänst vid något af de större mejerierna i riket för inlärande af *alla till ladugårdsskötsel hörande göromål*, har Sällskapet årligen 1859 och 1860 anvisat 4 *premier* å 150 R:dr. Dock hafva endast 2:ne blifvit i tillfälle att begagna detta understöd.

För beredande af noggrann kännedom om jordarterna och tillgängliga mineralier i länets särskilda delar, beslöt Hushållnings-sällskapet år 1857 att låta genom sakkunnig man verkställa *geologiska undersökningar* härstädes efter enahanda plan, som under Professor Erdmans ledning egt run i andra delar af riket, hvarefter aftal träffades med en känd vetenskapsman, Herr Elam Olbers, om åtagandet af denna förrättning; och har arbetet så fortskyndats, att år 1860 geologiska kartor öfver samtliga häraderne af Inlands fögderi blifvit fullbordade och nu äro, jemte tillhörande beskrifningar, i bokhandeln tillgängliga. För detta ändamål blefvo af Hushållnings-sällskapet medel under ifrågavarande tiderymd anslagne, tillsammans 5,970 R:dr.

Landbruksmöten hafva regelmässigt hållits hvarje år, omskiftande å olika ställen i länet, dervid profplöjningar samt utställningar af kreatur, äfvensom af jordbruks- och slöjdalster, egt rum, premier tilldelats dem, som deraf funnits förtjente, och öfverläggningar hållits i landtbruket rörande ämnen. Till bestridande af kostnaderna dervid har Hushållnings-sällskapet årligen anslagit 1,000 R:dr. År 1860 inställdes dock länslandbruksmötet i anseende dertill, att allmänt Svenskt landbruksmöte då blef hållet inom länet; men på det att länets jordbrukare skulle sättas i tillfälle att deltaga i det allmänna mötets täflingsutställningar med så stort antal kreatur, redskaper, jordbruks- och slöjdalster, som möjligt, blef det för landbruksmötet vanliga årsanslaget 1,000 R:dr anvisadt till bestridande af kostnaderne för utställningsföremålens transporterande till och från mötesorten.

År 1858 anlades å Partilleds egendom, med vanligt understöd af Staten, en *landbruksskola*, hvarest tolf frilärningar åtnjuta undervisning i öfverensstämmelse med Kongl. Reglementet den 14 Jan. 1851. Hushållnings-sällskapet har med denna undervisningsanstalt förenat uppdrag för en lärare att, emot särskildt arfvode af 1,500 R:dr, under resor i länet vid lämplig tid af sommaren, lemna råd och upplysningar åt jordbrukare, som sådant begära, i till landtbruk och ladugårdsskötsel hörande ämnen, synnerligen grunddikning och ängsvattning.

Beträffande Hushållnings-sällskapets åtgärder för *folkundervisningens* befrämjande hänvisas till hvad derom nedanføre förmåles.

Gagnet af Hushållnings-sällskapets omförmälda, i flerfaldiga riktningar ådagalagda verksamhet kan väl hufvudsakligen icke förr än i en kommande tid uppenbara sig, men redan den lifvade nitälskan för landbruksnäringens höjande, som bevittnas af allmänhetens talrika deltagande i landbruksmötena och af det årligen växande antalet af dem, som anlita Läns-agronomens biträde, är ett säkert förebud, att detta gagn icke skall uteblifva.

Jordegors hägnande medelst *grindar* öfver allmänna vägarne har här, såsom i åtskillige andra län, blifvit sträckt till ett för rörelsen särdeles besvärande missbruk. I följd af de åtgärder, som från länsstyrelsens sida i detta afseende vidtagits, har likväl under de senaste åren å de allmännaste farvägarne grindarnes antal betydligt minskats.

Länets allmoge vidhänger för öfrigt den gamla åsigten om *stängsels* oumbärlighet, hvadan grundsatserna i den nya stängselförordningen hittills vunnit föga eller ingen tillämpning i denna ort.

I skogstrakterna uppföres stängseln mest af träd, på skoglösa orter deremot allmännast af sten.

I sammanhang med redogörandet för landbrukets hufvudgrenar och åtgärderna för deras befrämjande, påkalla några mindre hufvudsakliga föremål för landtmannayrket uppmärksamhet, och deribland *afveln af fjäderfän*, som inom länet i allmänhet ej företer något anmärkningsvärdt. Endast i Oroust och Tjörns fögderi ägnas åt hönsafveln synnerlig omsorg. Vintertiden hysas hönsen i allmogens egna boningsrum, och näppligen finnes der någon backstuga, som ej jemte innehafvaren herbergerar några sådana djur. Äggförsäljningen från denna ort är ock derföre betydlig.

Jagten är icke att anse såsom någon allmännare binäring i detta län, änskönt den rika tillgången på skogsfogel i fjellbygden och sjöfogel i skärgården kunde bereda en väl behöflig inkomst åt dessa orters befolkning, om jagten ändamålsenligt sköttes.

Biskötseln har i vissa orter af länet under senare åren blifvit med mera nitälskan omfattad, men är i allmänhet af föga betydenhet.

Färglafvars insamling, som fordom utgjort en icke oväsentlig näringsutväg för den fattigare befolkningen, är nu, i anseende till den minskade tillgången derå, föga lönande.

Åtskilliga *handaslöjder* öfvas med skicklighet, men knappast i någon gren utöfver länets eget behof. All åkerbruks- och fiskredskap förfärdigas af allmogen sjelf. Båtbyggeriet i Bohus län öfverträffar de flesta

andra orters. Synnerligast eftersökas de båtar, som byggas å Koster och Oroust. Inom Landvetters och Härryda socknar bereder sig allmogen någon biförtjenst genom förfärdigande af laggkärl, skeppsvirke, åror, stegar, trädgårdsstolar m. m., som afsättas i Göteborg. Af kvinnornas handaslöjder är föga annat att nämna, än ylle- och linneväfnader till husbehof.

Tab. N:o 7. Inom Göteborgs och Bohus län finnas följande till *Bergsrörelse* hänförliga inrättningar, nemligen:

1:o ett stångjernsverk, privilegieradt för 500 Sk α smide, anlagdt å hemmanet Munkedal i Sunnervikens fögderi och hvarvid smidesbeloppet år 1856 utgjorde 459 Sk α , men 1857—60 ingen tillverkning egde rum;

2:o ett puddlingsverk, år 1846 anlagdt i Göteborg med oinskränkt tillverkningsrätt, men som under ifrågavarande tiderymd varit hvilande;

3:o ett stålberedningsverk kalladt Ramberg, anlagdt år 1857 i Lundby socken å Hisingön invid Göteborgs redd;

4:o ett manufakturverk bestående af en räck- och 6 spikhamrar, privilegieradt för 150 Sk α smide, anlagdt å hemmanet Munkedal i Sunnervikens fögderi; och

5:o trenne spik-, en knipp- och en planerhammare å hemmanet Thorskog i Westerlanda socken.

Tillverkningen vid samtliga Jern-, Manufaktur- och Stålberedningsverken uppgick:

år 1856 till	570 Sk α .
» 1857 »	394 »
» 1858 »	1,686 »
» 1859 »	7,206 »
» 1860 »	6,662 »

Vid Keillers mekaniska verkstad i Göteborg samt vid mekaniska verkstaden å Jonsered tillverkades gjutgods:

år 1857 till belopp af	4,182 Sk α .
» 1858 » » »	4,308 »
» 1859 » » »	2,804 »
» 1860 » » »	2,046 »

Å Malmön i Sotenäs härad bearbetas fortfarande ett stenbrott, som lemnar en utmärkt vacker granit, hvaraf afsättning vunnits, icke blott å inrikes, men äfven å utrikes orter.

Malmgångar, förande jern och möjligen äfven andra metaller, förekomma visserligen inom länet här och der, men så vidt hittills erfarits ej af den mäktighet, att bearbetandet deraf ansetts kunna löna sig.

Tab. N:o 7. *Fabriksrörelsen* har inom Göteborgs och Bohus län under ifrågavarande tiderymd vunnit icke obetydlig förkofran.

Tab. Litt. G. Enligt ingångna uppgifter utgjorde antalet af samtliga fabriker inom länet det i nedanstående tab. Litt. G. meddelade.

Tab. Litt. G.

Fabriker.

	Antal.	Arbetare.	Tillverkningsvärde. R:dr Rmt.
År 1841.....	131	2,309	3,794,812
» 1850.....	159	3,422	7,692,318
» 1855.....	166	5,047	13,324,396
» 1860.....	185	5,439	16,400,556

Af berörde fabriksinrättningar voro *utom* städerna anlagde, de fleste i Göteborgs fögderi, följande Tab. Litt. H. i tab. Litt. H upptagne.

Städernas fabriker komma nedanför närmare att omförmälas.

Utom de egentliga fabrikerne voro å *landet* såsom näringsutvägar begagnade följande i tab. Litt. I. Tab. Litt. I. anförde.

Näst jordbruket, utgör *Fiskeriyrket* länets betydligaste näringsgren. Det sysselsätter omkring sjettedelen af länets befolkning och är att betrakta såsom dels ett sjelfständigt yrke, dels en binäring åt jordbruket. (Utom det så kallade *småfisket* vid saltsjöstränderna (småtorsk, koljor, hvitling, skäddor m. m.), som jemförelsevis är mindre hufvudsakligt och föga vinstgifvande, *sillfisket*, hvilket numera icke är af någon betydighet, *laxfisket* och *insjöfisket*, som likaledes här äro obetydliga, kunna Bohuslänska fiskerierna indelas i 3:ne hufvudgrenar, nemligen *storfiske* (torsk, långor, hellefundror och gråsej), *makrillfångst* samt *hummer-* och *ostrontägt*. Uti föregående femårsberättelser är anmärkt, att storfisket, ehuru för hela landets hushållning af stor betydighet, icke utvecklats sig till hvad det kunde och borde vara, och att detta vållats af yrkesmännens envisa sorglöshet, i det de icke vårdat sig om att, medelst fiskens slagtande och saltande om bord efter fångsten, bereda en god handelsvara. I ändamål att uppmuntra till ett förbättradt fiskesätt och en sorgfälligare behandling af den fångade fisken, anslogos af Staten icke obetydliga premiebelopp för byggande af däckade fiskefartyg, så inrättade, att den fångade fisken kunde å dem skötas och saltas; och det är ovedersägligt, att denna åtgärd i så måtto verkat gagneligt, som derigenom framkallats ett icke obetydligt antal fiskefartyg af den drägtighet och den fastare byggnadsart, att de kunna befara Nordsjön till de aflägsnare fiskebankarne; men afsigten att tillvägabringa ett bättre fiskesätt förfelades dock, utan tvifvel mera i följd af fiskhandlarnes än af fiskeriidkarnes likgiltighet. Det blef derföre nödvändigt att förändra grunden för åtgärderna från det allmännas sida till näringens befrämjande, och i stället att uppmuntra fiskefartygs byggande, utfästades alltså

Tab. Litt. II.

Fabriker å landsbygden.

	Å r 1841.			Å r 1855.			Å r 1860.		
	Stycken.	Arbetarnes antal.	Tillverkningsvärde. R.dr Rmt.	Stycken.	Arbetarnes antal.	Tillverkningsvärde. R.dr Rmt.	Stycken.	Arbetarnes antal.	Tillverkningsvärde. R.dr Rmt.
Mekaniska bomulls-, linne- samt hampspinnerier och väfverier	6	778	625,180	11	1,070	1,478,732	11	1,245	2,564,826
Oljeslagerier	4	21	150,285	1	40	445,500	2	62	371,300
Pappersbruk	—	—	—	3	164	365,434	3	350	968,191
Porterbryggerier	1	50	231,436	2	197	435,000	1	150	454,590
Skjepsbyggerier	2	180	151,950	3	457	463,065	3	443	408,600
Sockerbruk	1	180	1,160,084	2	417	5,581,180	2	529	5,615,944
Öfrige af mindre betydighet	29	307	342,382	36	315	870,695	45	503	1,018,454
Summa	43	1,561	2,713,336	58	2,614	9,640,956	67	2,779	11,401,905

Tab. Litt. I.

	Å r 1855.		Å r 1860.	
	Stycken.	Värde. R.dr Rmt.	Stycken.	Värde. R.dr Rmt.
Tullmjölqvarnar	155	429,423	144	449,650
Tullsågqvarnar	35	67,088	36	129,000
Stampverk	12	18,849	6	9,500
Tegelbruk	52	187,518	42	218,280

belöningar omedelbart för sjelfva varan, då den intygades vara ändamålsenligt behandlad. Samtidigt härmed blef ock omsider frågan om denna näringsgrens förbättrande inom orten omfattad med den allmännare nitalskan, att tvenne bolag för storfiskes bedrifvande här stiftades, hufvudsakligen för att genom föresyn vägleda fiskare-allmogen till en sådan utöfning af yrket, att varan kunde för förbrukarne blifva ett sundt och födande lifsmedel. Det ena bolaget, kalladt »Göteborgs aktiebolag för Storsjöfiske», stiftadt i November 1858 med ett aktiekapital af något öfver 70,000 R:dr, beredde sig tjenlig plats för sin rörelse vid hemmanet Brömsegården å Klöfverön i närheten af Marstrand, och uppförde der byggnader för fiskens beredning. För fisket användes dels ett eget fartyg, dels åtskilliga förhyrda, enskilda fiskarelag tillhöriga, fartyg, äfvensom med fiskarelag kontraherats om storfisks leverering under erforderliga vilkor i afseende å fiskens behandling. Bolaget anställde vid sitt fiskberedningsverk Danska undersåten C. Lintrup, hvilken samlat mångårig erfarenhet i Isländska fiskberedningen. Genom torrsaltnings-methodens införande, i stället för den förut brukliga laksaltningen, har han åstadkommit en förbättring, med afseende å hållbarheten af den saltade fisken, som måste hafva ett väsentligt inflytande på näringens framtida utveckling.

Samtidigt med det förra stiftades det andra bolaget, kalladt »Göteborgs och Bohus läns aktiebolag för storfiske» med ett aktiekapital af 20,750 R:dr, och har detta bolag bedrifvit fisket med tvenne egna fartyg.

Under de 2:ne år, som återstodo af ifrågavarande femårsskifte, lyckades det väl icke någotdera bolaget att bereda sig någon egen ekonomisk fördel af sin verksamhet, men för det hufvudsakliga ändamålet att bringa fiskare-allmogen kännedom om handteringens bättre skötsel har denna verksamhet ingalunda varit gagnlös, och det lider ej något tvifvel, att ju genom ihärdiga bemödanden, och i den mån som den förbrukande allmänheten lärt sig uppskatta företrädet af den fullgoda varan, en löftesrik framtid för yrket kan vara att emotse.

Oberäknadt det så kallade Småfisket kan värdet af länets fiskerinärings produkter uppskattas till omkring 500,000 R:dr årligen, deraf på Storfiskets andel 354,000, Sillfiskets 56,000, Hummerfiskets 47,000 och Ostronfiskets 13,000.

Af de medel, som Kongl. Maj:t under åren 1856—60 behagat anslå till befrämjande af länets fiskerier, hafva till belöningar för förbättradt fiske utanordnats tillsammans 3,213 R:dr och till understöd åt valfrijdade fiskare, som intygats hafva genom förlust af båtar och fiskeredskap urståndsatts att fortsätta sitt näringsfång, tillsammans 7,500 R:dr *).

I en föregående femårsberättelse är omförmäldt, hurusom den fattiga skärgårdsallmogens inrotade vana att lefva för dagen och dess lika inrotade begär efter starka drycker nog allmänt försatt den i ett tryckande beroende af några förlagsmän, hvilket gjorde den liknöjd för all förbättring. Det är särdeles glädjande, att detta tillstånd väsentligen förändrats. Efter det den nya bränvinsförsäljnings-lagen trädte i verksamhet, har i de flesta landsorter af länet, och synnerligast i de från städerna mera aflägsna skärgårdsorterna, tillfälle till dryckenskap försvunnit, och derigenom hafva ordning och sedlighet märkbart främjats.

En näring, hvilken fordom i detta län, likasom mångenstädes, var i blomstrande tillstånd, *bränvinsbränningen*, har under de sista 25 åren här småningom förtvinat. Ännu år 1831 uppgick antalet af till beskattning uppgifne brännerier till 1,480. År 1850 hade det nedgått till 215 och 1855 till 21, af hvilka 15 större och 6 mindre.

Tab. Litt. K. Hvad utsträckning näringen hade under ifrågavarande period och hvilka belopp tillverkningsafgiften utgjort, utvisar följande tabell Litt. K. å motstående sida.

År 1860 drefvos 11 destilleringsverk, alla i Göteborgs stad.

*) För närmare upplysning om fiskerierna i Göteborgs och Bohus län hänvisas till de af biträdande Fiskeritillsyningsmannen Friherre Uggla afgifne, i länets Hushållnings-sällskaps Handlingar för åren 1859 och 1860 införde redogörelser.

4. Kommunikations-anstalter, sjöfart och handel.

Bifogade tabeller N:o 8 a. och b. redogöra för de delar af *landväga kommunikationerna*, som afse Tab. N:o 8. de allmänna farvägarne, gästgifverierna och skjutsningen.

De mest befarna vägarna äro i allmänhet lättkörda, utom vid tjällossning eller hösttiden efter långvarigare nederbörd. Undantag göra ock vägstyckena invid städerna, synnerligast Göteborg, der den starka rörelsen så mycket mer försvårar vägunderhållet, som vägbanorna äro lågländt belägna, och tillgång å tjenliga grusningsämnen der, såsom nästan öfverallt i länet, saknas.

Ett antal af 29 större och mindre *broar* har uppgifvits vara under åren 1856—60 dels nybyggda, dels väsentligen förbättrade, uteslutande på kommunernas bekostnad. Brotull äger ingenstädes rum, ej heller vägpengar, undantagandes vid Stigbergsbacken å gränsen af Göteborgs område, för hvars omläggning Kongl. Maj: beviljat vägfafgifts uppbärande under vissa år.

Antalet af *färjor* uppgår till 14, hvarjemte i skärgårdsorterna 21 båtskjutsstationer äro inrättade, alla med behörigen fastställda taxor å färjefgifter och skjutslegor.

Hällskjutsningen är här i länet längesedan afskaffad, och i allmänhet har *landväga trafiken* af resande betydligt minskats, i följd dels af den nyligen öppnade jernvägstrafiken från Göteborg, dels af den liffigare ångbåtsfarten emellan hamnarne å kusten och å Göta elf, dels utan tvifvel ock af den förhöjda skjutslegan. Sedan afven allmogen vant sig att begagna de transportmedel, som jernbanan och ångbåtarne erbjuda, har det på dubbelt sätt verkat till båtnad för jordbruket, genom besparing af tid och dragare.

Länets allmoge synes i allmänhet icke vara böjd för någon förändring i skjutsningsanstalterna. Förnyade gånger hafva åtgärder vidtagits för *skjutsningens* ställande på *entreprenad*, med de största möjliga lättnader i villkoren; men såsom tabellen utvisar, har en sådan endast på ganska få ställen kunnat tillvägbringas.

I *postbefordringen* har under ifrågavarande period ingen förändring ägt rum. Den verkställes dels af dertill anslagne hemman, dels med gästgifveriskjuts eller efter beting.

Kronobrefbäringen verkställes, till den del som de ordinarie posterna ej kunna begagnas, dels af dertill särskildt anslagne hemman, dels genom entreprenörer, emot fastställd ersättning af de brefbäringsskyldige hemmanen.

För *kommunikationernas lättande* hafva följande arbeten under ifrågavarande femårsskifte blifvit inom länet verkställda:

1:o *vägomläggning* till undvikande af Källe- och Carlstorpsbackarne i Tunge härad å allmänna landsvägen emellan Uddevalla och Strömstad, hvartill år 1858 anslag af statsmedel anvisats med 9,000 R:dr;

2:o *vägomläggning* förbi Grorödsbacken i Lane härad å allmänna landsvägen emellan Uddevalla och Wenersborg, dertill år 1859 bidrag af statsmedel anvisats med 6,000 R:dr;

Tab. Litt. K.

Bränvinsbränning.

	Större brännerier.			Mindre brännerier.			
	Tillverkning.	Afgift.		Tillverkning.	Afgift.		
	Kannor.	R:dr	Rmt.	Kannor.	R:dr	Rmt.	
År 1856, 11 stycken (9 två och 2 en månad).....	229,768	114,883	50	År 1856, 6 stycken (3 två, 3 en månad).....	3,109	1,104	37
» 1857, 13 stycken (11 två, 2 en månad).....	285,368	142,671	—	» 1857, 5 stycken (alla två månader).....	3,792	1,895	68
» 1858, 5 stycken (2 två, 3 en månad).....	73,886	44,331	75	» 1858, 1 stycke (en månad).....	901	540	80
» 1859, 4 stycken (1 två, 3 en månad).....	45,842	27,505	50	» 1859 och 1860 ingen tillverkning.....	—	—	—
» 1860, ingen tillverkning.....	—	—	—				
Summa	634,864	329,391	75	Summa	7,802	3,510	85

3:o vägomläggning förbi Åsebyklefs- och Rårödsbackarne å häradsvägen emellan Tunge och Sotenäs härader, hvartill såsom bidrag af statsmedel erhållits 2,325 R:dr.

Utan statsbidrag hafva blifvit verkställda:

1:o Chaussée-anläggning genom Carl Johans församling från Stigbergsliden till Klippans tullstation, omkring $\frac{1}{2}$ mil, medelst vattenafledning och fullständig makadamisering för en af kommunen bestridd kostnad af 37,500 R:dr, fullbordad år 1859;

2:o Sänkning af en å förstnämnde landsväg i Tunge härad befintlig backe, kallad Galtryggen, hvarför kommunen vidkänts kostnaden med 400 R:dr.

Till bestridande af kostnader för förberedande undersökningar och utarbetande af förslag till ifrågakomma allmänna arbeten har under åren 1856—1860 af statsmedel utbetalts ett belopp af tillsammans 858 R:dr 29 öre.

För ortens kommunikationer med inlandet har under ifrågavarande femårsperiod en ny farled blifvit öppnad, som mäktigare än något annat förlifligat ortens rörelse, nemligen den gren af Statens Jernvägar, som under namn af *Vestra Stambanan* fått sin utgång från Göteborg. Byggnadsarbetet å nämnde bana har så fortskyndats, att denna för trafiken kunnat öppnas i December 1856 till Jonsered 1,4 mil, i December 1857 till Wärgårda 6,2 mil, i Oktober 1858 till Falköping 10,7 mil och i September 1859 till Töreboda 17,1 mil.

Tab. Litt. L. Följande tabellariska sammandrag Litt. L. utvisar hvad tillväxt rörelsen å denna farled vunnit under åren 1856—1860.

Ångfartygsrörelsen inom länet har idkats hufvudsakligen å tvenne linier, nemligen emellan Göteborg och Strömstad, med anlöpande af Marstrand, Lysekil, Fjellbacka och Grebbestad, samt emellan Göteborg och Uddevalla, med anlöpande af Marstrand, Stenungssund, Svanesund och Gustafsberg. Under de månader, som hafsbaden besökas, är denna ångfartygsrörelse synnerligen liflig. För farten å Göta elf emellan Göteborg och Ströms Kanal begagnas de ångfartyg, som dagligen trafikera häremellan och Wenern eller de inre kanallerna. Smärre ångbåtar underhålla jemväl kommunikationen emellan Göteborg och landningsställena vid stadens yttre redd hvarje halftimme. Emellan Göteborg och Strömstad gjorde år 1860 ångfartyget Strömstad tvenne reseturer i veckan, och emellan Göteborg och Uddevalla underhölls dylik kommunikation skiftesvis af ångfartygen Uddevalla, Vikingen och Elfkungen.

På Göteborg trafikerande ångfartyg från andra orter hafva ock ofta, då de varit här någon dag öfverliggande, gjort lustturer till närmaste badorter, Särö och Marstrand.

Beträffande *kusthamnarne* och *farlederne* sjöledes gifver den af Topografiska Korpsen år 1859 utgifna karta öfver länet och Klints sjökort erforderlig upplysning. Inom länet finnas endast tvenne *kanaler*, nemligen Ströms Kanal med slussverk, anlagd af Trollhätte Kanalbolag, vid Göta elf gent emot Lilla Edet, och

Tab. Litt. L.

Vestra Stambanans trafik.

	Passageraretrafik.			Godstrafik.				Summa.	
	Antal passagerare.	Inkomst.		Vigt.		Inkomst.		Inkomst.	
		R:dr	Rmt.	Centner.	q.	R:dr	Rmt.	R:dr	Rmt.
År 1856	4,462	2,432	25	3,143	86	326	77	2,759	03
• 1857	57,707	26,773	59	74,927	55	6,961	09	33,751	04
• 1858	138,565	124,375	73	417,889	97	104,261	27	229,879	54
• 1859	192,929	211,877	07	596,028	29	186,983	01	403,127	99
• 1860	190,098	286,916	23	966,094	18	291,780	06	585,563	23
Summa	583,761	652,374	67	2,058,083	85	590,312	20	1,255,060	62

Oberäknadt inkomst af hushyror och telegrammer, tillsammans för alla fem åren R:dr 12,393: 76.

Albrektsunds Kanal, som hufvudsakligen blott är en på Statens bekostnad verkställd upprensning af en mindre farled i närheten af Marstrand, för beredande af en säkrare fart med mindre farkoster inomskärs.

Länet har *fyrinrättningar* för den allmänna sjöfarten å fyra särskilda ställen, nemligen å *Winga* 2:ne fyrrar, en stillastående och en blinkfyr; å *Carlstens fästning* en omgående spegelfyr; å *Hällö* en omgående spegelfyr och å *Nordkoster* 2:ne fyrrar, en stillastående och en blinkfyr. Dessutom underhållas af Göteborgs stad 3:ne *ledfyrrar*, för segling i farvattnen till nämnde stad, nemligen på Buskär, Böttö och Elfsborgs fästning.

Nitton *sjömärken* äro derjemte på särskilda ställen vid kusten anbragte, och 250 *bergringar* till fartygs förtöjande.

Lotspersonalen utgör ett antal af 182, stationerade å 23 ställen. Däckade seglande lotsbåtar underhållas af lotsverket vid 14 lotsplatser, hvarförutom lotsarne sjelfva underhålla egna båtar, så väl däckade som öppna.

Utom *Postkontoren* i städerna funnos år 1860 inom länet 3:ne *postexpeditioner*, nemligen å Oroust, Lysekil och Fjellbacka, af hvilka den å sistnämnda ställe inrättats år 1859.

Elektriska Telegrafverket hade år 1860 inom länet endast 2:ne stationer, Göteborg och Uddevalla. Vid den förra expedierades nämnda år 15,363 telegrammer, hvaraf 4,286 till utrikes ort, och vid den senare 1,274, hvaraf 232 till utrikes ort. Beloppet af portoafgifterna var vid den förra stationen 66,937 R:dr 97 öre och vid den senare 3,916 R:dr 97 öre. En *optisk telegraflledning* är dessutom inrättad emellan Göteborg och Marstrand.

Sjöfart utgör en vigtig näringsgren för länets kustboer, hvilka för detta yrke äga den utmärktaste skicklighet. Den sysselsätter en icke obetydlig folknängd den tid af året, som yrket kan bedrifvas. Inom riket idkas den mest emellan närmaste kustorter och å Wenern; utom riket ske befraktningarne vanligast på Norge och Danmark, men äfven på Tyskland, England, Holland, Frankrike, Ryssland och Medelhafsorter. Till största delen begagnas härvid inom orten byggda fartyg och båtar.

Inom länet voro å landet till beskattning uppgifne fartyg och båtar om 5 lästers drägtighet och deröfver

år 1841,	327 stycken	om tillsammans	7,407 läster,
» 1850,	387	»	» 9,527 »
» 1855,	427	»	» 10,449 »
» 1860,	484	»	» 13,444 »

fiskefartyg häruti icke inberäknade.

Om sjöfartens utsträckning, så väl i städerna som å landet, lemnar för öfrigt bifogade tabell N:o Tab. N:o 9. 9 a. närmare upplysning.

Beträffande särskildt *ångfartygsflottan*, hänvisas till hvad derom, under städerna Göteborg och Uddevalla, här nedan redogöres.

Hvad angår *sjöskador*, inhemtas förhållandet af å följande sida stående tabell Litt. M.

Tab. Litt. M.

Handeln å landet med landtmannavaror, såsom spanmål, lin, linfrö, fisk, åtskilliga slags ladugårdsprodukter, ved, timmer, tegel m. m. underlättas genom beqväma kommunikationer sjöledes, och afsättningen deraf i städerna, synnerligast i Göteborg, är under alla årstider liflig. De norra häraderna hafva derjemte, sedan genom Kongl. Förordningen den 24 Maj 1825 friare handelsförhållanden med Norge inträdt, förmånlig afsättning af landtmannavaror å detta rikets gränsorter.

Endast i nordligare delen af länet kan äfven någon förtjenst genom *landväga-forsling* påräknas, och består denna uteslutande af plankors och bräders forslande från närbelägna sågverk till stapel- eller aflastningsorterne vid kusten, mest på vinterföre.

Antalet af dem, som enligt § 6 i Handelsordningen berättigats att i *öppna bodar å landet* försälja inhemska och vissa utländska varor, hade under sista femårsperioden ytterligare ökats med 8, så att det 1860

uppgick till 95; hvarförutom 29 idkade köpenskap med endast landtmannavaror, 19 afyttrade egna tillverkningar och 17 qvinnor idkade den i § 4 i Handelsordningen medgifna inskränkta handel.

Såsom tabellen N:o 7 utvisar, hade jemväl antalet af dem, som å landet sysselsätta sig med handverk, under sista femårsperioden betydligt tillväxt.

Året 1860 höllos inom länet inalles 12 marknader, hvaraf 2 å landet.

Tab. Litt. M. Förteckning å sjöskador vid kusten af Göteborgs och Bohus län under åren 1856—1860.

Tiden.	Fartygets namn och af hvilken nation.	Skepparens namn.	Strandade fartyg.			Bergade med egna besättningar.			Bergade med hjälp från kusten.			Totalt förolyskade.			Anteckningar.
			Svenska.	Utländska.	Summa.	Svenska.	Utländska.	Summa.	Svenska.	Utländska.	Summa.	Svenska.	Utländska.	Summa.	
1856. Februari 8	Briggen Courier från Bremen	Friedrich Gurdes	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget lastadt med bomull och färgtråd. Hela besättningen omkom.
September 27	Briggen Adolf.....	M. Österberg	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	Strandade vid Otterön, men bergades med tillhjälp af fiskare efter 5 timmar.
Oktober 5	Engelska skonerten Duirs Maid.....	Richards.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Strandade vid Winga med last af hvete och pipstaf. En del af lasten bergad.
» 26	Engelska briggen Stevens.....	Bruce.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
November 15	Preussiska briggen Heinrich	Busch.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Strandade vid Duskär med last af salt och syrup.
» 22	Engelska skeppet Leonora Dobben..	Vacker.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Strandade vid Bullskären med barlast.
December 5	Norska slupen Freden.....	P. Simonsson	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Strandade vid Pinö, lastad med korn och smör.
» »	Engelska skeppet Henry Hood	Pearson	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Strandade vid Känsholmen med barlast.
» 6	Engelska skonerten Sahra	M. Lagan	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Strandade och sjönk vid Väderöarne.
1857. September 16	Norska skonerten Johan August	Hörjer	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	
November 18	Norska skonerten Catharina.....	C. O. Wiersen...	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget lastadt med stenkol. Skepparen och 3 man af besättningen drunknade.
» 24	Svenska ångskonerten De la Gardie	C. Boström	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget lastadt med spannmål. 13 man af besättningen omkommo.
1858. Mars 15	Danska jakten Orion	F. Meislahn.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget lastadt med kol, som till en del bergades, jemte besättningen.
December 3	Svenska slupeu Maria Christina.....	H. Sorensson	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget barlastadt. Besättningen bergades.
1859. Januari 14	Engelska briggen Rebecka.....	Th. Brownrigg ..	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget lastadt med stål, träd och hafre. Besättningen omkom.
Februari 10	Danska skonerten Weile.....	J. P. Valdt.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	En del af lasten bergad.
» »	Norska skonerten Alért	Obekant	—	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	Besättningen omkom. En del af lasten, bestående af plaukor, samt vraket bergadt.
Mars 8	Fjalk från Peta i Hanover	M. De Wall	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	En man af besättningen omkom. Vraket och lasten, hafre, bergade.
» »	Danska skonerten Thora	J. Jakobssen	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	Fartyget med last såldt å auktion.
» 9	Engelska briggen Calypso	James Maston	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	En del inventarier bergade.
» 28	Finska briggen Gloria	H. J. Backman	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	Lasten bergad. Fartyget såldt å auktion.
Juli 25	Svenska jakten Freden	Nils Johansson ..	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	Besättningen räddad. Lasten, 16 oxar, drunknad, men sedermera upptagen.
Oktober 20	Norska slupen Tre Redare.....	O. Janson	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget lastadt med matvaror.
» 28	Tyska briggen Johannes.....	J. C. Ahrem.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	En del af inventarierna bergad.
» 29	Holländska koffen Hermina	A. M. Jessén.....	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	Fartyget lastadt med smideskol, öfversegladt. Besättningen räddad.
November 7	Obekant skepp	Obekant.....	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Sjunkit på 14 famnars vatten.
December 5	Hanoveranska briggen Jon Trass	Joh. H. Voogdt ..	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	En del af lasten och inventarierna bergade. Fartyget såldt å auktion.
1860. Mars 17	Holländska skonerten Nawa	H. Kock	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	Besättningen, jemte inventarier och en obetydlig del af lasten, bergad.
Oktober 20	Engelska skonerten Robinson.....	Obekant	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Fartyget, öfvergifvet af besättningen, sjönk.
» 22	Lady of Magdrum	James Wittel	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Hela besättningen drunknade. Större del af inventarier o. en obetydlig del af lasten bergade.
» 25	Svenska slupen Alfred	Anders Bergman ..	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	Besättningen, jemte större delen af rigg och inventarier, bergade.
» 27	Norska barkskeppet Salamander.....	O. A. Jensen	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	Besättningen och inventarier bergades. Fartyget sjönk.
December 19	Danska jakten Mariana	L. P. Andren	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	Besättningen jemte lasten, 600 tr korn, bergade.

Antalet af bränvinsutskänknings- och utminuteringsställen jemte taxerade försäljningsbeloppet utvisas Tab. Litt. N. af nedanstående tab. Litt. N.

Å landsbygden hade år 1860 till minuteringsrätt, utom i Carl Johans församling, och en på kortare tid i Inlands fögderi, ingen sig anmält.

I hela Inlands fögderi ägde ej heller någon utskänkning rum.

Försäljningsskatten utgjorde år 1860 för länet inalles 165,858 R:dr 35 öre, hvaraf, efter afdrag af upp- börs- och redovisningsprovision, en femtedel författningsenligt tillfallit Hushållnings-sällskapet. Af de hvar- dera kommunen tillkommande $\frac{1}{5}$ har staden *Göteborg* användt för amortering af ett lån till nybyggnad af All- männa försörjnings- och arbetshuset 18,000 R:dr, för Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset 17,250 R:dr, till folkskoleanstalterna 30,000 R:dr och till vattenledningen 18,397 R:dr 66 öre; *Uddevalla* hela inkomsten till gasverksanläggning, bidrag åt fattigvården och polisens aflöning; *Strömstad* d:o till fattigvården; *Carl Johans församling* till polisens aflöning samt, likasom öfriga orter, till åtskilliga kommunala behof.

5. Kameralförhållanden.

Under den tid, som förevarande underdåniga berättelse omfattar, har inom detta län hvarken tillökning i hemmantalet inträffat eller något hemman kommit i ödesmål. Ett *ödeshemman* Stora Skogen $\frac{1}{3}$ mantal i Nödinge socken af Vestra Hisings härad är deremot genom Kammar-Kollegii utslag den 24 December 1860 åt ny innehafvare med 50 frihetsår upplåtet. Genom *skatteköp* hafva kronohemman minskats med $6\frac{2}{3}$ -dels mantal, hvarmed följaktligen skattehemmanen ökats. Sedan genom Kongl. Brefvet den 14 November 1854 innehafvare af de från Elfsborgs Kungsladugård i Örgryte socken af Säfvedals härad afsöndrade lägenheter, hvilka utgöra Carl Johans församling, berättigats att samma lägenheter till skatte lösa, hafva intill 1860 års slut för 235 af dessa den sålunda tillerkända rättigheten begagnats, hvaremot återstående 254 lägenheter då ännu voro af kronatur. På dessa funnos vid nämnde tid uppförda 733 med särskilda rotenummer för- sedda åbyggnader.

Under åren 1856—60 har Konungens Befallningshafvande meddelat fastställelse å afgäld för 15 *afsön- drade lägenheter*, afsedde till tomter för fabriks- och qvarnanläggningar, af hvilka lägenheter 14 upplåtits för alltid och en på 49 år.

För närmare upplysning om *hemmantalet* och *jordlägenheterna* efter deras särskilda kamerala för- Tab. N:o 10 a). delning afvensom deras uppskattningsvärden hänvisas till tabellen N:o 10 a).

Tab. Litt. N. Bränvinsutskänknings och utminuteringsställen och taxerad försäljning vid slutet af 1860.

Bränvinsutskänkningsställen.	Antal.	Taxerad försäljnings- quantitet.	Bränvinsutminuteringsställen.	Antal.	Taxerad försäljnings- quantitet.
		Kannor.			Kannor.
Å landsbygden.					
I Carl Johans församling, för hvilken föreskrifterne för stad förklarats böra tillämpas	20	50,087	I Carl Johans församling	15	12,239
» öfrige landsförsamlingar (inberäknade 10 gästgifverier)	12	15,020	» öfrige landsförsamlingar		400
I städerna.			» Göteborg	100	66,075
Göteborg	50	220,626	» Kongelf	4	10,000
Kongelf	3	10,000	» Marstrand	1	3,200
Marstrand	3	5,225	» Uddevalla	22	18,513
Uddevalla	6	45,693	» Strömstad	2	6,517
Strömstad	5	10,300			
Summa	99	356,951	Summa		116,944
			Utskänkningsrätt för kortare tid genom särskilde resolutioner medgifven åt restauratörer å ångfartyg, badinrättningar m. m.	27	—

Af de i länet befintliga 133 $\frac{1}{4}$ mantal gymnasii- och skolhemman äger Gustafsbergs barnhus 9 $\frac{1}{2}$ mantal och de öfriga 124 $\frac{1}{2}$ mantal tillhöra Hvitfeldtska Gymnasii-stipendii-inrättningen.

Hemmansklyfningen förtgår i ungefärligt förhållande till folkökningen; men med undantag af vissa orter, synnerligast i skärgården, synas olägenheterna deraf, med afseende å besutenheten i allmänhet, här i länet vara mindre än flerstädes.

Vid jmförelse af hemmantalet med det i tabellen uppgifna samfällda antalet af brukningsdelar visar det sig, att i medeltal fem å sex åboer äro att beräkna på hemmanet. Härutinnan förete sig dock betydliga skiljaktigheter. Så exempelvis i vissa skärgårdsorter förekomma ända till 100:delar af hemman; men dessa äro gemenligen att anse föga annorlunda, än som bostadslägenheter för fiskare, hvilka sysselsätta sig med jordbruk såsom binäring.

Tab. N:o 11. *Skiftesverket* (se bifogade tab. N:o 11) har inom detta län haft synnerlig framgång. Sedan utfärdandet af Kongl. Maj:ts nådiga Stadga derom den 4 Maj 1827 har intill 1855 års slut laga skifte härstädes öfvergått 1,923 $\frac{1}{2}$ förmedlade mantal.

Sedermåra hafva intill 1860 års slut ytterligare skiftats 231 $\frac{1}{4}$ mantal, så att vid denna tid tillsammans 2,155 $\frac{1}{2}$ mantal undergått laga skifte, eller omkring tre fjerdedelar af länets hela ägoområde.

För de *utflytningar* som berörde skiften föranledt, hafva *understöd* af allmänna medel under åren 1856—1860 utanordnats med 21,465 R:dr 65 öre, varande härigenom beloppet af de statsanslag, som länet för detta ändamål tillgodokommit, sammanlagdt ökad till 181,051 R:dr 33 öre.

Enligt de vid nästföregående femårsberättelser fogade sammandrag utgjorde *Statsbidragen* i detta län, med undantag af bränvinsbrännings-afgiften, år 1850 tillsammans 385,226 R:dr 40 öre Rmt, och år 1855 (efter bevillningsafgifternas nedsättning) 333,540 R:dr. För år 1860 äro i Landsboksräkenskapen till uppbörd debiterade egentliga så kallade Statsmedel 175,028 R:dr 67 öre och Bevillning eller Riksgäldsmedel 266,350 R:dr 40 öre, tillsammans 441,379 R:dr 7 öre. *Folkskoleafgiften*, som år 1855 utgjorde 27,423 R:dr 33 öre, uppgick år 1860 till 30,431 R:dr 4 öre. Deremot hade Staten från detta län sistnämnda år icke någon intäkt af bränvinstillverkning, emedan det året ingen i hela länet befattade sig med denna industri.

Den tillökning, som statsinkomsten från detta län vunnit, härleder sig hufvudsakligen från Göteborgs stad, hvars bevillning år 1860 utgjorde 51,757 R:dr mera än år 1855.

Beskaffenheten af skattebidragen inom detta län i allmänhet och sättet för deras utgörande synas icke påkalla någon ändring särskildt för detta län. *Grundskatterna*, hvaruti numera ej andra räntepersedlar ingå, än spannmål ($\frac{1}{3}$ råg, $\frac{1}{3}$ korn, $\frac{1}{3}$ hafre) och smör, utgöras i Askims och Östra Hisings härader, såsom i Westgöta länen för öfrigt, med förvandling efter markegång eller in natura, men i hela den öfriga delen af länet, utom Säfvedals härad, hvarest, med undantag af vissa indelta boställen, utskylderna beräknas efter en gång för alla bestämda markegångsvärden, hafva jordbrukarne den väsentliga lindring, att sagde skatter, med undantag af kronotionden, utgå efter jordeboksvärde, utan förvandling. Vissa onera, såsom kronoskjuts, inqvartering, brefbäring, snöskottning, leverering af kronoräntorna med mera, äro visserligen här, såsom i andra orter, icke för alla hemman lika tryckande, men oberäknadt hemmanens olika natur, äro dessa skiljaktigheter föga beroende af annat, än hemmanens större eller mindre afstånd från allmänna farvägarne och räntelevereringsställena.

Bland de onera, som hvila på jordbruket, intager *rustnings- och roteringsbesväret* första rummet. Länet har följande *indelningar*, för försvarsverket, nemligen:

1. till det från kavalleri afsutna *Bohusläns infanteri-regemente* 904 nummer, hvaraf 802 effektive;
2. till *Elfsborgs regemente*, a) 9 soldatrotar; b) en vid ny ordinarie rotering tillkommen soldatrote, jemte 33 rote i spridda rotedelar; c) 2 vid extra rotering tillkomna rotar;
3. till *Westgöta regemente* ett rusthållsnummer;
4. till *Göteborgs stad* anslagne 44 rotar i Säfvedals härad, för utgörande af effektive stadsvakts-soldater;

5. för *Sjöförsvaret*, a) 2 kompanier roterade båtsmän om tillsammans 477 nummer, utom 90, under fredstid vakante, nummer för städerna; b) vid tillökt ordinarie rotering tillkomna 33 nummer, jemte 6 $\frac{1}{2}$ i spridda rotedelar; c) vid extra rotering tillkomna 69 rotar jemte 11 $\frac{1}{2}$ i spridda rotedelar för landet och en rote jemte $\frac{1}{2}$ i spridda rotedelar för städerna.

Af Bohus läns regementes 904 nummer utgöra 400 rusthålls- och 504 rothålls-nummer, fördelade i 2:ne bataljoner. Redan år 1776 fick norra sqvadronen af regementet afsitta och förvandlades till lätt infanteri, i afseende hvarå vissa vilkor bestämdes genom Kongl. Brevvet den 15 Augusti 1777, och kontrakt med rothållarne stadfästades den 20 September 1783. År 1791 fick äfven södra sqvadronen afsitta, men endast för en tid af 50 år, och, enligt det med rusthållarne afslutade kontrakt, emot erläggande under tiden af vakansafgift för häst och sadelmundering. Sedan berörde tid tilländagått, blef genom Kongl. Maj:ts nådiga Bref den 14 November 1842 förordnad, att södra bataljonen utan att förändra sin ägande rusthållsnatur, skulle för en tid af ytterligare 10 år, räknadt från den 1 Januari 1843, fortfara att förblifva infanteri, emot vissa bestämda vilkor, deribland det hufvudsakligaste förmådde, att rusthållarne vid denna bataljon skulle under sagde tid försättas i åtnjutande af enahanda lindring uti rusttjenstskyldigheterna, som genom Kongl. Resolutionen den 15 Augusti 1777 blifvit f. d. rusthållarne vid norra bataljonen af Bohus läns regemente i nåder förunnad; och blef tiden för detta förordnandes gällande kraft genom Kongl. Brevvet den 3 Mars 1852 ytterligare förlängd på 10 år.

Rustningsbesväret eller *soldathållet* inom detta län är fördeladt på 1,048 $\frac{1}{2}$ och *båtsmanshållet* på 1,472 $\frac{1}{2}$ hemman. Då nu rusthålls- och soldatnumren utgöra 904, men båtsmansrotarne, oberäknade städernes vakante nummer, endast 477, hvadan i medeltal endast 1 $\frac{1}{10}$ hemman belöper sig på ett rusthålls- eller soldatrotenummer, men 3 $\frac{1}{10}$ på en båtsmansrote, så enär kostnaden för hvarje nummer af soldat- och båtsmanshållet öfverhufvud kan anses ungefär lika, följer deraf, att i medeltal de båtsmansroterade hemmanen varit i mån af nämnde skiljaktighet lindrigare betungade, dock särskilda hemman, mer eller mindre, efter deras olika natur.

Skjutsningsbestyret är jemförelsevis icke särdeles tryckande inom detta län. Orsakerna igenfinnas, såsom i fråga om landkommunikationernas beskaffenhet förut är anmärkt, dels i den nyligen öppnade jernvägstrafiken från Göteborg, som haft till följd att antalet af utgångne skjutshästar derstädes, som år 1856 var 10,065, år 1860 nedgått till 3,878, dels i de bekvämliga sjökommunikationerna med ångfartyg, som under senare åren blifvit allt mera utgrenade och liffiga.

Af samma skäl, som för skjutsningsbestyret anförts, är äfven *väghållningsbesväret*, med undantag af Göteborgs närmaste omgifning, der rörelsen är utomordentligt liffig och tillgången å tjenliga grusningsämnen ringa, jemförelsevis mindre betungande. I den mån, som de backiga delarne af allmänna landsvägarne kunna blifva omlagde, skall ock underhållet än vidare lättas.

I afseende å *presterskapets och kyrkobetjningens aflöning* har, sedan nästföregående femårsberättelse afläts, någon förändring icke ägt rum.

6. Politi.

Likmätigt Kongl. Maj:ts nådiga Förordning af den 29 Augusti 1843 hafva *socknenämnder* blifvit i socknarne å landet utsedde för handhafvande af de bestyr, som högstberörde Författning stadgar. Derjemte äro för befordrande af ordning och sedlighet å ställen, der i följd af en större och mera sammanträngd folkmängd behovet sådant fordrat, särskilde *ordningsmän*, uppå vederbörandes förslag, af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande tillförordnade.

Utom i Göteborgs stad hafva under ifrågavarande femårsperiod nya *kyrkor* blifvit uppförda i Ucklums socken af Inlands fögderi och Walla socken å Tjörn, den förra för en kostnad af omkring 30,000 och den senare 20,600 R.dr. Derjemte har en ny kyrka blifvit af Handelsbolaget W. Gibsons söner uppförd vid bo-

lagets fabrik Jonsered i Partilleds socken, hvarest söndaglig gudstjenst hålles utaf någon af Landvetters pastorats presterskap, samt ett kapell af Fabriksbolaget D. Carnegie & Co för den talrika arbetarepersonalen vid Klippans sockerraffineringsverk och porterbryggeri, hvarest särskildt aflönad prest uppehåller gudstjensten.

Folkundervisningen inom detta län, såsom öfverallt vid lika förhållanden, förbättras endast långsamt. De fleste socknar äro, såsom förut är omförmäldt, nästan uteslutande befolkade af allmoge. Det kan icke väntas, att deribland skola finnas många, som fatta betydelsen af den stora samhällsfrågan. En klar insigt deraf äga endast de lyckligare lottade, som sjelfva förvärfvat någon sann bildning. Det är på deras ihärdighet det ankommer att drifva fram denna samhällsförbättring. Gifva de efter, blifva icke år efter år nya utsäden verkställda och vårdade, är det fara värdt, att odlingsfältet snart åter varder öde. Inom detta län möta ock särskilda olägenheter för skolgången. Väl äro, med blott 3:ne undantag, skoldistrikterna af det inskränkta omfång, att afståndet från skolbarnens hemvist till närmaste skola är högst $\frac{3}{4}$ mil, men många socknar och kapeller vid kusten bestå helt eller delvis af spridda öar och holmar, eller äro de af vikar eller fjellryggar genombrutna. De fasta skolorna kunna icke inom sådane församlingar blifva af lika nytta, som å slättbygden i det inre af landet i allmänhet, och följden häraf har blifvit, att i detta län många socknar ännu äro i saknad af sådane skolor, och att ännu år 1855 föga öfver halfva antalet af i skolåldern varande barn ordentligt begagnade skolundervisningen. Med behjertande häraf beslöt länets Hushållnings-sällskap sistnämnde år att afven å sin sida egna nödig omsorg åt denna viktiga angelägenhet. I en landsort, der nästan all jord-egendom besittes af allmoge, som i allmänhet icke erhåller annan bildning, än den som i hemmet eller inom kommunen kan åstadkommas, är det ock för jordbruksnäringens framgång af vikt, att folkskolan så nära som möjligt uppnår sitt ändamål. I det syfte, att den för alla nödvändiga undervisningen må blifva åtkomlig för alla, har Sällskapet derföre, med vilkor af vissa åtgärder å kommunernas sida, som ådagalägga deras eget nit att medverka för saken och betrygga verkställigheten, samt under förbehåll af rättighet att kontrollera denna verkställighet, af dess andel i bränvinsförsäljningsskatten anvisat årliga bidrag att användas för inrättande och understödjande af nödigt antal ambulatoriska skolor, efter Grefve Rudenskölds anvisning, i alla de landsförsamlingar, som ej för ändamålet hafva egna tillräckliga fonder, samt der fasta skolan ej gör tillfyllest för undervisningens allmänna meddelande och roteskolor ej kunna åstadkommas. Tillsammans utgjorde dessa bidrag intill 1860 års utgång ett belopp af 13,027 R:dr 82 öre. Det kan icke betvivlas, att sedan den med folkskolan afsedda undervisning en gång kommit det uppväxande släktet allmänt till godo, nitet för denna angelägenhet ju ock skall så allmänt lifvas, att dess framtida upprätthållande ej blifver beroende af främmande understöd.

Utom folkskolorna finnas en af Fabriksbolaget D. Carnegie & Co vid dess sockerraffineringsverk och porterbryggeri å Klippan inrättad skola för arbetspersonalens barn, Götiska förbundets fattigfriskola i Mölndal och Holtermanska skolan i Åby, Fässbergs socken, Stjerncreutska skolan vid Bärby i Säfve socken och småskolor vid de flesta större fabriker i Göteborgs fögderi.

Af *tillämpningsskolor* för näringarne äro för öfrigt, utom den förut omförmälda landtbruksskolan å Partilled, att nämna 2:ne mindre *navigationsskolor* vid fiskelägena Fiskebäckskil och Mollösund å Oroust, begge af enskilde anlagde, men af hvilka den förstnämnda upphörde år 1859.

Offentliga *sjukvårdsinrättningar*, bestämda för länet i allmänhet, äro: 1 Läns-lasarettet och Kurhuset i Uddevalla; 2 Göteborgs Hospital.

Vid förstnämnda inrättning emottagas sjuka från hela länet, med undantag af Göteborgs stad. Under redogörelseåret 1860 hafva vid denna sjukvårdsanstalt blifvit vårdade 620 personer, deraf från föregående året kvarliggande 42, samt under året intagne 578, och hafva af dessa under året såsom tillfrisknade eller obotlige utgått 534, aflidit 24 samt till följande året kvarlegat 62.

Inrättningens utgifter under samma år stego inalles till 13,503 R:dr 30 öre. Fördeladt på underhållsdagarna visar beloppet en medelkostnad af 66 öre för hvarje sjuk dagligen. Kurhusafgiften för länet var åren 1856 och 1857 bestämd till 5 sk. banko, år 1858 till 16 öre samt åren 1859 och 1860 till 17 öre.

Det nya *länsjukhus* i Uddevalla, hvarom år 1847 beslut fattades, blef år 1851 fullbordadt och är på fullt ändamålsenligt sätt ordnad.

Vid Göteborgs *hospital*, hvars bestämmelse icke är uteslutande för detta län, vårdades år 1860 inalles 98 sinnessjuka, deraf 66 qvarliggande från nästförflutne år och under året intagne 32. Under samma tid utskrefvos såsom friska 18, förbättrade 2, obotlig 1, och dogo 8.

Inrättningens utgifter uppgingo under berörde år till 17,942 R:dr 8 öre. I förhållande till underhållsdagarnes antal utgjorde medelkostnaden för hvarje sjuk dagligen 62 öre och för året 226 R:dr 92 öre. År 1855 utgjorde denna medelkostnad 60½ öre dagligen och 224 R:dr 34 öre årligen.

Det inskränkta utrymmet af denna mer och mer anlidade inrättning har hittills icke medgifvit en ändamålsenlig behandling af de sjuke, men sedan uppå Kongl. Maj:ts nådiga framställning Rikets Ständer anslagit erforderliga medel för hospitalets utvidgande, är utsigt för handen, att inrättningen varder försatt i ändamålsenligare skick, i hvilket hänseende förberedande åtgärder äro på vederbörande Öfverstyrelse beroende.

För *Karantänsinrättningen* å Käsö är nytt reglemente den 20 Sept. 1859 utfärdadt.

Helsovården å landet bestrides af 4 ordinarie och en extra provinsial-läkare.

Länet har en *djurläkare*, stationerad i Göteborg, med lön på stat. Enär någon svårare epidemi bland husdjuren icke under ifrågavarande period här varit rådande, har hans biträde icke varit synnerligen anlittadt. För hvarterda fögderiet har Hushållnings-sällskapet dessutom, såsom förut är omförmäldt, anställt en djurläkare med bestämdt arfvode.

Oaktadt förnyade uppmaningar från Konungens Befallningshafvande hafva landtförsamlingarne röjt föga benägenhet att förse sig med examinerade *barnmorskor*. Deras antal var i hela länet, sex i städerna inberäknade, vid slutet af ifrågavarande period endast 41.

Utom städerna var vid samma tid inom länet endast ett *apothek* med personel besittningsrätt, nemligen å ön Oroust.

Saltsjöbaden å flere kustorter inom länet hafva hos allmänheten åtnjutit ett stadgadt förtroende, och besökas årligen mer och mer. Utom städerna Marstrand och Strömstad, af hvilka den förra vanligen besökes af omkring 1,000 badgäster årligen och den senare af omkring 600, är Gustafsbergs badort den mest besökta. En helsokälla finnes ock här, men som begagnas af få. För öfrigt äro badanstalter för allmänheten inrättade vid Långedrag i Göteborgs fögderi, Stenungssund och Ljungskil i Inlands fögderi, Henån å Oroust, Lysekil i Sunnervikens och Grebbestad i Norrvikens fögderi, m. fl. ställen.

En öfversigt af ortens *Kreditanstalters* verksamhet under åren 1856—60 bekräftar, ty värr, hvad äfven derförutom är uppenbart, att landtbefolkningens ekonomiska ställning under denna tidrymd i allmänhet försämrats. Efter fem års mer och mindre felslagna skördar har det ej heller kunnat vara annorlunda. Då med få undantag länets jordbrukareklass utgöres af allmoge å mindre hemmansdelar och som saknar all förlagsstyrka att hålla sig uppe under ett års, än mera under flere års missväxter, har ökad skuldsättning deraf blifvit en oundviklig följd. Den betydliga skuld till Staten, som länet genom erhållna undsättningslån åren 1859 och 1860 åsamkat sig, är förut omförmäld, men ortens penningeverk hafva i än större mån anlitats om försträckningar.

Från *Rikets Ständers* härvarande *Lånekontor* (afdelningen Allmänna Diskonten) utgingo till Göteborgs och Bohus län (utom Göteborgs stad) år 1855 962 lån å tillsammans 442,665 R:dr, 1856—58 i medeltal 829 lån å tillsammans 414,960 R:dr, men 1859 1,210 lån å tillsammans 517,710 R:dr och 1860 1,195 lån å tillsam-

mans 472,620 R:dr. Dessutom fick länet (utom Göteborg) sistnämnde år från Handels- och Närings-Diskon-
ten 148 lån till belopp af 442,500 R:dr och från Statslånefonden 20 lån å tillsammans 45,400 R:dr.

Den kreditanstalt, som under namn af *Hypotheksförening* mellan jordegare inom Elfsborgs län med Dals-
land samt Göteborgs och Bohus län år 1851 blifvit stiftad, och hvars styrelse har sitt säte i Göteborg, lem-
nade under åren 1856—60 inträde för 1,369 delegare, hvilkas delaktighetsbelopp, uppå ett uppskattningsvärde
af 9,665,973 R:dr, blifvit bestämdt till inalles 4,483,945 R:dr, och var vid periodens slut af det beviljade låne-
beloppet uttaget 3,456,225 R:dr. Enligt från Föreningens kontor meddelad upplysning var Göteborgs och
Bohus län delaktigt i denna lånerörelse för något mer än en femtedel, och kan alltså den härigenom ökade
pantförskrifningen af länets jord antagas till minst 700,000 R:dr.

Den sålunda ökade penningetillgång, som från flere källor tillströmmat länet, har dock, så vidt af lag-
sökningarnes antal får slutas, icke varit nog att reglera den enskilda skuldsättningen. Antalet af de hos
Kongl. Maj:ts Befallningshafvande förekomne *utsökningsmål*, som år 1850 var 3,006, med ett till betalning
å dömdt belopp af 372,165 R:dr, men år 1855 nedgått till 1,387 med ett å dömdt belopp af 182,883 R:dr och
år 1856 ytterligare till 752 med ett belopp af 83,892, ökades nemligen sedermera år efter år så att det

år 1857	utgjorde	1,699,	hvari	å dömdes	R:dr	242,187,
» 1858	»	2,254,	»	»	»	315,335,
» 1859	»	2,688,	»	»	»	370,298, och
» 1860	»	4,109,	»	»	»	548,749.

Denna dystra tafla lemna likväl rum för erinringar syftande dertill, att tillståndet icke må antagas
vara hopplöst. Utlåningarne från Lånekontorets allmänna diskontfond voro till största delen omsättningar af
aldre lån. Hvad särskildt Hypotheksföreningens lånerörelse angår, så är det uppenbart, att då den med sväf-
vande skuld belastade fastighetsegaren fått sina skulder omsatta i en låneinrättning der han är betryggad
emot uppsägning, så länge han fullgör åliggande afbetalningar, han ock derigenom är försatt i tillfälle att
säkrare bibehålla sin förvärfvade jordbesittning och att vidtaga de åtgärder för jordbrukets förbättrande, som
han under andra omständigheter måst lemna å sido.

Uti lagsökningsärendenas mängd har äfven tillförene visat sig ett slags ebb och flod, efter årsväxter-
nas beskaffenhet. Sålunda nedgick utsökningsbeloppet under och näst efter det för jordbruket gynnsamma
tidskiftet 1851—55 till mindre än $\frac{1}{4}$, och det lider ej något tvifvel, att ju ett par års goda skördar å nya
skola medföra en återgång i härutinnan nu befintlige förhållanden. Framför allt måste för öfrigt i afseende
å den under senaste årtionden ökade skuldsättningen tagas i betraktande det jemväl, och utan tvifvel i högre
män, ökade värde, som jordegendomar i denna del af riket under samma tid vunnit.

Det bolag, som år 1845 bildat sig för *försäkring af åbyggnader och löseegendom å landet*, och för hvilket
Kongl. Maj:t den 13 Mars nämnde år fastställt nådigt reglemente, har vunnit betydlig utsträckning. Bolaget
är grundadt på en minimi-teckning af 2,000,000 R:dr. Vid brandstodsårets slut 1860 utgjorde försäkringar-
nes antal 3,968, och ansvarighetsbeloppet, som år 1855 var 12,235,110 R:dr, uppgick 1860 till 13,854,500 R:dr.
— Under åren 1856—1860 hade bolaget att ersätta inalles 43 brandskador med ett sammanlagdt belopp af
92,434 R:dr 50 öre, hvilket, i förhållande till ansvarighetsbeloppet under samma tid, utgör nära $17\frac{1}{2}$ öre på
hvarje 100 R:dr.

Jemte läns-brandstodsbolaget bestå flera mindre *föreningar för brandförsäkring* häradsvis. Det är här-
vid att beklaga, att allmogens förtroende till den för länet gemensamma försäkringsanstalten visat sig vack-
lande. Efter några års erfarenhet af att man i sin egen ort icke hemsökts af någon brandskada, har man
gemenligen funnit sig besvärad äfven af en ringa afgift till läns-brandstodskassan och sålunda utträdt ur bo-
laget. Men då derefter brandskada inom häradet eller det mindre brandstodsdistriktet inträffat, som medfört

en mångdubbelt större afgift, har man åter förenat sig med länsbolaget, dock endast tills det varnande missödet ånyo är glömdt. Att sådane splittringar emellertid å ömse sidor verka menligt, är uppenbart.

Af anstalter, som afse besparings- och understödsändamål, äro i öfrigt för landet, utom *sparbanker*, Tab. N:o 12. hvarom Tab. N:o 12 lemna upplysning, icke andre att anföra, än *socknemagasiner*, för anläggande hvaraf detta läns allmoge visar föga benägenhet, så att vid 1860 års slut endast 11 sådane inrättningar funnos, som tillkommit under de sista 19 åren.

I afseende å *fattigvården* inom länet hänvisas till den deröfver upprättade, härvid bilagde tabell Tab. N:o 13. N:o 13. Då någon statistisk öfversigt öfver denna del af kommunalförvaltningen förut icke varit offentliggjord, erbjuder sig ej någon grund för jemförelse i detta hänseende, med föregående tidskiften. Den nog allmänna klagan öfver fattigvårdsbesvärets ökade tyngd är väl emellertid icke utan befogenhet, men det öfverklagade förhållandet är ostridigt verkan mera af en fullständigare och bättre ordnad fattigvård än af fattigpersonalens tillväxt. Ty det är en ovedersäglig erfarenhet, att sedan 1847 års fattigvårdsstadga trädde i verkställighet, tillståndet i så måtto förbättrats, att fattigvårdspilgten noggrannare fullgöres, och att lättingar icke så ohejdadt, som förr, kunna ströfva omkring till last och äfventyr för allmänheten.

Uppgifterna till den åberopade fattigvårdstabellen äro så nära fullständigt meddelade, att sammandraget kan anses innefatta temligen tillförlitliga svar på de i kolumn-rubrikerna framställda frågor. Men det bör härvid erinras, att, såsom i de vid tabellen fogade anmärkningar antydes, icke få församlingar låta fattighjon kringgå från gård till gård och der turvis njuta kost och vård, hvaraf kostnaden i allmänhet ej är inbegripen i uppgifterna å de allmänna fattigvårdsutgifterna, likasom ej heller värdet af vissa natura-persedlar, som utan fattigvårdsstyrelsernas mellankomst de fattige tilldelas. För att bilda sig ett riktigt omdöme om tyngden af fattigvårdsbesväret, uppskattadt i penningar, bör alltså sammandragets totalbelopp ökas med minst 20 å 25 %

Bland *välgörande stiftelser*, utom städernas, äro att nämna:

1:o. En donation af landtbrukaren Anders Falk på Tofta till Morlanda sockens fattiga, bestående af trenne gårdar om tillsammans 1 $\frac{1}{2}$ mantal samt 23,000 R:dr i reda penningar. Stiftelsen, som efter gifvarens död år 1854 trädde i verkställighet, förvaltas af Kyrkoherden i Morlanda och fyra af honom valda bönder.

2:o. En fond af 20,000 R:dr, som i anledning af den nöd, hvaraf skärgårdsallmogen under 1855 års stränga vinter hemsöktes, genom försäljning å auktion i Göteborg af der gifna fruntimmersarbeten, bildats utöfver det understödsbelopp, som nöden för tillfället kräfde. Denna fond, hvars ändamål är att, i enlighet med fastställt reglemente, vid påkommande behof bispringa länets fattiga kustallmoge, uppgick vid 1860 års slut till 27,238 R:dr 81 öre.

3:o. En donation af nu mera framlidne Grosshandlaren Robert Dickson af 110,000 R:dr, till uppförande af arbetarebostäder i Carl Johans församling. Denna stiftelse, som i sammanhang med en likadan för Göteborgs stad tillkom år 1857, förvaltas enligt fastställt reglemente af en Bestyrelse, som Landshöfdingen utser och kontrolleras genom årlig granskning, hvartill så väl han som Carl Johans församling väljer revisorer.

Till välgörande stiftelser för länet kan jemväl räknas en donation, som väl afser ett större tillämpningsområde, men i verkligheten kommer detta län hufvudsakligast till nytta, emedan bestyrelsen, som har sitt säte i Göteborg, icke lika lätt kan få kännedom om de föremål för den afsedda välgörenheten, hvilka yppas i andra delar af riket, som i detta närmaste landskap, nemligen

4:o. Enkefru Volrathine Kalls donationsfond till understöd för »fattig allmoge, hvar helst inom Sveriges rike, som mistat egendom genom sådana olyckshändelser, hvilka menniskor icke förmå afvärja, såsom orkaner, vattenflöden, hagel, missväxt, vådlig händelse, hvarigenom man och fader omkomma, och dylikt mera». Donationen förvaltas af Landshöfdingen i Göteborgs och Bohus län, Biskopen i Göteborgs stift och Magistraten i Göteborg, såsom förordnade exekutorer. Kapitalet, som vid donationstiden år 1828 utgjorde 14,000 R:dr,

uppgick vid 1860 års slut till 28,791 R:dr 22 öre. Beloppet af de åren 1856—60 anordnade understöd utgjorde tillsammans 2,288 R:dr.

Städerna.

1. Göteborg.

Länets residensstad, sedan dess anläggning en af rikets förnämsta handelsstäder, rättfärdigar numera äfven namnet af fabriksstad. Inbyggarnes idoghet, lättad af stadens för deltagande i världsmarknaden synnerligen bekväma läge, har knutit handelsförbindelser med alla folk, för hvilka Svenska flaggan hittills blifvit känd, och verkan deraf har varit ett ständigt vidgande af afsättningsfältet för inhemska arbetets alster. Följande statistiska sammandrag öfver Göteborgs folk mängd, varuvexling med främmande länder, sjöfart, fabriksrörelse, tullintäkt m. m. skola bära ojäfaktigt vittne om den jemt stigande förkofran, som staden vunnit, äfvensom om den inhemska näringsflitens tillväxt, synnerligast från den tid, då rikets allmänna författningar öppnat en friare täflan för handel och näringar.

Tab. N:o 1. Göteborgs *folkmängd*, som enligt uppgifterne i förra femårsberättelsen

år 1841 utgjorde (jemlikt 1840 års mantalsuppgifter).....	17,893,
» 1850 » (» 1849 » »).....	21,407, och
» 1855 » (» 1854 » »).....	24,803, hade
» 1860 jemlikt samma års mantalsuppgifter stigit till	31,333.

Dessa uppgifter utvisa dock endast antalet af den folk mängd, som varit inom stadens ägo-område boende, hvadan deruti icke inbegripes befolkningen inom Carl Johans församling, som, ehuru å landets grund, likväl är att anse såsom bildande en förstad åt Göteborg och derföre ock tillhör denna stads Polisstyrelses domvärjo.

Denna församlings folk mängd utgjorde, enligt uppgifterna i förra femårsberättelserne:

år 1841	5,734,
» 1850	6,960,
» 1855	7,865, och
» 1860	9,832.

Stadens öppna jord användes fortfarande till odling af säd, potates och foderväxter.

Tab. Litt. O. Såsom förhållandet är för riket i allmänhet, utgöra *stångjern* och *bräder*, de sistnämnde af de dimensioner, som få namn af plankor och battens, Göteborgs förnämsta *utförselsartiklar*. Enligt tillgängliga officiella handlingar har utförseln deraf, såväl som af andra artiklar, från nämnde stad under en följd af år tilltagit på sätt tab. Litt. O. å motstående sida utvisar.

Af ortens betydligare *fabrikstillverkningar* har raffineradt *socker* på senaste åren föga varit föremål för skeppning till utrikes ort. Deremot har utförseln af åtskilliga slags *papper*, hufvudsakligen tryck-, konsept- och omslagspapper, varit af betydighet. Åren 1851—55 utskeppades nemligen i medeltal årligen 119,409 æ , och 1856—60 likaledes i medeltal 93,919 æ papper, deraf det sista året, eller 1860, 181,469 æ .

Af en annan artikel, som först på senaste tid blifvit föremål för Svensk industri, nemligen *tändstickor*, har skeppningen till utrikes orter varit i oafbruten tillväxt. Värdet af de från Göteborg utförda kvantiteterna deraf var år 1856: 95,975, 1857: 99,417, 1858: 195,642, 1859: 275,179, och 1860: 433,606 R:dr.

Hvad i öfrigt *afsättningsorterna* för de utskeppade varorna angår, så har en väsentlig förändring sedan år 1836 föregått med jern. Ända till nämnde tid var afsättningen af Svenska jernet i Norra Amerikas För-
enta stater större än i något annat land, men aftog derefter hastigt, så att beloppet af jern, som härifrån till Norra Amerika under de nästföljande tio åren efter besagde år skeppats, för året knappt uppgått till tredje-

delen af hvad tillförene årligen funnit afsättning i nämnde land, — en följd dels af den förkofran, som detta lands egna bergverk under senare åren vunnit, dels af den större svårigheten att täfla med det Engelska jernet, sedan differentialtullen derå i Norra Amerikas Förenta stater blifvit afskaffad.

Uti femårsberättelsen för åren 1842—1846 har jag förmått det skäligen kunna antagas, att afsättningen af Svenskt jern i Förenta Staterna icke i vidare mån skall komma att inskränkas, enär det framgent måste blifva erforderligt för vissa behof, såsom till stål, deraf en större mängd användes till verktyg och redskap, och synnerligast till vagnsfjedrar, hvaraf behofvet för rörelsen å jernbanorna är i ständig tillväxt; och har erfarenheten under den sedermera förflutna tid gifvit ytterligare styrka åt denna mening. Utförseln från Göteborg till Norra Amerikas Förenta stater af jern, stål och manufaktursmiden, som åren 1842—46 i medeltal för året utgjorde 102,032 centner, uppgick nemligen under åren 1847—1855 i medeltal till 179,619 och 1856—1860 i medeltal till 192,889 centner.

Förhållandet med utförseln af jern och bräder utvisas i öfrigt af nedanstående tab. Litt. P.

Tab. Litt. P.

Priset å jern (vanligt så kalladt Tysksmide), som åren 1851—55 omvexlade från R:dr 6,56 till 9,14 per centner, var:

år 1856	R:dr 9,37 à 9,61,	år 1859	R:dr 8,00 à 8,20,
» 1857	» 9,37,	» 1860	» 7,50 à 7,80.
» 1858	» 8,20 à 8,91,	eller i medeltal omkr. R:dr 8,30 öre.	

Tab. Litt. O.

Utförsel från Göteborg.

Åren.	Stångjern. Centner.	Bräder. Tolfter.	Spik. Centner.	Sjål. Centner.	Bjälkar och Sparar. Stycken.	Spiror och Maststål. Stycken.	Hvete. Kubikföt.	Råg. Kubikföt.	Korn. Kubikföt.	Hafre. Kubikföt.	Ärtor, Åkerbö- nor o. Vicker. Kubikföt.	Alun. Centner.	Ben, orshet. Centner.	Linfrö. Kubikföt.	Oljekakor. Centner.	Mur- och taksten. Stycken.
1701—1720 i medeltal	188,154	13,031					a)					b)	b)	b)	b)	b)
1721—1740 "	232,591	18,704														
1741—1760 "	265,600	26,613														
1761—1780 "	281,696	26,162														
1781—1800 "	330,824	28,619														
1801—1820 "	296,723	36,804	3,187	9,584	17,813	2,662										
1821—1840 "	429,354	77,072	6,298	13,613	14,505	4,397										
1841—1850 "	590,301	158,038	7,680	40,640	32,082	5,096						5,708	3,272	23,554	14,736	459,040
1851—1855 "	637,319	239,154	11,277	34,112	18,446	3,792	25,958	204,609	13,020	422,413	1,667	2,716	484	1,222	22,536	351,848
1856—1859 "	735,322	252,972	14,162	49,534	10,074	3,965	25,187	178,842	77,893	1,194,757	38,910	1,062	648	2,140	19,372	54,361
1860	749,969	260,328	12,710	79,855	13,756	3,291	52,236	267,020	93,331	1,458,966	18,996	528	792	969	23,831	269,894

a) Utförseln af Spanmål, deribland förnämligast Hafre, har först på senare tider börjat intaga ett utmärkt rum. Af alla sädeslag tillsammans uppgick den åren 1831—1840 till endast 58,257 kub.fot och 1841—1850 till 269,294 kub.fot i årligt medeltal.

b) Under åren 1831—1840 utfördes i medeltal Alun: 4,628 Centner, Ben: 10,856 Centner, Linfrö: 36,092 kub fot, Oljekakor: 6,856 Centner, Mur- och taksten: 476,376 stycken.

Tab. Litt. P.

Utskeppningsorter för jern- och trävaror.

Jern.	1847—50	1851—55	1856—60	Bräder.	1847—50	1851—55	1856—60
	i medeltal.	i medeltal.	i medeltal.		i medeltal.	i medeltal.	i medeltal.
Till England	272,285	421,251	546,911	Till England	80,702	155,373	130,976
» Frankrike	20,275	11,942	26,935	» Frankrike	46,250	39,636	69,644
» Danmark	20,534	30,250	44,288	» Belgien	19,674	11,864	14,564
» Tyskland	18,940	40,073	64,468	» Danmark	6,395	11,697	6,597
» Transatlantiska orter (utom Nord-Amerika)	28,940	17,850	15,761	» Algerien	9,634	3,872	6,748
» Norge	—	—	19,261	» Spanien	3,533	1,825	2,660
				» Transatlantiska hamnar	3,739	13,226	24,037

Prisen å trävaror, som 1851—54 voro i jemnt stigande, hafva derefter ej obetydligt nedgått. Prisstegringen var en följd deraf, att under kriget emellan Ryssland och Vestmagterna utförseln af trävaror från Finska och Ryska hamnar var hämmad, men denna stegring framlockade en hastig utsträckning af sågverksrörelsen allestädes, der oanlitade skogstillgångar kunde åtkommas. Den härigenom högt uppdrifna produktionen i rikets norra landskap synes förnämligast hafva bidragit till den starka återgången i skeppningsprisen, som kämbart inverkat på Göteborgs trävarurörelse.

Kontraktspisen, som under år 1855 ännu höllo sig vid 36 R:dr per tolt 3 + 9 furuplankor, hafva under påföljande åren varit underkastade följande vaxlingar:

	per tolt 3 + 9, 20 fot.	per tolt 2½ + 7, 20 fot.
1856	R:dr 31,00	15,50,
1857	» 30,00	16,00,
1858	» 25,00	12,75,
1859	» 28,00	16,00,
1860	» 33,00	17,00,

hvarvid bör anmärkas, att 1858 års låga priser härledde sig från handelskrisens verkningar och att stegringen 1860 förorsakades af den just före Fastingsmarknaden erhållna underrättelsen om differentialtullens afskaffande i England.

I afseende å trävaruskeppningen har Handelsföreningen i öfrigt erinrat, att kubikquantiteten af Plankor och Battens icke ökats i samma förhållande som tolttalet.

Tab. Litt. Q. Hvad Göteborgs *importhandel* angår, så utvisar nedanstående på officiella uppgifter grundade sammandrag, tab. Litt. Q, att den under de senaste 34 åren likaledes vunnit en betydlig tillväxt. Synnerligast an-

Tab. Litt. Q.

Införsel till Göteborg.

		Medeltal för åren			
		1831—1840.	1841—1850.	1851—1855.	1856—1860.
Bomull	Skålpund	517,070	3,241,421	7,599,092	9,583,219
Bomullsgarn	»	716,742	1,320,334	1,609,679	1,337,811
Ull	»	572,181	603,628	439,438	382,259
Socker, rått	»	4,410,545	8,802,832	15,851,182	15,148,619
Kaffe	»	1,048,124	2,311,332	3,552,013	4,703,835
Ris och andra grynslag utom af spanmål	»				2,411,720
Tobaksblad och stjelk	»	1,292,066	1,544,170	1,829,596	1,602,101
Väfnader a)	»		227,640	409,214	570,367
Salt	Kubikfot	307,266	393,238	500,954	581,303
Spanmål b)	»	84,353	34,037	199,562	247,954
Stenkol c)	»			1,673,638	3,498,695
Sill, saltad	Tunnor	49,397	60,565	63,952	—
» »	Centner	—	—	—	151,548
Vin	Kannor	53,769	85,119	135,321	—
»	Skålpund	—	—	—	1,017,913
Arrak, Cognac, Rum	Kannor	40,197	81,620	140,513	—
» » »	Skålpund	—	—	—	858,700
Tran	Kannor	58,493	66,102	—	—
»	Skålpund	—	—	429,700	504,480
Hudar och Skinn, oberedda	Centner	3,908	13,698	15,337	17,415

a) Utländska väfnader voro med få undantag till införsel förbjudna intill år 1825. Den stigande införseln utgöres förnämligast af bomulls- och yllväfnader.

b) Den större spanmålsinförseln, numera ett undantag, står i sammanhang med de 5 sista årens svaga skörd. För sista 5-årsskiftet ingår råg till belopp af 193,259 kubikfot.

c) Införseln 1847—1850 utgjorde i medeltal 932,025 kubikfot.

Den betydliga tillväxt, som Göteborgs tulluppbörd enligt förestående sammandrag vunnit, är så mycket mer bevisande om rörelsens förkofran, som under den tidslängd, hvilken sammandraget omfattar, åtskillige i tulluppbörden ingående afgifter upphört, samt tullafgifterna å utgående varor till största delen försvunnit eller blifvit betydligt nedsatte, och å en stor del inkommande varor dels alldeles upphört, såsom för bomull och stenkol, dels i mer eller mindre mån blifvit förminskade.

Angående Göteborgs *vexelrörelse* upplysa meddelade officiella uppgifter, att vaxelsluten härstädes utgjort

	£ Sterling.	Hamb. B:co Mark.	Francs.	Holl. Gulden.	Danska Rbd.
Åren 1842—1850 i medeltal	308,770	2,797,269	1,877,641	121,431	11,652
» 1851—1855 »	723,211	5,228,691	1,603,520	225,171	86,282
År 1856	1,129,531	8,884,225	3,913,175	128,473	179,280
» 1857	1,244,688	13,960,804	3,741,946	116,460	73,881
» 1858	1,090,365	10,386,577	3,364,754	151,028	24,151
» 1859	1,245,684	10,930,516	4,330,033	151,558	—
» 1860	1,396,831	10,759,527	4,963,270	51,288	—

hvertill kommer för åren 1854 och 1855 ett belopp i Amerik. Doll. af tillsammans 1,474 och för åren 1856 och 1857 af 3,103.

Totalbeloppet af vaxelsluten å Göteborgs börs, som år 1853 motsvarade ett värde af, i Svenskt Rmt, 18½ millioner, 1854 af 21½ och 1855 af nära 27, uppgick 1856 till 35,334,106, 1857 till 43,182,481, 1858 till 35,587,457, 1859 till 39,934,260 och 1860 till 42,601,704 R:dr.

Handelsföreningen har härvid, till förklaring af 1857 års betydligare vaxelrörelse, anmärkt, att för högt uppdrifna spekulationer det året föranledde stora s. k. ackommodations-affärer i vaxlar, tills den inträffade handelskrisen framkallade en sundare affärsverksamhet, hvarefter vaxelrörelsen kommit i närmare öfverensstämmelse med verkligt gjorda affärer.

Frakthandeln var under år 1856 temligen god, men blef derefter ofördelaktig, tills den år 1860 åter förbättrades.

Stadens *handelsflotta*, som

år 1836 utgjorde	69 fartyg	om tillsammans	6,114 läster,
» 1850 »	151 »	»	16,139 » och
» 1855 »	147 »	»	17,755 » ; har sedan förhållit sig så, att den
» 1856 »	143 »	»	20,091 »
» 1857 »	143 »	»	20,545 »
» 1858 »	142 »	»	20,500 »
» 1859 »	145 »	»	21,601 » och
» 1860 »	137 »	»	20,044 »

Af här år 1860 trafikerande *ångfartyg* voro följande hemmahörande i Göteborg, nemligen:

<i>Utrikes gående.</i>		Göta elf	om 60 hästars kraft,
Ceres	om 70 hästars kraft,	Kongelf	» 10 » »
Gustaf Wasa	» 120 » »	Långedrag	» 8 » »
Hamburger paket	» 44 » »	Niord	» 45 » »
London	» 120 » »	Rödasten	» 5 » »
<i>Inrikes gående.</i>		Seid	» 12 » »
Elfkungen	» 20 » »	Strömstad	» 50 » »

Salboda	om 44 hästars kraft.
Särö	» 70 » »
Thor	» 30 » »

Trollhättan	om 25 hästars kraft.
Westergötland	» 45 » »
Wikingen	» 80 » »

De flesta staden tillhörige *segelfartyg* äro af utmärkt byggnadsart, kopparförhydde och snällseglande, från 100 till nära 400 lästers dräktighet, och hafva blifvit använda hufvudsakligen i fraktfart på transatlantiska orter.

Någon grund för omdömet om den *inrikes rörelsens* tillväxt lemna följande från tullförvaltningen meddelade uppgifter om antalet af fartyg, som från andra inrikes orter till Göteborg med förpassning ankommit, och af dem, som härifrån till andra inrikes orter med förpassning afgått. Det bör härvid anmärkas, att förpassningsfriheten under tiden icke obetydligt utvidgats.

	Ankomna.	Afgångna.
Åren 1831—40 utgjorde antalet af sådana fartyg i medeltal	593.	913.
» 1841—50	603.	1,150.
» 1851—55	697.	1,224.
» 1856—60	710.	1,384.

Inrikes gående *ångfartyg* voro år 1856: 37 och år 1860: 57, hvarmed år 1856 gjordes 796 och år 1860: 1,049 resor.

Antalet af *handlande* i Göteborg har utgjort:

åren 1836—45 i medeltal	447,
år 1850	562,
» 1855	573,
» 1860	647,

och voro hos desse, sistnämnda år, anställde 499 betjente.

Hvad Göteborgs *Fabriksrörelse* angår, så har under den tid, som denna berättelse afser, densamma vunnit ytterligare förkofran, hvad tillverkningsbeloppet angår, ehuru arbetarnes antal minskats.

Meddelade officiella uppgifter utvisa antalet af de å Göteborgs område anlagde Fabriker, antalet af Tab. Litt. S. de dervid anställde arbetare samt värdet af dervid åstadkomne tillverkningar för åren 1855 och 1860, på sätt tab. Litt. S. på följande sida innehåller.

Men för att få ett fullständigt begrepp om vidden af Göteborgs fabriksrörelse, måste jemväl alla de fabriker inbegripas, som, ehuru icke på stadens grund, dock i stadens närhet inom Göteborgs fögderi äro anlagde, helst de flesta af deras idkare tillhöra Göteborgs samhälle, och fabrikerens anläggande utom staden allenast afsett antingen ett bekvämligare läge i afseende å vattenfall eller sjötransport eller, med eller utan sådan förmån, lindring i kommunalutskylder och allmänna besvär. Om dessa fabriker äro uppgifter här ofvan meddelade vid redogörandet för näringarne å landet.

Värdet af samtliga under Göteborgs Hallrätt förut lydande, såväl i Göteborgs stad som i Göteborgs fögderi anlagde fabrikers *tillverkningar*, som vid början af detta århundrade, enligt officiella anteckningar, inkränkte sig till omkring 225,000 R:dr, utgjorde:

		Fabrikernas antal inom samma område var:
åren 1832—36 i medeltal	2,209,445.	år 1832: 89 stycken med
år 1846	5,005,887.	» 1836: 101 »
» 1850	8,580,921.	» 1846: 116 »
» 1855	13,214,336.	» 1850: 143 »
» 1860	15,595,619.	» 1855: 167 »
		» 1860: 151 »

De egentliga *handverksyrkena* i Göteborg synas, hvad utsträckningen af deras verksamhet angår, icke hafva förkofrat sig i samma mån, som handel och fabriker, ehuru en stor del af dessa yrken ovedersägligen tillignat sig fullt så mycken konstskicklighet, som man i andra rikets städer finner.

Enligt af vederbörande meddelade uppgifter, har antalet af stadens handverkare jemte deras arbetsbiträden utgjort:

	Mästare.	Gesäller.	Lärlingar och andre arbetare.
år 1850	272.	507.	542.
» 1855	283.	287.	477.
» 1860	349.	358.	501.

Sistnämnde år fanns derförutom ett antal af 262 handverksidkare till sjelfförsörjning.

Jemlikt upprättade taxerings-sammandrag har beloppet af den *kronobevilling*, som utgått af handel och rörelse i Göteborg, utgjort:

år 1851	R:dr 85,141,48.
» 1855, efter det afgiften nedsatts till hälften...	» 61,329,22.
» 1860	» 83,790,74.

Tab. Litt. S. Fabriker med antal arbetare och tillverkningsvärde i Göteborgs stad.

	År 1855.			År 1860.		
	Fabriker.	Arbetare.	Tillverkningsvärde.	Fabriker.	Arbetare.	Tillverkningsvärde.
Bomulls-, Linne- och Ylleväfnads-fabriker	9	441	261,442	6	387	594,389
Färgerier	8	29	15,187	7	18	26,196
Garfverier	2	12	9,237	2	12	13,861
Hattfabriker	3	16	6,600	3	8	1,850
Kakelfabrik	1	36	9,000	1	45	9,750
Kattunstryckerier	2	16	16,620	3	6	19,536
Kemiskt blekeri	1	15	12,441	1	18	46,987
Kemiskt tekniska fabriker	1	2	3,750	2	2	9,700
Korkfabriker	1	15	42,000	2	21	48,000
Lackfabriker	5	11	8,613	5	2	4,209
Mekaniska Bomullsspinnerier	2	407	1,661,046	2	338	1,416,595
Mekaniska verkstäder	2	338	415,800	4	268	391,598
Musik-instrumentfabriker	2	16	30,000	2	30	58,500
Nålfabrik	1	6	5,775	1	4	3,700
Paraplyfabriker	4	6	2,763	—	—	—
Repslagerier	5	51	90,254	6	53	89,371
Saltraffineringsfabrik	1	3	7,401	1	3	12,400
Segelduksfabrik	1	33	130,590	1	15	80,212
Senapsfabrik	—	—	—	1	3	15,770
Spegelfabriker	6	17	17,100	7	14	12,000
Strumpfabriker	3	135	73,020	2	106	90,973
Tapetfabriker	4	66	47,352	4	69	57,530
Tobaksfabriker	20	485	719,832	21	422	1,096,296
Trädvaruförädlings-fabriker	2	69	52,500	—	—	—
Tvål- och Såpfabriker	—	—	—	2	6	72,819
Urfabriker	8	21	9,800	9	11	11,100
Ättiksfabriker	2	5	12,500	2	1	1,350
Öfrige mindre fabriker	13	43	112,757	12	17	21,498
Summa	109	2,294	3,773,380	109	1,879	4,216,190

Beträffande de i Göteborg år 1858 bildade 2:ne bolag för idkande af *storfiske*, hänvisas till hvad derom här ofvan sidd. 15 och 16 är anfördt.

Till ledning för omdömet om den industriela verksamhetens omfång i Göteborg torde jemväl följande öfversigt af ortens *brefväxling, penningremisser* och *telegraf-rörelse* kunna anses bidragande.

År 1860 utgjorde antalet af till in- och utrikes orter afgångne bref	523,319,
» » ankomne från dito, kalkulationsvis	526,681.
	Summa 1,050,000.
Afgångne rekommenderade bref, hvarå postkontorets bevis öfver innehållet meddelats, hafva innehållit	Rmt R:dr 50,258,350.
Ankomne dito från inrikes orter under öppen rekommendation antagas hafva inneslutit lika belopp	» » 50,258,350.
Dylika bref från utrikes orter	» » 857,011.
	hvadan Postverket stått assurans för Rmt R:dr 101,373,711.
Derutöfver kan beloppet i rekommenderade bref, med slutna rekommendation, antagas hafva utgjort	» » 1,626,289.
	Summa Rmt R:dr 103,000,000.
Post-assurans-afgiften år 1860 utgjorde	Rmt R:dr 9,773.
Rekommendations-afgiften d:o	» » 10,842.
Postporto för inrikes afgångne bref d:o	» » 63,895.
Porto och lösen för till och från utrikes orter afgångne och ankomne bref samt på jernväg och med ångbåtar befordrade s. k. lädbref d:o.....	» » 74,600.

Från Göteborgs *Telegrafstation* afsändes år 1860 telegrammer:

till inrikes orter	11,077,
» utrikes »	4,286.

Summa 15,363 (oberäknade 2,544 transito-telegram-

mer) för hvilka porto utgjorde tillsammans 66,937 R:dr 97 öre.

Till stationen ankommo telegrammer:

från inrikes orter	12,260,
» utrikes »	4,813.

Summa 17,073 st.

Den mångsidiga och hastiga utveckling, som, på sätt genom det ofvan anförda är skildradt, den industriela verksamheten i Göteborg under senare tid vunnit, har icke allenast befrämjat stadens eget välstånd utan äfven på kringliggande landsorters näringar och konstflit haft och måst hafva ett fördelaktigt inflytande. Den lifliga afsättning, som landtmannens produkter och slöjdarbeten här funnit, vittnar derom uppenbart.

Den försäkringsanstalt, som, under namn af *Göteborgs Sjöassurans-förening*, den 15 Mars 1840 med oktroj till den 1 April 1843 härstädes bildats för försäkring af fartyg, hvilkas redare äro här i staden, eller i dess förstäder boende, eller härstädes hafva burskap, äger, efter förnyade oktrojer, fortfarande bestånd.

Dess verksamhet under ifrågavarande tiderymd inhemtas af tabellen Litt. T. å följande sida. Tab. Litt. T.

Den i nästföregående femårsberättelse omförmälda »*Göteborgs nya brandstods-förening*», har år 1856 blifvit upplöst.

Sedan oktrojen för den i sista femårsberättelsen omförmälda, här inrättade, privatbank under ifrågavarande tidskifte tilländagått, har ny oktroj år 1858 blifvit meddelad för dylik inrättning under benämning af »*Göteborgs enskilda Bank*», med ett tecknadt kapital af 5,000,000 R:dr. Denna inrättning har visat sig Tab. Litt. U.

utöfva ett gagneligt inflytande på ortens handels- och fabriksrörelse, hvaråt de genom banken ökade penningtillgångar och lättade liquidationssätt bidragit att gifva en större omfattning. Tab. Litt. U. åskådliggör dess verksamhet.

Denna öfversigt ådagalägger, att Göteborgs enskilda bank drifver verklig bankrörelse och icke inskränker sig till endast en låneinrättnings verksamhet.

Bankens utdelning till aktieägare har varit:

åren 1848—50 i medeltal.....	R:dr	75,000,
» 1851—54 » »	»	99,000,
år 1855	»	135,000,
» 1860	»	135,000.

Göteborgs Sparbank, den äldsta stiftelse af detta slag i Sverige, har, enligt de årliga förvaltningsredogörelserna, under loppet af de 40 år, som sedan dess stiftande förflutit, vunnit fortfarande förkofran. Delägarnes behållning, som vid 1855 års slut utgjorde 1,366,416 R:dr 68 öre, uppgick vid 1860 års slut till 1,894,898 R:dr 69 öre, och bankens enskilda kapitalfond, som vid slutet af år 1855 utgjorde 70,681 R:dr 6 öre, var vid 1860 års slut ökad till 113,090 R:dr.

Tab. Litt. V. Bankstyrelsens redogörelse för år 1860 utvisar i öfrigt följande klassifikation, tab. Litt. V., af bankens delägare samt deras innestående kapitalbehållning vid nämnde års slut.

År 1858 stiftades i Göteborg en *Ränte- och Kapital-försäkringsanstalt*, som, enligt de för densamma den 3 December samma år af Kongl. Maj:st fastställda stadgar, förvaltas af Sparbanks-Direktionen jemte fyra af anstaltens delägare. Anstaltens hufvudändamål är att åt mindre bemedlade bereda lifräntor till någon hjälp på ålderdomen. Insatserna hafva år 1860, i 262 särskilda poster, inalles uppgått till 25,068 R:dr, dervid lif-

Tab. Litt. T.

Sjöassuransföreningens verksamhet.

	Antal fartyg.	Andelar.	Värden.	Hafveri-ersättningar.	
1856 Mars 31 voro uti Föreningen försäkrade	103	11	4,516,200	30,153	—
1857 » » » » »	109	12	4,614,250	126,928	44
1858 » » » » »	100	15	4,437,075	342,788	13
1859 » » » » »	101	7	4,465,700	14,913	70
1860 » » » » »	110		4,520,000	153,212	38

Tab. Litt. U.

Enskilda bankens verksamhet.

Utelöpande sedelstocken har varit:				Utlåningar.				Inbetalningar.		Saldo vid årets slut.
1848 December 31	R:dr	2,085,000.		Girorörelsen har visat:						
1851 » »	»	2,200,735.		1848	R:dr	16,529,760.	16,228,384.		300,375.	
1855 » »	»	4,836,275.		1850	»	17,099,914.	17,026,522.		127,095.	
1860 » »	»	4,648,810.		1855	»	24,921,117.	24,684,551.		315,532.	
				1860	»	37,105,600.	36,422,200.		933,800.	
				Kreditiv-rörelsen har utfallit sålunda:						
				1848	R:dr	6,720,150.	6,408,150.		312,000.	
				1850	»	16,246,050.	16,274,850.		556,800.	
				1855	»	39,315,000.	39,054,000.		1,033,500.	
				1860	»	46,426,400.	46,879,000.		1,150,800.	
				Depositions-Konto utvisar:						
				Insättningar.				Uttagningar.	Saldo vid årets slut.	
				1860	R:dr	1,764,000.	784,000.		1,180,000.	

ränta efter uppnådda 55 år åsyftats för 65 insatser med ett sammanlagdt belopp af 5,159 R:dr, och kapitalutbetalning å viss tid för 197 insatser med belopp af 1,909 R:dr. Vid 1860 års slut var delägarnes antal 334 och beloppet af fonden 57,353 R:dr 17 öre, förutom reservfonden 1,345 R:dr 73 öre.

Stadens *hamnbyggnad* har fortgått efter fastställd plan och med all den drift, som tillgångarne medgifvit.

För öfrigt hafva under ifrågavarande period många och betydande *byggnader*, så väl allmänna som enskilda, blifvit i staden uppförda.

Företrädesvis må deribland nämnas:

a) *Haga-kyrkan*, byggd i Engelsk-Götisk kyrkostil med en längd af 156 fot, bredd 55 fot, höjd i middelskeppet 52 fot samt 162 fots högt torn. Byggnaden fullbordades 1858 och har kostnaden till hufvudsaklig del blifvit bestridd genom enskildes bidrag.

b) *Engelska kyrkan*, belägen vid kaserntorget, uppförd i Götisk så kallad spetsbågstil, med fönster och portik af huggen sandsten och glasmålningar i koret. Den håller i längd 80 fot och i bredd 35 fot. Invigningen skedde år 1857.

c) *Nya artilleri-tyghuset*, å Lilla Otterhälleberget, fullbordadt 1860.

d) *Stationsbyggnaderne* för Vestra Stambanan, anlagde vid stadens nordöstra gränslina, färdiga till begagnande år 1859.

e) *Nya Theatern*, af ett enskildt aktiebolag uppförd å en af staden dertill upplåten tomtplats i den så kallade Kungsparken, invigd hösten 1859.

Tab. Litt. V. Göteborgs sparbanks delägare och deras kapitalbehållning.

Personer.	1860.	Kapitalbehållning.		Personer.	1860.	Kapitalbehållning.	
		R:dr	Rmt. öre.			R:dr	Rmt. öre.
2,129	Barn	359,573	26		Fördelningen af förestående kapitalbehållning utfaller sålunda, nemligen:		
1,463	Ogifta fruntimmer	338,564	72				
1,004	Tjenande personer af qvinkönet	174,870	5	5,523	Under till och med 100 R:dr	85,778	20
980	Fabrikörer, Fabriksmästare och Arbetare, Handtverksmästare, Gesäller och Lärningar	167,997	64	1,577	Från och med 101 R:dr till och med 250	257,983	1
664	Hustrur	168,736	38	985	" " " 251 " " " " 500	352,566	92
611	Tjenande personer af mankönet	147,354	40	458	" " " 501 " " " " 750	280,832	7
462	Arbetsfolk	84,370	86	150	" " " 751 " " " " 900	108,860	16
422	Sjöfarande	117,029	44	85	" " " 901 " " " " 1,000	80,590	37
377	Enkor	87,365	34	349	" " " 1,001 " " " " 2,000	463,791	54
264	Personer af åtskillige stånd	73,952	93	102	" " " 2,001 " " " " 3,000	264,496	42
241	Bondfolk	56,843	51	9,229		1,894,898	69
141	Jernbärare	28,326	4				
143	Poliskonstaplar, Stadstjenare, Vaktmästare och Uppsyningsmän	34,769	87				
140	Handelsbokhållare och Betjenter	21,462	13				
45	Välgörenhets- och andra Kassor	17,654	76				
71	Boktryckeri-Konstförvandter och Elever samt Trädgårdselever	1,340	16				
42	Artillerister, Flottister och Regements-Musikanter	7,368	33				
23	Handtverks-, Embets- och Gesäll-lådor	6,549	83				
7	Fångar och korrektionshjon	769	4				
9,229		1,894,898	69				

f) *Stadens barnhus*, byggt af sten, 2 våningar, i rundbågsstil, å samma tomt i förstaden Stampen, som det förut varande föräldrade och otjenliga envåningshuset af träd. Dess längd är 118 fot och bredd 46. Det innehåller, jemte nödiga boställsrum och undervisningssalar, erforderliga lägenheter för rymmande af omkring 50 barn. Byggnaden fullbordades år 1857.

g) En tillbyggnad till *Chalmerska Slöjdskolan* för ritsalar, laboratorium m. m., färdig till begagnande år 1856.

h) *Nya arbetshuset*, beläget i förstaden Stampen, hållande i längd åt bangården 350 fot med en fasad åt gatan af 384 fot. Med inberäkning af kök, bageri, tvätt- och bryggghus samt magasiner och visthus, men utom byggnaden för qvarn och manglar, innehåller det 128 rum, af hvilka 87 äro afsedda att inrymma omkring 1,000 fattighjon. År 1856 verkställdes inflyttningen från de gamla lägenheterna.

i) *Ett ångkök*, anlagdt af ett enskildt aktiebolag, efter grundsatsen af mathållning utan spritdrycker och för lägsta möjliga priser. Ett tvåvåningshus af tegel är för ändamålet uppfördt i närheten af fisktorget och blef inrättningen till begagnande öppnad år 1858.

k) *Cellfängelset*, uppfördt å en förut till fästningsverken hörande tomt nära St Eriks torg. Det är gemensamt för länet och Göteborgs stad och består af en tre våningars hufvudbyggnad, innehållande 107 celler jemte nödiga boställsrum, samt 2:ne flyglar, af hvilka den ene innehåller 2:ne sessionssalar för Häradsrätten i orten och Stadens Rådhusrätts 2:dra afdelning, jemte förmak m. m. Byggnaden fullbordades 1858.

För den storartade anläggningen af *arbetarebostäder*, som i dubbelt hänsende utgöra en prydnad för staden, skall nedanför under rubriken »Välgörenhets-stiftelser» varda redogjordt.

Den i föregående femårsberättelser omförmälda, för trädgårdsväxt-odlingens befrämjande, härstädes stiftade *Trädgårdsförening* är på ändamålsenligt sätt fullbordad, och kan anläggningen med skäl anses såsom en af de till stadens förskönande mest bidragande anstalter.

Det år 1850 härstädes bildade nya aktiebolag för stadens *belysning med gas*, har under ifrågavarande tiderymd utsträckt sin verksamhet, så att, efter det denna anstalt för sjelfva staden inom vallarne redan förut blifvit fullständigt ordnad, förstäderna Masthugget, Hagorna och Stampen samt vissa andra delar af 12:te roten blifvit med gas upplyste.

Omläggningen af stadens *gator och kajer*, de förra med tuktad sten och de senare med huggen sandsten och granitbetäckning, har äfven under nu ifrågavarande tidskifte med drift fortgått, och har vattenledningen blifvit utsträckt jemväl till förstäderna.

Dessa arbeten, jemte flera andra för handen varande, som afse befrämjandet af den allmänna rörelsen, stadens förskönande och dess innevänares trefnad, skola för eftertiden utgöra hedrande minnesmärken af den allmänna medborgerliga anda, som fortfarande lifvar Göteborgs samhälle.

Jemlikt anvisning i de fastställda formulär-föreskrifterna, får jag vidare i korthet redogöra för Göteborgs *Undervisningsanstalters* samt *Sjukvårds-, Fattigvårds-, Arbets- och andra Välgörenhets-inrättningars* tillstånd, sådant det enligt vederbörandes uppgifter befanns år 1860.

Beträffande först *undervisningsanstalterna*, så blifva de lättast öfverskådliga under följande afdelningar.

A. Offentliga läroverk och andra stiftelser för undervisning i allmänhet.

a) *Göteborgs Elementar-läroverk*, hvarvid år 1860 antalet af lärare i vetenskaper och språk var 19, exercitiemästare 3 och lärjungar 360.

För aflönande af Gymnasii lärarepersonal anslogs år 1652 kronotionde från vissa socknar i Göteborgs och nästgränsande län till ett belopp af 870 eller, sammanräknadt med anslaget till det lägre allmänna läroverket på stället eller Trivialskolan, 1,090 tunnor spanmål, hvarjemte ett prebendepastorat anvisades åt hvar-

dera af de tvenne Theologie-Lektorerna och ett prebendehemman åt hvardera af de öfriga Lektorerna. Dessutom har lärarepersonalen under senare tid fått sig tillslagne hushyremedel, som till bestämda belopp utgå från Göteborgs stads kassa. Till läroverkets nytta äro betydliga fonder att tillgå, hufvudsakligen medelst de i Bohus län belägna så kallade Hvitfeldtska stipendiigodsen, tillsammans 141 $\frac{1}{4}$ förmedlade mantal, som testamenterats af framlidna Enkefru Margaretha Hvitfeldt den 22 Januari 1663, af hvilka gods likväl 52 $\frac{1}{4}$ mantal sedermera blefvo till kronan indragne, men omedelbart derefter till det genom testamentet afsedda ändamål åter donerade.

b) *Real-gymnasium*, som 1860 hade 18 lärare och 75 lärjungar. Läroverkets ändamål är dels att åt ynglingar, som egna sig åt praktiska yrken, bereda tillfälle till vinnande af allmän humanistisk bildning, dels att meddela den för Student-examen nödiga undervisning.

c) *Folkskolelärare-seminarium* med 1 föreståndare och 4 lärare, af hvilka en undervisar i sång, en i gymnastik och en i trädgårdsskötsel. År 1860 var lärjungarnes antal 60. Inrättningen hade då ett statsanslag af 2,025 R:dr, och de i nåder anslagne stipendiemedel till fattige elever utgjorde samma år 1,800 R:dr.

d) *Folkskolornas* antal inom staden och dess område var vid 1860 års slut 38 med 41 dervid anställda lärare och lärarinnor. Skolbarnens antal utgjorde vid samma tid 1,584. Ingenstädes i riket torde folkundervisningen vara fullständigare organiserad och med mera omsorg handhafd. Till kostnaderna anvisades berörda år 30,000 R:dr.

e) *Småbarnsskolan*, med 2 lärarinnor och 170 lärjungar. Denna uppfostringsanstalt, hvars fond från början tillkommit genom enskildes frivilliga gåfvobidrag, har från och med år 1842, till anstaltens underhåll och utvidgning, af staden erhållit anslag, som de sista fem åren utgjort 1,500 R:dr årligen.

f) *Kjellbergska flickskolan* med 3 lärare, 4 lärarinnor och 33 lärjungar. I denna skola, som grundlagts genom en af framlidne Grosshandlaren Jonas Kjellberg i lifstiden donerad fond af 50,000 R:dr, och hvilken fond 1860 ökats till 72,620 R:dr 84 öre, åtnjuta fattiga flickor af bättre härkomst undervisning i kristendom, geografi, arithmetik, historia, språk, musik och finare handarbeten.

g) *Willinska fattigfriskolan*. Deruti hafva, år 1860, 159 barn erhållit fri undervisning. Dessutom hafva uti den i samma skola inrättade slöjdafdelning 30 gossar åtnjutit full föräldravård, bostad, föda, kläder och undervisning, hvilken för hela skolan bestrides af 4 lärare, deraf 2 i handslöjder, och 3 lärarinnor. Derjemte meddela särskildt antagne personer vissa timmar i veckan undervisning i sång, gymnastik och exercis, samt förste läraren, som tillika är Inspector scholæ, i linearritning, de sistnämnda ämnena dock endast för slöjdklassen. Till bestridande af kostnaderna för denna klass hafva stadens innevånare, enär de tillgångar, som till denna stiftelse och densammas underhåll från början hemtats af enskildes gåfvor och bidrag, vid 1841 års början voro till stor del medtagne, vid allmän rådstuga den 17 December samma år för kommande året, eller 1842, anslagit 3,750 R:dr, hvilket belopp jemväl till och med år 1859 årligen utgått såsom af stadens innevånare beviljad anslag till samma inrättning, och 1860 ökats till 5,000 R:dr.

h) *Skolan å stadens barnhus* med en lärare och en lärarinna, samt 28 lärjungar, deraf 18 gossar och 10 flickor, som på stället njutit underhåll och vård.

i) *Prins Oscars skola för soldatbarn vid Göta Artilleri-Regemente*. Uti denna skola meddelades år 1860 undervisning åt 16 lärjungar af 2 lärare. Skolans årliga bidrag af regementet utgör 672 R:dr och dess kapitalfond uppgick samma år till 42,097 R:dr 57 öre, deruti icke inberäknadt värdet af en skolan tillhörig fastighet, upptagen till 10,560 R:dr.

k) *Fruentimmersföreningens flickskola*, med 1 lärare och 1 lärarinna samt 30 lärjungar, hvilka undervisas i kristendom, historia, geografi, fruentimmers handarbeten m. m. Skolans kapitalfond uppgick år 1860 till 25,800 R:dr.

l) *Sällskapet »De fattiges vänners» skola*, med 2 lärare och 2 lärarinnor samt 24 lärjungar af qvinkönet.

m) *Göthilda föreningens skola för gossebarn*, tillhörande Mosaiska församlingen, med 5 lärare, utom undervisare i skrifning och musik, och 25 lärjungar. Skolans kapitalfond 1860 utgjorde 38,950 R:dr 42 öre, obekräknadt skolhuset. Under denna stiftelses förvaltning lyder jemväl den så kallade flickskolefonden, uppgående nämnde år till 16,751 R:dr 77 öre, hvarmed blifvit bestridd religionsundervisning åt qvinliga medlemmar af Mosaiska församlingen.

B. Läroanstalter med afseende å särskilda yrken.

n) *Chalmerska Slöjdskolan*. Denna för det allmänna och synnerligast för orten gagneliga stiftelse, grundlagd genom en testamenterad fond af framlidne Kanslirådet Chalmers, understöddes derjemte genom årligt statsanslag. Under år 1860 hafva, jemte föreståndaren, 6 lärare och 1 verkmästare varit vid skolan anställda. Undervisning har meddelats i mekanisk och kemisk teknologi, fysik, elementar-kemi, matematik, mekanik, byggnadskonst, linearritning, frihandsteckning, ornamentsritning, modellering och verkstadsarbete. Antalet af elever, som begagnat undervisningen vid skolan och som år 1855 var 84, uppgick år 1860 till 125. Sedan skolans stiftelse hafva 986 elever blifvit der intagne. Det årliga statsanslaget, som vid sista riksdag ökades med 3,000 R:dr, utgör numera 13,500 R:dr, utom 450 R:dr stipendii-medel från Kommers-Kollegii fonder. Afgiften af Chalmerska fonden är likaledes ökad till 7,300 R:dr.

o) *Navigations-skolan*, hvartill staden låtit uppföra hus, har af statsmedlen årligt anslag till aflöning af 1 ordinarie lärare, 1 underlärare och 1 lärare för ångmachins-afdelningen, samt till underhåll af instrumenter, kartor, böcker och inventarier. År 1860 var elevernas antal 52.

p) *Militär-skolan* för bildande af Infanteri- och Kavalleri-officerare, med 5 lärare, som utgöras af officerare vid Göta Artilleri-regemente, samt 26 elever, under-officerare vid indelta arméen.

q) *Handels-institutet*, stäldt under Handelsföreningens inseende och förvaltadt af en bland dess Fullmäktige vald Styrelse, underhålles genom årligt bidrag af stadens tolagsmedel, stort 3,000 R:dr, jemte afkastningen af inrättningens kapitalfond, som år 1860 uppgick till 38,747 R:dr 84 öre. Institutet fördeladt på 2:ne klasser hade nämnde år 5 lärare och 31 elever. Läroämnena äro religion, historia, geografi, geometri, algebra, arithmetik, bokhålleri, allmän handelsvetenskap, nationalekonomi, språk och skönskrifning.

r) *Fabriksföreningens skola*, som är afsedd för de å fabrikerna inom Göteborgs område arbetande barn och år 1860 hade 2:ne lärare och 159 lärjungar. Den har af f. d. Hallkassan ett årligt anslag af 1,500 R:dr. Kassabehållningen utgjorde vid 1860 års slut 1,652 R:dr 30 öre.

s) *Handtverks-skolan* med 4 lärare jemte 2 tidtals biträdande lärare och 130 lärjungar samt en kapitalfond, som 1860 utgjorde 15,764 R:dr 88 öre. Skolan är indelad i tre klasser. I den första undervisas i kristendom, skrifning och räkning, i den andra derjemte i historia, geografi och rättstafning, och i den tredje i linear- och frihandsteckning. Inkomsterna utgöras, utom räntor å fonden, af andel i marknadsstånds-penningar och uttaxerade medel af stadens handtverksmästare.

t) *Slöjdföreningens skola*. Vid denna år 1848 till nytta för ortens näringar inrättade skola voro år 1860 anställda 7 lärare, som meddelade undervisning i skrifning och räkning, svenska språket, historia, geografi, frihandsteckning, linearritning samt i naturlära och kemi. Antalet af elever, som år 1848 utgjorde endast 20, har sedermera årligen ökats och uppgick år 1860 till 187. Skolan afser hufvudsakligen att befordra industrien inom orten samt underhålles genom räntor å donerade kapital och frivilliga gåfvobidrag.

I sammanhang med undervisningsanstalterna böra följande *stiftelser för vetenskapliga ändamål* omför-
målans:

a) *Kongl. Vetenskaps och Vitterhets-samhället*, hvars stadgar af Konung Gustaf III fastställdes år 1778. Samhället utgifver på trycket sina handlingar, utsätter årligen prisfrågor till besvarande, och, enligt en nyare

arbetsordning, besörjer genom sina ledamöter offentliga föredrag i ämnen, som ligga inom dess verkningsområde, kostnadsfritt för åhörarne.

b) *Naturhistoriska Museum*, stiftadt af Vetenskaps och Vitterhets-samhället, år 1833. Genom en dervid bildad särskild förening af korrespondentmedlemmar och enskildes täflande nitälskan för saken, har denna stiftelse vunnit synnerlig framgång. Vid slutet af år 1860 väcktes förslag om anläggande härstädes af ett permanent industri-museum, i förening med vetenskapliga och konstsamlingar, deraf berörda naturhistoriska museum skulle utgöra en integrerande del. Då emellertid detta förslag ej förr än år 1861 kunde bringas till verkställighet, faller alltså redogörandet därför inom nästföljande femårsperiod.

c) *Läkare-Sällskapet*, utgörande en af ortens Läkare-korps stiftad förening för läkarebildningens främjande.

Stadens *Sjukvårdsanstalter* utgöras af de här nedan anförde:

a) *Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset*. Sedan den sjukvårdsanstalt, under namn af Sahlgrenska sjukhuset, som genom framlidne Direktören Niclas Sahlgrens donationer af den 8 December 1772 och den 21 April 1774 här i staden grundats, samt sedermera genom ytterligare gåfvor och testamenten blifvit understödd, i senare tider funnits för behovet otillräcklig, har på stadens innevänares bekostnad ett större allmänt sjukhus härstädes blifvit uppfördt.

Med denna senare inrättning är Sahlgrenska sjukvårdsanstalten nu förenad under gemensam benämning af »Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset». Detta nya sjukhus, för hvilket reglemente under den 26 April 1855 blifvit af Kongl. Maj:t i nåder utfärdadt, öppnades samma år till allmänt begagnande. Sjukvården derstädes besörjes på 3 afdelningar, en medicinsk, en kirurgisk och en barnbörds-afdelning. För hvardera af de 2:ne förstnämnde äro anställda en öfverläkare och en underläkare, hvaremot barnbörds-afdelningen har endast en läkare, hvilken dock biträdes af en examinerad barnmorska såsom föreständerska. Utom 16 sjuksalar, lika fördelade på medicinska och kirurgiska afdelningarne, med 10 till 12 sängar i hvarje sal, samt 9 rum på barnbörds-afdelningen, äro 12 enskilda sjukrum för betalande patienter af bättre klassen i sjukhuset inrättade. Under år 1860 vårdades å de särskilda afdelningarne tillsammans 1,518 sjuka, af hvilka 1,409 blifvit under året intagne. Under samma tid utskrefvos 1,309 och afledo 93, så att 116 voro vid årets slut qvarliggande. Samma år utgjorde sängantalet 147 och underhållsdagarne 39,375. Underhållskostnaden har för hvarje sjuk i medeltal utgjort 1 R:dr 57 öre per dag. Tjenstepersonalen utgöres af en kommissarie, en hushållerska, en föreständerska å barnbörds-afdelningen, 9 sköterskor, en baderska, en tvätterska, en machinist, en eldare och 5 andra tjenstehjon. Sjukhusets inkomster bestå af räntemedel, afgifter af betalande sjuke, kollektmedel inom staden beviljade genom Kongl. Brevvet den 22 September 1784, frälseräntor af 33½ hemman i Halland, hyresmedel af inrättningens fastighet, ersättningar för ångbad, tolagsmedel, andel i afgifter för minuterung och utskänkning af spritdrycker, samt å stadens innevänares uttaxerade medel. Inkomsterna år 1860 utgjorde 70,175 R:dr 83 öre, deraf 29,151 R:dr 12 öre å stadens innevänares uttaxerats, samt utgifterna 61,760 R:dr 58 öre. Kapitalfonden bokfördes den 31 December 1860 till 258,871 R:dr 27 öre, hvare dock inbegripits värdet af förra sjukhuset jemte inventarier samt behållning af ved och lysningsämnen.

I sjukhuset är efter kontrakt emellan Kongl. Maj:t och Kronan samt Göteborgs Magistrat och Borgerskaps aldste, år 1856 inrättad en läroanstalt för barnmorskor, hvartill elever emottagas, efter ansökan hos Sundhets-Kollegium, från Rikets vestra och mellersta provinser, och deribland 6 frielever från medellösa församlingar.

b) *Stadens Kurlhus*, hvarest år 1860 å den syphilitiska afdelningen vårdades 225 personer och å den icke syphilitiska 1. Underhållsdagarnes antal uppgick, å den syphilitiska afdelningen till 7,889, och å den icke syphilitiska till 87. Dagkostnaden i medeltal för person utgjorde omkring 91 öre. Staden har anskaffat och

underhåller ett för ändamålet passande hus, innehållande 14 sjukrum jemte ett rum för läkaren, ett badrum och nödige ekonomi-lägenheter, och vidkännes bristen i underhållskostnaden utöfver beloppet af den i staden inflytande kurhusafgift.

c) *Garnisons-sjukhuset*, hvarest år 1860 antalet af sjuksängar uppgick till 75 och antalet af vårdade sjuke till 424. För medikamenter och underhåll af sjukvårdspersedlar uppgick kostnaden, som af statsmedel godtgöres, till 3,595 R:dr 66 öre.

d) *Fattigförsörjnings-inrättningens sjukhus*. Ehuru, sedan Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset härstädes blifvit öppnadt för begagnande, den tillförene uti allmänna Fattigförsörjnings-inrättningens hus befintliga sjukvårdsafdelning blifvit indragen och der förut vårdade sjuke förflyttats till nämnde sjukhus, har det likväl, då inom ett försörjningshus alltid måste finnas en mängd med bräcklighet och obotliga sjukdomar behäftade personer och dessutom de, som lida af bensår eller andre såsom obotlige ansedde sjukdomar, icke emottagas till vård å Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset, utan sändas till fattigvården; befunnits nödigt, att till desse personers vårdande afsätta några rum, hvadan, då antalet af sådane patienter under åren 1858 och 1859 tilltagit, en större sal blifvit i början af år 1860 till särskildt sjukrum inredd; å hvilken sjuksal en särskild sjuksköterska blifvit antagen. Antalet sängar derstädes utgjorde sistnämnde år 15, och antalet sjuka, som samtidigt vårdats inom hela försörjningshuset, har i medeltal uppgått till 25. Inrättningens sjukvårdsanstalt underhålles genom medel, som till allmänna fattigförsörjningsanstalten inflyta.

e) Ett *Barnsjukhus*, grundlagdt genom 3:ne donationer å 50,000 R:dr hvardera, gifna den ena af Grosshandlaren D. Carnegie och hans fru år 1857, den andra af Enkefru Elisabeth Dickson år 1859 och den tredje, afsedd till byggnadsfond, af en okänd år 1857. Inrättningen öppnades den 24 November 1859 med 12 sjuksängar. Intill 1860 års slut var antalet af underhållsdagar 4,357 och förvaltningskostnaden 12,570 R:dr 94 öre, inberäknad hushyra 2,250 R:dr. Inrättningens kapitaltillgång vid 1860 års slut var 162,928 R:dr 68 öre.

f) En *Sjukvårdsinrättning för ögonsjuka*, grundad och underhållen genom enskildes frikostiga gåfvor, öppnades den 6 Juni 1859. Under första året vårdades här 29 ögonpatienter, af hvilka 21 utskrefvos såsom botade eller förbättrade. Förvaltningskostnaden uppgick till 2,047 R:dr 68 öre. Kassabehållningen vid redogörelseårets slut var 2,044 R:dr 32 öre. Läkarevård lemnades af Doktor Ekström och behöflig medicin af Apothekaren Holmberg kostnadsfritt.

Beträffande sluteligen stadens *Fattigvårds- och andra Vålgörenhetsanstalter*, så följer här nedan en öfversigt af deras antal och verksamhet.

a) *Allmänna fattigförsörjnings-inrättningen*, som med en fond den 31 December 1860 af 83,807 R:dr 58 öre, oberäknadt värdet af inrättningens fastigheter, upptagne till 343,750 R:dr, med inkomster samma år af 93,426 R:dr 44 öre, bestående af andel i stadens tolagsersättning, debiterade personela fattigvårdsafgifter, ersättning af statsmedel för fattiga af garnisonen, behållningen af fattighjonens arbeten, sterbhusmedel, bötesmedel, kollektmedel, pensionsmedel för helförsörjningshjon, hyresmedel, räntor å kapitalfonder, ersättningar för lemnade understöd åt andra kommuners fattige, å stadens innevånare uttaxerade medel m. m., samt med utgifter till belopp af 97,455 R:dr 82 öre, berörde år lemnat helförsörjning åt 191 män, 265 qvinnor och 260 å landet utpensionerade barn, eller tillsammans 716 personer; försörjningsbidrag åt 13 män, 293 qvinnor och 308 barn, vårdade af mödrarne, eller tillhopa 614 personer, samt understöd åt 453 skolbarn, som under den tid de bevisat folkskolorna, erhållit middagsmat och kläder, och 176 Lessiske pensionärer eller medellösa ålderstigna och sjukliga qvinnor, som tertialiter uppburit understöd i form af pensioner, eller tillhopa 629 personer; hvadan alltså helförsörjning, försörjningsbidrag och understöd nämnde år tilldelats 1,959 personer, sjukvården oberäknad. (Se för öfrigt tab. N:o 13.)

b) *Stadens fattighus*, der gamle och orkeslöse borgare och deras enkor samt ålderstigne tjenstehjon m. fl. njuta bostad och underhåll, och hvarest 73 personer, 21 af man- och 52 af qvinkön, år 1860 åtnjutit full

försörjning. Inrättningen hade den 31 December 1860 en kapitalfond af 215,266 R:dr 66 öre, deruti inberäknadt värdet af inrättningens fastigheter. Stiftelsen förvaltas af 4 Föreståndare, utsedde af Magistraten och Borgerskapets äldste.

c) *Stadens barnhus*, hvarest år 1860 28 barn, jemte skolundervisning, njutit helförsörjning. Stiftelsen, som förvaltas af en Direktion, hvaruti Landshöfdingen är ordförande, hade år 1860 en inkomst af hyror, räntor, anslag af tolagsmedel och kortstämplings-bevillning, med tillsammans 11,090 R:dr 74 öre.

d) *Christinæ församlings fattigkassa*, med en fond af 29,329 R:dr 48 öre och särskild fond till understöd åt sängliggande sjuke: 1,250 R:dr, deraf år 1860 utdelats från den förra såsom fattigunderstöd 1,625 R:dr, och från den senare 128 R:dr 25 öre.

e) *Engelska församlingens fattigkassa*, med en kapitalfond af 19,135 R:dr 24 öre, deraf understöd år 1860 utdelats till 18 personer.

f) *Mosaiska församlingens fonder*, nemligen:

1. *Stipendii-fonden*, hvars kapital, stående under Göthilda stiftelsens förvaltning, år 1860 utgjorde 13,000 R:dr, af hvars räntor vid universitetet studerande ynglingar njuta understöd;
2. *Lichtenbergska välgörenhets privat-föreningen*, med en kapitalfond vid 1860 års slut af 19,743 R:dr 20 öre, deraf räntan användes till pauvres honteux och understöd åt behöfvande handtverkare, antingen såsom gåfvor eller räntefria lån;
3. *Fruentimmersföreningen*, med en fond af 7,295 R:dr 71 öre, deraf räntan, jemte årliga bidrag af Föreningens ledamöter, omkring 330 R:dr, användes till understöd åt behöfvande samt till sjukvårds- och begravningshjälp;
4. *Brudgåvofonden*, stående under Göthilda-stiftelsens förvaltning, med ett kapital af 7,473 R:dr 50 öre, hvaraf räntan är bestämd till hemgift åt välfrejdade döttrar af obemedlade föräldrar, hvilken ränta de år, då något bidrag icke ägt rum, bör tilläggas kapitalet;
5. *Sjukvårds- och Begravnings-sällskapets fond*, utgörande 3,500 R:dr, med årliga bidrag af omkring 400 R:dr; och
6. *Hyreshjelpsfonden*, stor 6,000 R:dr, deraf årliga räntan tilldelas sådane som äro i behof af hyresbidrag.

g) *Under Pastorsembetets vid Gustavi domkyrka förvaltning ställda fonder*, nemligen:

1. *Enkefru Ingmans donation*, utgörande 3,833 R:dr 33 öre, deraf räntan utdelas till enkor och faderlösa barn samt äldre ogifta fruntimmer af så kallade pauvres honteux inom nämnda församling;
2. *af. Brukseparen F. U. von Akens donation* å 516 R:dr 67 öre, derå äfvenledes räntan utdelas till pauvres honteux inom nyss sagde församling;
3. *Enkefru Retzius' donation* å 150 R:dr, hvaraf afkomsten användes till nödlidande enkor och faderlösa barn;
4. *af. Segelsömmaren Sam. Wulfs donation* å 3,603 R:dr 33 öre, med räntan hvaraf sängliggande sjuke bispringas; och
5. *en fond benämnd »Amicus Lazarorum»*, hvilken utgör 1,400 R:dr, derå räntan för lika ändamål användes.

h) *Handelsföreningens så väl egne som under dess förvaltning ställda fonder*, hvilka år 1860 voro:

1. *Föreningens enskilda fond*, som i kapital utgjorde 70,449 R:dr 50 öre, af hvars afkomst 5,275 R:dr i gåfvor utdelats till 91 personer;
2. *Holtermanska donationen*, 6,000 R:dr, hvaraf räntan 342 R:dr utdelats till 3 fattiga köpmansenkor härstädes;
3. *Sernströmska donationsfonden*, 25,000 R:dr, deraf räntan 1,425 R:dr tilldelats 10 obemedlade personer;
4. *Levgrenska donationsfonden*, 9,000 R:dr, till understöd för behöfvande köpmän eller deras enkor och döttrar, af hvilken räntan 513 R:dr utdelats till 3 personer;
5. *af. Handlanden Gust. Lindströms donationsfond*, 30,000 R:dr, deraf räntan 1,710 R:dr tilldelats 3 personer;

6. *Sven Zachrissons donationsfond*, 3,000 R:dr, deraf räntan 171 R:dr utdelats till 2:ne behöfvande; och
 7. *af. Mamsellerna Janssens donationsfond*, 8,910 R:dr 60 öre, deraf räntan 507 R:dr 90 öre tilldelats 3 personer.

i) *Sjömanshus-direktionens årliga anslag af understöd*, till bräckliga och nödlidande sjömän samt deras enkor och barn å kustorterna emellan Göteborg och Torekow, har under ifrågavarande femårsskifte utgått enligt följande fördelning:

år 1856 till 96 sjömän, 302 sjömansenkor och 132 sjömansbarn.....	8,638 R:dr 37 öre,
» 1857 » 96 » 290 » » 136 »	11,090 » 75 »
» 1858 » 99 » 260 » » 141 »	10,582 » 50 »
» 1859 » 99 » 281 » » 117 »	10,663 » 50 »
» 1860 » 94 » 260 » » 128 »	11,699 » —

Genom testamente af numera framlidne Kommercerådet O. Wijk tillföll Sjömanshuset år 1856 en gåfva af 30,000 R:dr, för att såsom sjömanshusets öfriga pensionsmedel af dess Direktion förvaltas sålunda att räntan, 1,500 R:dr, årligen till lika belopp utdelas emellan tio behöfvande Sjökaptsenkor; och följande året erhöill Sjömanshuset ytterligare, genom testamente af jemväl nu framlidne Grosshandlanden W. Gibson, en summa af 20,000 R:dr för samma ändamål och att på enahanda sätt förvaltas.

k) *Pensionsinrättningen för ålderstigne och sjuklige tjenstehjon*, stiftad Oscarsdagen 1849, såsom en gård att befästa minnet af den då skedda invigningen af Göteborgs nya börs. Inrättningens fond, som vid 1855 års slut utgjorde 89,078 R:dr 27 öre, uppgick år 1860 till 126,274 R:dr 92 öre. Den har bildats dels genom frivilliga bidrag, dels genom särskilda donationer och testamenten, af hvilka dock Vaktmästaren Fryckmans af all sin, till omkring 60,000 R:dr värderade, egendom icke är i det uppgifna kapitalbeloppet inberäknad, enär afgälden deraf först år 1861, genom Fryckmans och hans hustrus död blifvit disponibel. Pensionärernas antal, som år 1855 var 70, uppgick år 1860 till 88, och samfällda beloppet af pensionerna, som år 1855 var 4,045 R:dr, var 1860: 6,281 R:dr 25 öre. Dessutom utdelas af berörde fond 300 R:dr årligen såsom premier till sådana tjenstehjon, som i minst 10 år tjenat och fortfarande tjena å samma ställe och derunder utmärkt sig för trohet, sedlighet och ordning.

l) *Sällskapet »De fattiges vännere»*, hvars kapitalfond år 1860 utgjorde 35,197 R:dr 13 öre, och hvartill årsafgifter influtit till belopp af 1,425 R:dr, har samma år lemnat understöd åt 23 familjer, 116 enkor och 71 ogifta fruntimmer, 1 f. d. tjensteman och 9 sängliggande sjuke, dels i persedlar och varor in natura och dels i kontanta penningebelopp.

m) *Lindgrenska donationen*, som tillkommit genom Snickaremästaren Magnus Lindgrens testamentariska förordnande af den 2 Maj 1843, hvarigenom han skänkt nästan hela sin qvarlätenskap till fattiga handtverkarenskor och faderlösa handtverkarebarn inom Göteborgs stad och dess område, hvilka gjort sig kända för gudsfruktan, stilla vandel, arbetsamhet och redlighet i handlingssätt. De årliga understöden äro bestämde för enka till 75 R:dr, för gossebarn till minst 25 och högst 37½ R:dr, samt för flickebarn minst 15 och högst 25 R:dr. Donationsfonden utgjorde den 31 December 1860: 54,000 R:dr, deruti inbegripet fastighetens värde. Samma år uppgick understödstagarnes antal till 65, till hvilka utdelades 3,137 R:dr 50 öre.

n) *Räddningsinstitutet för vilseförde och moraliskt vanvårdade barn*, grundlagdt år 1847, bestämdt att vara »hvarken en straffanstalt eller ett fattighus, utan en förbättringsanstalt, motsvarande ett föräldrahus af det slag, som de unga brottslingarne borde hafva ägt, men saknat, eller ock ägt, men af ondska förlupit och vanhedrat». Inrättningen är organiserad på hemmanet Lundby Länsmansgården å Hisingön, »för att hvarken vara för aflägsse från Direktionens uppsigt eller för nära der intagne barns forna bekantskaper». Antalet af barn, som år 1860 samtidigt åtnjutit vård vid institutet var 22, alla gossar från 10 till 20 års ålder. Sedan institutets början voro då inalles intagne 53 gossar. Ibland de 31 utgångne hafva endast 2 återfall försports.

Utgifterna vid inrättningen uppgingo 1860 till 6,758 R:dr 68 öre. Kapitalbehållningen vid årets slut var 27,761 R:dr 17 öre. Inrättningen har nu sin hemmansdel väl uppodlad, med nya rymliga hus och lofvande planteringar.

o) *Sällskapet för öm och sedlig modersvård*, hvars tillgångar bildats hufvudsakligen genom bidrag af stadens bättre lottade fruntimmer. Sällskapet, som stiftades år 1849 och 1860 hade utöfver de erforderliga medlen för årets utgifter, en förräntad fond af 1,000 R:dr, utdelade nämnde år 312 R:dr kontant och kläder till ett värde af 4,916 R:dr åt fattiga familjer och arbetsökande personer. Derjemte har Sällskapet stiftat en arbetsinrättning, hvars syftemål är att förskaffa arbetsförtjenst åt sådane behöfvande qvinnor, som genom ålderdom, bräcklighet och andra sådane orsaker äro urständssatta att på annat sätt försörja sig och de sina. Materialier till arbetena uppköpas af Sällskapet, och tillverkningarne antingen försäljas under hand eller utdelas som understöd åt behöfvande familjer.

Såsom vålgörenhetsstiftelser till förnån för dem, som begagna undervisning vid härvarande allmänna läroverk, böra, utom *Studiiskatten*, som jemlikt Kongl. Brevven af den 4 December 1682 och den 1 Augusti 1728, utgår af kyrkorna i Halland, och till ett belopp årligen af omkring 66 R:dr af Konsistorium utdelas till studerande vid högre elementarläroverket från Hallands län; *Socknegångs-* eller så kallade *djeknepeningarne*, utgående från den del af Elfsborgs län, som hörer till Göteborgs stift, samt från Säfvedals, Askims och Östra Hisings härader, och till belopp årligen af omkring 444 R:dr af Konsistorium utdelas till studerande vid nämnde läroverk från samma orter, samt den så kallade *fattig-* och *premie*kassan, deraf årliga utdelningsbeloppet uppgått till 165 R:dr, särskildt nämnas följande:

a) *Hvitfeldtska Stipendiefonden*, om hvars tillkomst i det föregående är nämnt, och hvaraf afkomsten årligen utgör omkring 17,000 R:dr, som användes dels till stipendier åt Studerande från stiftet vid högre elementarläroverket och universiteterna, dels till arfvoden åt lärare och exercitiemästare vid läroverket, förökandet af dettas bibliothek m. m. Under åren 1856—60 utanordnades från denna fond stipendier med ett sammanräknadt belopp af 58,475 R:dr, arfvoden 3,375 R:dr och till läroverkets bibliothek samt bokuppköp af obemedlade skolgossar 1,511 R:dr 87 öre;

b) *Ramziska dito*, utgörande ett kapital af 1,125 R:dr, hvaraf räntan genom Biskopen och Justitieborgmästaren utdelas till stipendier åt studerande vid högre elementarläroverket;

c) *Faltzburgska dito*, utgörande ett kapital af 1,000 R:dr, deraf Konsistorium årligen utdelar räntan till sådane vid Göteborgs högre elementarläroverk studerande ynglingar, som utmärka sig för flit och goda seder;

d) *Svalhska dito*, hvars belopp utgör 3,200 R:dr, deraf afgälden är anslagen till understöd åt 4 de skickligaste och fattigaste ynglingar i Göteborgs trivialskola, som inkommit i 4:de klassen och äro födde i Marks eller Kinds härader. Medlen förvaltas af Biskopen samt läroverkets Rektor;

e) *Lemmiska dito*, utgörande ett kapital af 400 R:dr, derå räntan årligen utdelas till de mest behöfvande samt för dygd och flit utmärkte gossar i apologistklassen;

f) *Lundgrenska dito*, utgörande ett belopp af 50 R:dr, hvars ränta är anvisad till trivialskolan;

g) *Andersonska dito*, deraf räntan till belopp af 163 R:dr utdelas såsom understöd åt 8 studerande;

h) En af Handlanden *A. Borgenström* år 1856 *testamenterad fond* till belopp af 5,000 R:dr, deraf årliga räntan utdelas till studerande ynglingar.

Till stadens vålgörenhetsanstalter må jemväl räknas den år 1856 här stiftade *pantlåneinrättning*, afsedd att medelst lån mot billig ränta för de fattigare folkklasserna afvärja de förderfliga verkningarne af enskilde långifvares hemliga ocker. Enligt inrättningens räkenskaper utlånades under redogörelseåret 1860—61, i 22,124 poster, 152,505 R:dr, och under samma tid inlöstes, i 19,512 poster, ett skuldbelopp af 136,822 R:dr. Den vid bokslutet återstående utlåningssumman var 85,518 R:dr i 11,936 poster.

I det föregående är antydt, hurusom Göteborgs stad varit mån om att bringa folkskolan i ändamålsenligt skick; men ett annat, för arbetareklassens lyftning föga mindre verksamt medel, *arbetarebostäder*, har af detta samhälle med icke ringare värma omfattats.

Sedan, på framställning af f. d. Handlanden E. G. Lindström, stadens innevänare år 1847 iklädt sig ansvarighet för kapital och 4% ränta å en för ändamålet tecknad summa af 75,000 R:dr, samt stadens styrelse upplåtit passande tomtplatser i förstaden Vestra Haga, uppfördes på dessa tomter 10 större och mindre envåningshus af trä, innehållande 5 lägenheter med 2 rum och kök, 28 med ett rum och kök samt 16 enkla rum med spisar. Hyrorna bestämdes för 2 rum och kök till 9 à 10 R:dr i månaden, för 1 rum och kök till 6 à 6½ R:dr samt för ett enkelt rum till 4 R:dr. År 1849 upplåts för ändamålet en ytterligare tomt i Nya Haga, hvarest uppfördes 2:ne större tvåvåningshus af trä, jemte tvätthus, bakstuga och andra erforderliga uthus. Dessa boningshus innehålla tillsammans 40 lägenheter, deraf 16 utgöras af 1 rum med kök och skafferi samt 24 af 1 rum försedt med både spisel och kakelugn jemte skafferi. Till hvarje lägenhet hör utomdess egen vedbod och del i vind. Dessa lägenheter uthyrdes för 6½ à 7 R:dr i månaden för rum och kök, samt 4 à 5 R:dr för spiselrum. Bostädernas hyresgäster vid 1856 års slut voro 20 arbetskarlar, månadstjenare med flera dylika, 15 handtverksarbetare, 9 fabriksarbetare, 7 jernbärare m. fl. d., samt 38 enkor och äldre qvinnor. Samfällda antalet af hyresgäster uppgick till 308, hvaribland 106 barn under 12 år.

Den samhällsnyttiga saken har ytterligare i än kraftigare mån främjats genom en enskild mans, numera framlidne Grosshandlaren Rob. Dicksons ädla frikostighet. Genom 2:ne gåfvobref af den 28 Januari 1856 och 15 Juli 1857 anvisade han för ifrågavarande ändamål tillsammans 330,000 R:dr, hvaraf ⅔ skulle användas för Göteborgs stad och dess förstäder och ⅓ för Carl Johans församling. Enligt af Kongl. Maj:t fastställt Reglemente afser stiftelsen att med inflytande hyres- och räntemedel fortsätta byggandet af arbetarebostäder inom berörda kommuner, så länge behof deraf finnes vara för handen. För hvardera kommunen är en särskild Bestyrelse. Stiftelsen är för öfrigt ställd under kontroll af Landshöfdingen, som utser ledamöter i bestyrelserna och besörjer årlig revision af förvaltningen. För Göteborgs stad med förstäder började byggnadsföretaget år 1857, och den 1 Oktober 1858 voro till uthyrning färdige 6 tvåvåningars boningshus af timmer, uppförda i Vestra Haga, hvarje hus innehållande 8 hushållslägenheter, bestående hvardera af 2 rum och kök med nödiga uthus. År 1859 företogs ytterligare uppförande å närgränsande tomter af 8 byggnader af mursten, jemte uthus, innehållande 64 hushållslägenheter, hvardera af 1 rum och kök. Kostnaden för samtliga dessa byggnader är bokförd till 262,700 R:dr. — För Carl Johans församling började verkställigheten likaledes år 1857 med uppförande i Majornas 3:dje rote af fyra tvåvåningars hus af mursten, hvilka ock den 1 Oktober 1858 voro färdiga, kostande tillsammans 69,000 R:dr, och innehålla hvardera 8 hushållslägenheter om 1 rum och kök, källare och uthus, som uthyras för omkring 6 R:dr i månaden.

2. Uddevalla.

Staden är belägen i en af berg omgifven, vacker och fruktbar dal, nära utloppet i Byfjorden af den å, som efter staden har sitt namn.

Enligt mantalslängderna var *folkmängden* år 1846: 3,480, år 1850: 3,607, år 1855: 3,820 och år 1860: 4,392. Från 1846 till 1860 hade den alltså ökats med 912 eller 26½%. — Af någon egentlig *farsot* har staden icke sedan år 1834 varit hemsökt. Senare årens ökade rörelse och välmåga hafva uppnuntrat till *inflyttningar*.

Staden har 287 bebyggda och 21 obebyggda tomter. *Värdet* af hus, tomter och jord uppskattades år 1860 sammanlagdt till 2,590,110 R:dr.

Stadsjorden, 7 mantal, består af 5,197 tunnland, hvaraf 250 åker, 408 äng samt 4,539 skog och utmark. Den öppna jorden, som användes endast till odling af säd, potates och foderväxter, har under de sista tio åren betydligt stigit i värde.

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Potates.
Årliga utsädet har uppgifvits vara på tunnland..... tunna	½	¾	1	1	1	½
Skördebelp af utsädet i korntal på d:o	15:de	12:te	10:de	9:de	9:de	10:de

Prisen å skogsprodukter i orten hafva i allmänhet varit för en tolf plankor 6 R:dr, en tolf bräder 3 R:dr 50 öre, en famn ved af björk 15 R:dr, d:o al 13, d:o fur 12 och d:o gran 10 R:dr. Dagsverksprisen hafva under senare åren i allmänhet utgjort för karl 90 och qvinna 50 öre.

Stadens handel har på senare tid tillväxt. De hufvudsakligaste exportvarorna bestå af spanmål, trävaror och stål.

	Spanmål.	Plankor.	Stål.
	Kub.fot.	Tolfter.	Centner.
Åren 1851—55 utskeppades i medeltal	268,800	10,000	4,200
» 1856—60 » »	487,471	7,812	12,134

Importvarorna hafva förnämligast utgjorts af bomull, rått socker, sill, salt och stenkol. Införseln af bomull tog sin början först år 1858, efter anläggning i staden af ett bomullsspinneri, och af rått socker 1859, efter återupptagande af ett äldre sockerraffineri. Under åren 1858—60 infördes i medeltal 271,671 α bomull, och under de 2:ne sista af dessa år i medeltal 439,957 α rått socker. Under hela femårsskiftet infördes i medeltal årligen 8,468 centner sill, 13,895 kub.fot salt och 158,316 kub.fot stenkol.

Antalet af stadens egna fartyg, som vid 1850 års slut utgjorde 6 om 171 läster och 1855 4 om 122 läster, uppgick 1860 till 9 utrikes gående om 778 läster och 3 inrikes gående om 15 läster, jemte ångfartyget Uddevalla om 60 hästars kraft, hvarmed reguliera turer göras emellan Uddevalla och Göteborg.

Antalet af inklarerade fartyg utgjorde:

	1856.		1860.	
	Stycken.	Läster.	Stycken.	Läster.
Svenska	74	3,092	97	4,399
Utländska	80	2,624	42	1,856
Sunma	154	5,716	139	6,255

År 1860 uppgick stadens tulluppbörd utom konfiskationsmedlen till 55,912 R:dr 12 öre.

Å stadens område äro 15 fabriker anlagde, hvaraf 3:ne tillkommit under ifrågavarande femårsperiod. Af dessa nya anläggningar är i främsta rummet att nämna det mekaniska bomullsspinneri och väfveri, i förning med blekeri och färgeri, som blifvit anlagdt af Kampenhofs aktiebolag, hvilken anläggning utmärker sig ej allenast såsom en af de större i riket, utan ock för det storartade af byggnaden och beskaffenheten af tillverkningarne.

Samtliga fabrikernas tillverkningsvärde uppgick år 1860 till 782,361 R:dr, deraf på Kampenhofs aktiebolag ensamt belöper 597,657 R:dr.

Beträffande så väl fabrikerna som andra förädlingsyrken åberopas för öfrigt tab. N:o 7.

Antalet af Uddevalla stads *Handlande* med deras betjening samt *Handverkare*, inberäknade idkare af sådane näringar, som, utan att egentligen utgöra handverk, icke äro att hänföra till handel eller fabrik, jemte deras arbetsbiträden, har under nedannämnde tider förhållit sig sålunda:

	Handlaude.	Handelsbetjening.
åren 1831—40 i medeltal	47.	35.
» 1841—50 »	46.	44.
år 1855	58.	56.
» 1860	84.	73.

I afseende å klasseringen af dessa sistnämnda hänvisas till tabellen N:o 9 b.

Handtverksidkarne utgjorde:	Mästare.	Gesäller.	Läringar och andre arbetare.
åren 1831—40 i medeltal.....	86.	45.	87.
» 1841—50 »	76.	54.	79.
år 1855	69.	63.	85.
» 1860	66.	76.	95.

hvarförutom sistnämnde år handtverksidkande till sjelfförsörjning utgjorde ett antal af 34.

Numera hålles i Uddevalla endast en *marknad* om året.

De å stadens område förut befintliga 3 större *brännerier* hafva blifvit nedlagde, och å det ena idkas numera ett större bryggeri. Antalet af minuteringsställen för spritdrycker har under senare åren varit 22, och af utskänkningsställen 6. Afgiften har år 1860 uppgått till 4,628 R:dr 25 öre för de förra och till 17,137 R:dr 20 öre för de senare. Förtäring af rusgifvande drycker, som, att döma efter de vid stadens domstol förekomne fyllerimål, synnerligen af kringliggande socknars allmoges vid besök i staden varit missbrukad, anses emellertid på senaste tid, förnämligast bland stadens innevånare, hafva aftagit, sedan förbrukningen af öl och andra maldrycker blifvit mera allmän.

Allmänna *undervisningen* besörjes af:

1. ett lägre *Elementarläroverk*, hvarest lärarnes antal ökats till 6, utom exercitiemästare uti sång, ritning och gymnastik, samt lärjungarnes antal till 100;
2. 2:ne *Folkskolor* med 3 lärare och 165 lärjungar. Stadens utgifter för dessa skolor år 1860 utgjorde 1,338 R:dr 31 öre;
3. *Barnhusskolan och uppfostringsanstalten å Gustafsberg*, hvilken välgörenhetsinrättning genom donationsbref af den 10 April 1772 stiftats af Grosshandlaren i Uddevalla Anders Knappe och hans hustru Catharina Hegardt, och hvartill gäfvos icke blott Gustafsbergs landeri, jemte åtskilliga ängar å stadens grund, samt säteriet Gullmarsberg med 7 underlydande hemman i Skredsviks socken, utan ock åtskillig lösegendom och kapitaler, hvilka senare år 1860 uppgingo till ett belopp af 155,133 R:dr 33 öre. Vid denna inrättning, som förvaltas af en Direktör i samråd med Uddevalla Borgerskaps äldste, åtnjuta 30 gossar intill 16 års ålder fritt underhåll, vård och uppfostran samt undervisning af 2:ne vid skolan anställda lärare. Af årliga inkomsterna utdelas dessutom understöd till 120 fattiga barn inom länet med 25 R:dr till hvardera, hvarjemte 30 barn af olika ålder utpensioneras hos välkända och pålitliga fosterföräldrar på landet. År 1860 utgjorde inrättningens inkomster 18,988 R:dr 38 öre och utgifter 17,120 R:dr 11 öre;
4. en *Flickskola* stiftad år 1852 och underhållen medelst årliga bidrag af enskilde personer inom samhället. Omkring 80 flickor åtnjuta här undervisning af 2:ne lärarinnor i kristendom, skrifning, räkning och handarbeten;
5. en *Söndagsskola* inrättad för de å Kampenhofs fabrik arbetande barn, och hvarest af särskildt anställd lärare undervisning meddelas i kristendom, skrifning och räkning m. m.

Härförutom är af enskild person inrättad en mindre skola för undervisning, lämpad för ynglingar, som ämna inträda i handel.

Helsevården besörjes af 2:ne Stadsläkare, af hvilka den ene jemväl är Provincialläkare, samt de i staden stationerade Regements- och Lasarettsläkare; hvarförutom en examinerad Badaremästare förestår en här inrättad fältskärs- och barberarestuga.

I staden finnes ett *apothek*, som innehar 2:ne apotheksprivilegier.

Vid den å stadens område belägna *Gustafsbergs badinrättning* och *helsebrunn* åtnjuta 48 fattiga sjuka kostnadsfritt bad och bostad, hvarjemte så många fattige, som det åstunda, få begagna helsokällan.

Fattigvården bestrides på förut öfligt sätt, dels medelst utpensionering på landet af sådane fattighjon, som tarfva full försörjning, dels ock genom understöd i penningar eller förnödenheter åt dem, som kunna till någon del sjelfva bidra till sin bergning. Antalet af utpensionerade fattighjon år 1860 utgjorde 68, och antalet af dem, som samma år erhöillo bidrag till sin försörjning, 189. Fattigvårdens utgifter och inkomster afvensom understödstagarnes fördelning till kön och ålder utvisar i öfrigt tab. N:o 13.

I staden finnas för öfrigt följande *välgörenhetsstiftelser*:

a) *Elementarskolans donerade stipendiifond*, deraf årliga afkomsten, 99 R:dr, utdelas åt lärjungar vid skolan;

b) *Ingmanska donationen*, stiftad år 1842, hvarå årliga räntan, 60 R:dr, tilldelas ynglingar, som begagna samma läroverk;

c) *Brattska donationen*, stiftad år 1793, hvars årliga afkastning, utgörande 475 R:dr 50 öre, utdelas till mindre bemedlade äldre fruntimmer;

d) *Brukspatron J. Trahns donation*, stiftad år 1851, hvars årliga ränta, 90 R:dr, tilldelas ett äldre obemedlat gift par, företrädesvis bland de så kallade *pauvres honteux*;

e) *Handlanden J. Olssons donation*, stiftad år 1848, hvars årliga ränta, 60 R:dr, fördelas bland 6 medellösa enkör;

f) *Mamsell M. D. Evers' donation* af år 1846, hvars årliga ränta, 60 R:dr, tilldelas 5 fattiga fruntimmer;

g) *Fru Tranchells donation*, hvaraf årliga räntan, 12 R:dr, tilldelas 2 fattiga enkör;

h) *Kammarherren M. af Christiernins donation*, derå årliga räntan, 18 R:dr, tilldelas behöfvande inom samhället, efter Fattigvårdsstyrelsens bestämmande.

År 1859 stiftades i staden en *fliabank* med grundfond af 600,000 R:dr, dertill aktieägare tillskjutit $\frac{1}{2}$ och Rikets Ständers Bank $\frac{1}{2}$, och har denna inrättning haft ett gagneligt inflytande på rörelsen inom orten. År 1860 hafva på alla Konti uttagningar och utbetalningar utgjort 4,222,693 R:dr 14 öre, samt insättningar och inbetalningar 4,233,812 R:dr 80 öre.

En *sparbank*, genom enskildta bidrag stiftad år 1836, har under loppet af de 25 år, som den varit i verksamhet, vunnit den förkofran, att vid 1860 års slut beloppet af delägarnes insättningar utgjorde 342,196 R:dr och bankens enskilda kapitalfond 43,204 R:dr. Kapitalutlåningen uppgick samma år till 374,841 R:dr och förvaltningskostnaden till 2,010 R:dr. Å insättningarne utgör räntan 5 för hundra.

Vid den i staden inrättade *telegrafbyrå* utgjorde år 1860 antalet af afgangne telegrammer 1,274 och af ankomne 1,445.

Stadens allmänna *landsvägar* utgöra sammanlagdt ungefär $\frac{1}{2}$ mil i längd. *Skjutsningsskyldigheten* är upplåten på entreprenad, hvarför stadskassan har en årlig utgift af 325 R:dr. Antalet af utgångne skjutshästar har efter 1855 år efter år minskats och utgjorde åren 1856—60 i medeltal 625.

Genom mer och mer utvidgad *ångbåtsrörelse* har staden direkta förbindelser med Göteborg, Marstrand, Lysekil med flere kusthamnar.

Muddring af det genom staden löpande vattendrag har flere år på stadens bekostnad fortgått, hvarigenom fartyg af 10 fots djupgående nu mera kunna från Byfjorden uppgå till sjelfva staden.

Efter den ödeläggande brand, som öfvergick staden år 1806, har den blifvit regelbundet indelad och i synnerhet på senaste tid efter förnyade eldsvådor försedd med flere vackra byggnader. I anseende till de stegrade prisen å byggnadsmaterialier af träd hafva stenhus, såsom jemväl varaktigare, mera allmänt blifvit uppförde. För öfrigt har innevånarnes trefnad blifvit befrämjad genom flera förbättrade anstalter, såsom stadens belysning med gas, gatornas och kajmurarnes omläggning och de förras förseende med trotoarer m. m., och har, så väl härigenom som genom öfriga allmänna arbeten, stadens arbetareklass tillskyndats en icke obetydlig arbetsförtjänst.

3. Kongelf.

Stadens *folkmängd*, som år 1846 utgjorde 865 och år 1855: 932, var år 1860 ökad till 997, deraf 474 man- och 523 qvinkön.

Bebrukandet af den till staden donerade *jord*, som utgör 6 mantal med en ägovidd, utom de till stadstomter använda 65 tunnland och 26 kappland, af 1,381 tunnland 31,3 kappland, och hvarå i orten vanliga sädeslag, jemte potates och foderväxter, med fördel odlas, utgör ett af innevånarnes förnämsta näringsmedel.

Handeln har jemväl under de senare åren synbart ökats, äfvensom *handtverkerierna* befinna sig på en bättre ståndpunkt än tillföre.

Spannmål har utgjort den hufvudsakliga *utförsels*-artikeln. Föremålen för *införsel* hafva förnämligast varit fiskvaror och stenkol.

Nordre-elfs grunda utlopp har fortfarande varit hinder för en större *skeppsrörelse*. År 1860 hafva från utländska hamnar inklarerat 4 Svenska fartyg om tillsammans 280 läster och 13 utländska om 467 läster, samt till utländska orter utklarerat 25 Svenska fartyg om 1,596 läster och 30 utländska om 1,490 läster. Staden hade berörda år ej något eget fartyg.

Tulluppbörden uppgick 1851—55 i medeltal till 1,291 R:dr 34 öre, åren 1856—59 i medeltal till 1,493 R:dr 20 öre och år 1860 till 2,710 R:dr 4 öre.

Antalet af stadens *Handlande* med deras betjening samt *Handtverkare* och idkare af andra borgerliga yrken jemte deras arbetsbiträden, har nedannämnde tider utgjort:

	Handlande.	Handelsbetjening.	Handtverksmästare.	Gesäller.	Lärlingar och andre arbetare.
åren 1831—40 i medeltal	22.	4.	30.	4.	9.
» 1841—50 »	22.	13.	26.	8.	9.
år 1855	21.	17.	29.	12.	14.
» 1860	17.	18.	30.	13.	12.

hvarförutom 8 personer utan biträden idkat handtverk såsom försörjningsmedel.

Beloppet af *kronobevillningen* utgjorde:

	För handel.	För handtverk.
åren 1831—50 i medeltal	187 R:dr 50 öre.	119 R:dr 58 öre.
år 1855	254 » 50 »	112 » 50 »
» 1860	420 » 50 »	116 » 50 »

Undervisningsanstalterna utgöras af en *pedagogi* med en lärare, jemte en biträdande lärare, och i medeltal 30 lärjungar, en *folkskola* med en lärare och omkring 37 lärjungar, hvarförutan 2:ne *enskilda läroanstalter* finnas, en för flickor med omkring 14 lärjungar och en gemensam för gossar och flickor med 15 lärjungar.

Af den 1829 stadfästade s. k. *Sivertssonska stipendii-stiftelsen*, hvars tillgångar i frälseräntor och utlånt kapital uppgå till omkring 9,000 R:dr, användes afkastningen till understöd åt lärjungarne vid stadens pedagogi, enligt stiftarinnans föreskrift. Af det årliga arrendet för Bohus fästnings tomter, 121 R:dr, är öfverskottet utöfver den till Kronan med 4½ R:dr utgående tomtörefgift äfven bestämdt till fattiga barns uppfostran och öfverlätet för sådant ändamål till Folkskolestyrelsens förfogande.

Helsovården besörjes af en särskildt antagen Stadsläkare. Något allmänt sjukhus finnes icke.

Fattigvården handhafves efter å allmän sockenstämma i öfverensstämmelse med gällande fattigvårdsstadga fastställda grunder. För detta ämne hänvisas för öfrigt till tab. N:o 13.

Till *uppmuddring* af Nordre-elf ofvan Högebro har staden använt omkring 5,000 R:dr. För allmänna rörelsens befrämjande har staden derjemte visat berömlig sorgfällighet medelst torgs och gators planering, förbättrad stensättning, hamnbyggnadens utvidgning m. m. Bland nya byggnader förtjenar särskildt omnämnas en större och ändamålsenlig torkria för spanmål.

4. Marstrand.

Folkmängden, som år 1850 var 553 och år 1855 647, hade år 1860 ökat sig till 941, deraf 381 man- och 560 qvinkön, oberäknad den till Carlstens fästning hörande personal, som sistnämnde år utgjorde 114, deraf 41 man- och 73 qvinkön, förutom garnisonen och arbetskommenderingarne.

Den till Marstrandsön närbelägna *Koön*, 1 mantal krono oförmedladt, är till staden för mulbete done-rad. Den utgör en areal af 1,446 tunnland 10 kappland och innehåller åtskilliga bebyggda lägenheter, hvilkas utarrenderande bereder en årlig inkomst af 1,937 R:dr.

Staden har förlorat och icke kunnat återvinna någon betydelse såsom handelsplats alltsedan den tid, då den var privilegierad frihamn, och sillfisket jemväl upphört. Läget lämpar sig icke för bedrivande af någon vidsträcktare inrikes handel, och det enda här tjenliga föremål för industri i större skala synes numera vara storfiske. Stadens *ekonomiska tillstånd* har emellertid under ifrågavarande femårsperiod något förbättrats.

Af *exportvaror* är endast att nämna spanmål, deraf åren 1851—55 skeppades i medeltal 214,957 kub.fot, åren 1856—59 d:o 243,880 och år 1860: 53,396 kubikfot.

För direkt *införsel* från utlandet voro under nämnde tid ej andra föremål än sill från Norrige. För öfrigt har handeln varit inskränkt till utminuterung för ortens förbrukning af varor, hämtade hufvudsakligen från Göteborg.

År 1859 blef *nederlagsrätt* staden beviljad, men, såsom beroende af magasinsbyggnader, kom den under ifrågavarande tidskifte ej att begagnas.

Stadens *handelsflotta* utgöres af ett fartyg om 121 läster för utrikes sjöfart, och 3 båtar för inrikes sjöfart.

Tulluppbörden, som åren 1851—55 i medeltal var 2,824 R:dr, uppgick åren 1856—59 i medeltal till 6,044 R:dr 91 öre och år 1860 till 1,024 R:dr 25 öre.

Antalet af dem som i Marstrand idkat *handel* och *rörelse* utgjorde:

	Handlande.	Handelsbetjening.	Handtverksmästare.	Gesäller.	Läringar och andra arbetare.
åren 1831—40 i medeltal	12.	4.	14.	2.	2.
» 1841—50 »	9.	5.	15.	5.	6.
år 1855	13.	10.	15.	5.	6.
» 1860	10.	11.	15.	7.	6.

hvarförutom 4 qvinnor idkat nipperhandel, och 6 personer idkat handtverk, utan biträden, såsom försörjningsmedel.

<i>Bevillningen till Staten utgjorde:</i>	För handel.	För handverk.
åren 1831—1850 i medeltal.....	154 R:dr 59 öre.	88 R:dr 50 öre.
år 1855.....	206 » —	26 » 62 »
» 1860.....	255 » —	51 » 50 »

Rättigheten att utminutera och utskänka *bränvin* har emot afgift till stadskassan åren 1856—60 varit upplåten till bolag, som hållit 1 utminuterings- och 3 utskänkningsställen.

Staden har ett *lägre Elementar-läroverk*, der, uti 2 klasser en Rektor och en Kollega undervisat i medeltal 25 ynglingar, samt en *folkskola* och en af Göta Artilleri-Regemente underhållen *skola för artilleristbarn*, dessa 2:ne förenade, hvarest en lärare undervisat i medeltal 60 barn, hvarförutom ett så kalladt *barnhem* ny-ligen stiftats, der omkring 18 smärre barn blifvit af en lärarinna handledde.

För *helsovården* har staden sedan år 1849 gemensam läkare med garnisonen å Carlstens fästning.

I staden finnes ett privilegieradt *apothek*.

Fattigvården handhafves af en dertill utsedd komité. Till utgifterna anskaffas medel utöfver tillgänglig räntefärd å donerade fonder m. m. genom uttaxering å stadens innevånare (se tab. N:o 13).

Sedan den år 1843 af ett aktiebolag, med kapital af omkring 15,000 R:dr, anlagde *badinrättning* år 1857 öfverlätits åt ett nytt bolag med ett teckadt aktiekapital af 77,400 R:dr, har ett större ändamålsenligt badhus blifvit uppfördt. Derjemte finnes vid Arvidsvik på Koön en badinrättning, tillhörig ett annat bolag, och har antalet af badgäster vid båda dessa ställen årligen ökat sig, hvilket föranledt behof af större utrymme för resandes herbergerande, så att under åren 1856—60 26 större och mindre hus blifvit uppförda; hvarjemte för fotgängares bekvämlighet trotoarer anlagts utmed hamnkajerna och de mest besökta gatorna.

5. Strömstad.

Stadens *folkmängd*, som år 1846 utgjorde 1,309, år 1850: 1,298 och år 1855: 1,420, uppgick år 1860 till 1,683, deraf 737 man- och 946 qvinkön.

Å den staden tillydande *donationsjord*, hemmanen Boijar och Österöd, har någon tillökning i odlad mark icke ägt rum.

Stadens *handel* omfattar hufvudsakligast spanmål och andra lifsförnödenheter samt ved och timmer, som af närboende allmoge ditföras, hvaremot denna i staden förser sig med sina hushållsförnödenheter. Åren 1856—60 infördes i medeltal årligen 3,832 centner sill, 2,524 kub.fot salt, 105,861 & raffineradt socker, 34,477 kub.fot stenköl, 74,447 & tobaksstjelm m. m., och utskeppades 199,880 kub.fot hafre och 32,855 kub.fot andra sädesslag, 82,633 st. hummer och 111,898 & papper m. m. *Inklarerade fartygs* antal var under samma tid i medeltal 332 om tillsammans 4,047 läster, deraf Svenska 303 om 3,231 läster. *Tulluppbörden* omvexlade under berörde år från 7,705 R:dr till 28,597 R:dr och var i medeltal 24,737 R:dr. Förhållandet med stadens *handelsflotta* upplyses af tab. N:o 9 a. Ett ångfartyg (Strömstad) underhåller sommartiden förbindelse med Göteborg och Fredrikshall.

Tvenne *marknader* hållas i Strömstad årligen.

Stadens inkomst af *spritdryckers försäljning* användes till fattigvården.

Antalet af dem, som i Strömstad idkat *handel och rörelse*, utgjorde:

	Handlande.	Handelsbetjening.	Handtverksmästare.	Gesäller.	Lärlingar och andre arbetare.
åren 1831—40 i medeltal	25.	11.	28.	9.	15.
» 1841—50 »	26.	10.	27.	12.	19.
år 1855	25.	20.	31.	18.	23.
» 1860	16.	13.	27.	22.	17.

hvarförutom sistnämnde år 21 personer idkat handverk till sjelfförsörjning.

Bevillningen till Staten utgjorde:

	För handel.	För handverk.
åren 1831—1850 i medeltal.....	281 R:dr 30 öre.	97 R:dr 40 öre.
år 1855.....	269 » 25 »	121 » 87 »
» 1860.....	250 » 50 »	168 » 25 »

Staden har ett lägre *Elementarläroverk* med 2 lärare, jemte särskilde lärare i gymnastik, ritning och sång, en *folkskola* med en lärare, samt 4 *enskilda barnskolor*.

Läkarevården besörjes af en Stadsläkare jemte den i orten stationerade Provinsialläkaren. Den förstnämnde är tillika anställd såsom läkare vid stadens brunns- och badinrättningar, hvilka fortfarande åtnjtit allmänhetens förtroende och beredt en icke oväsentlig tillökning i stadens näringsutvägar.

Fattigvården bekostas hufvudsakligen genom stadens inkomst af bränvinsförsäljningsskatten, räntorna af fattigkassans kapitalfond m. m. Om denna kommunalförvaltning äfvensom om den i staden befintliga sparbanksinrättnings verksamhet lemna bifogade tabeller (N:is 12 och 13) närmare kännedom.

Stadens *hamn* har genom fortskyndade byggnadsarbeten blifvit försatt i fullt ändamålsenligt skick. Kostnaden härför är med stadens egna medel bestridd, utan annat understöd än ett vid 1857 års riksdag beviljad statslån å 15,000 R:dr.

Stadens alla *byggnader* äro med endast ett undantag uppförde af träd. De äro brandförsäkrade i stadernas allmänna brandstodsbolag i Stockholm. Staden tillhöriga fartyg försäkras deremot vanligen i utländska försäkringsbolag.

Göteborg å Landskansliet den 30 April 1862.

OL. IM. FÅHRÆUS.

C. M. Tilly.

Henr. Westin.

Tab. No 1.

FOLKMÄNGD.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.										
											Enligt de mantalslängder, som upprättats vid slutet af motstående år.									
											Den 31 December enligt uppgift af Presterskapet.			Hela folkmängden af			Deraf frie från mantalspengar.			Utskrifningsmanskaf.
											Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	
Å landsbygden.																				
1856	79,683	82,006	161,689	78,096	81,037	159,133	38,116	40,139	78,255	6,079										
1857	80,906	83,127	164,033	80,081	82,685	162,766	40,800	42,404	83,204	6,039										
1858	82,274	84,022	166,296	81,121	84,139	165,260	41,422	43,305	84,737	5,751										
1859	83,067	84,758	167,825	81,819	85,053	166,872	41,787	43,796	85,583	5,661										
1860	83,213	85,732	168,945	83,431	86,076	169,507	42,876	44,167	87,043	5,700										
I städerna.																				
Göteborg 1856	14,030	15,728	29,758	12,147	14,517	26,664	4,738	4,705	9,443	1,279										
1857	14,588	16,345	30,933	12,694	15,128	27,822	5,128	5,197	10,325	1,368										
1858	15,083	17,090	32,173	13,031	15,696	28,727	5,215	5,377	10,592	1,372										
1859	15,537	17,477	33,014	13,552	16,435	29,987	5,429	5,638	11,067	1,323										
1860	17,455	19,588	37,043	14,116	17,217	31,333	5,706	6,003	11,709	1,316										
Uddevalla 1856	1,672	2,265	3,937	1,640	2,221	3,861	767	974	1,741	111										
1857	1,704	2,306	4,010	1,642	2,240	3,882	724	939	1,663	136										
1858	1,762	2,382	4,144	1,778	2,339	4,117	835	990	1,825	117										
1859	1,774	2,426	4,200	1,823	2,319	4,142	862	953	1,815	118										
1860	2,026	2,603	4,629	1,975	2,417	4,392	935	1,034	1,969	131										
Kongelf 1856	409	505	914	454	490	944	177	203	380	3										
1857	410	510	920	447	495	942	176	204	380	7										
1858	408	505	913	462	498	960	181	211	392	10										
1859	420	505	925	483	501	984	197	214	411	8										
1860	434	513	947	474	523	997	193	218	411	5										
Marstrand 1856	415	500	915	335	469	804	165	207	372	21										
1857	438	517	955	347	491	838	184	227	411	19										
1858	454	528	982	370	500	870	197	234	431	26										
1859	479	559	1,038	382	550	932	203	268	471	23										
1860	515	563	1,078	381	560	941	205	273	478	22										
Strömstad 1856	658	846	1,504	647	849	1,496	308	435	743	59										
1857	686	879	1,565	664	876	1,540	320	455	775	64										
1858	716	904	1,620	693	902	1,595	346	459	805	56										
1859	733	911	1,644	737	905	1,642	370	448	818	52										
1860	761	939	1,700	737	946	1,683	366	475	841	44										
Summa i samtliga länets städer år 1860	21,191	24,206	45,397	17,683	21,663	39,346	7,405	8,003	15,408	1,519										
Summa i hela länet år 1860	104,404	109,938	214,312	101,114	107,739	208,853	50,281	52,170	102,451	7,218										

Tab. N:o 2.
JORDBRUK.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
I medeltal för 1856—1860.	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.
Årliga utsädet per tunnland af kub.fot	4,2	4,2	5,6	8,4	7,0		5,6	30
Årliga behofvet för länet till utsäde af »	15,814	53,939	123,446	417,851	39,654		50,910	242,407
Tuonland åkerjord, använde till odling af	3,765	12,842	22,027	49,744	5,665		9,090	7,215
Skördebelopp i korntal af utsädet	7:e	8:e	6:e	5:e	5:e		5:e	8:e
Årlig förbrukning på person i medeltal	14,0							

Anm. 1. Här begagnade blandsäden består af korn och hafre.
2. Utsädet af ärter och bönor verkställes i detta län till stor del sammanblandadt.
3. Emedan uppgifter till denna tabell från kronobetjeningen blott i ganska ringa mån kunnat erhållas, har den blifvit grundad på det sammandrag, som Hushållnings-sällskapet år 1859 insände till Finans-Komitén, med iakttagande att 30 procent, som de uppgifna beloppen af utsäden och skördar, enligt gjorda kontrollberäkningar, ansågos minst vara för ringa beräknade, blifvit tillagde, hvarefter åkerjordsarealen sedermera uträknats. I afseende å uppgifternas osäkerhet hänvisas för öfrigt till berättelsens text.

Tab. N:o 3.
BOSKAPSSKÖTSEL.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
I medeltal för 1856—1860.	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Getter.	Svin.
Antal vinterfödde, å landet.....	19,777	1,848	3,962	41,382	16,188	60,585	192	18,766
» » i städerna.....	264	13	118	643	100	156	10	233
Summa	20,041	1,861	4,080	42,025	16,288	60,741	202	18,999

Till Tab. N:o 4 SKOGSHUSHÅLLNING hafva, enligt hvad i berättelsens text sid. 12 finnes anfördt, några bidrag ej varit att lemna.

Tab. N:o 5.

DÖDADE ROFDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
År.	Björnar.	Vargar.	Lodjur.	Jerfvar.	Räfvar.	Mårdar, Hillrar och Her- meliner.	Uttrar.	Skjälär.	Örnar.	Hökar, Ugglor och Ufvar.	Falkar och Glador.	Belopp af utbetald belöning. R:dr Rmt.
1856	—	8	1	—	412	19	40	148	24	196	19	81
1857	—	1	—	—	544	13	58	107	37	177	13	149
1858	—	6	2	—	581	24	39	78	23	178	6	154
1859	—	4	1	—	683	26	67	81	44	227	23	236
1860	—	10	—	—	660	25	60	78	19	269	4	186
Summa	—	29	4	—	2,880	107	264	492	147	1,047	65	806

Tab. N:o 6.

AF ROFDJUR DÖDADE HUSDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
År.	Hästar.	Nöt- kreatur.	Får.	Getter.	Svin.	Gäss.	Ankor.	Kalkoner.	Höns.	Skadan beräknad i penning- värde. R:dr Rmt.
1856	9	33	343	6	8	152	131	8	1,233	5,744
1857	5	19	232	3	3	60	104	—	851	3,514
1858	10	36	384	6	1	107	98	3	1,017	5,834
1859	4	39	470	3	1	120	85	9	1,075	5,871
1860	8	18	419	5	—	93	70	32	916	4,822
Summa	36	145	1,848	23	13	532	488	52	5,092	25,785

Tab. No 7, A.

1) BERGVERK, BRUK, FABRIKER OCH MANUFAKTURINRÄTTNINGAR Å LANDSBYGDEN ÅR 1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
	Antal verk och inrätt- ningar.	Egare.		Mästare, arbetare och biträden af alla slag.			
		Enskilde.	Bolag.	Öfver 15 års ålder.		Under 15 års ålder.	
				Mankön.	Qvinkön.	Mankön.	Qvinkön.
		Bandfabrik	1	—	1	7	—
Bresiljefabrik	1	1	—	12	—	—	—
Färgerier	9	8	1	92	—	5	—
Garfverier	10	12	—	65	—	—	—
Jerngjuterier	3	6	1	67	—	20	—
Jernmanufakturverk	1	1	—	8	—	4	—
Oljeslagerier	2	1	—	32	—	30	—
Pappersbruk	3	3	1	170	161	11	8
Porterbryggeri	1	3	—	130	—	20	—
Repslagerier	4	4	—	19	—	23	—
Risgrynsquarn	1	1	—	10	—	—	—
Skeppsvarf	3	—	3	443	—	—	—
Skifferbrott	2	2	—	—	—	—	—
Sockerbruk	2	3	1	522	—	7	—
Spinnerier, Bomulls-	5	7	2	42	300	92	93
» Linne-	1	—	1	25	45	16	16
Stenhuggeri	1	1	—	70	—	—	—
Stålbruk, med 4 ugnar	1	2	—	35	—	—	—
Stångjernsverk	1	1	—	6	—	3	—
Såp- och tvålfabrik	1	1	—	8	7	—	—
Tobaksfabrik	1	1	—	4	—	5	—
Väfverier	5	4	4	70	473	36	37
Summa	59	62	15	1,637	986	285	154

Tab. No 7, B.

1) BRUK, FABRIKER OCH MANUFAKTURINRÄTTNINGAR I STÄDERNA ÅR 1860.

1.	2.	3.	4.	5. 6. 7. 8.						
				Antal verk och inrätt- ningar.	Egere.		Mästare, arbetare och biträden af alla slag.			
					Enskilde.	Bolag.	Öfver 15 års ålder.		Under 15 års ålder.	
							Mankön.	Qvinkön.	Mankön.	Qvinkön.
Bildhuggerifabrik Göteborg	1	1	—	1	—	1	—			
Bomulls-, ylle- och halfylle-fabriker »	6	4	2	6	372	—	9			
Borstfabrik Uddevalla	1	1	—	4	—	—	—			
Chokoladfabriker Göteborg	3	3	—	7	—	—	—			
Färgerier »	7	7	—	18	—	—	—			
» Uddevalla	3	3	—	12	—	—	—			
» Kongelf	2	2	—	3	—	—	—			
Garfverier Göteborg	2	2	—	12	—	—	—			
» Kongelf	2	2	—	8	—	—	—			
Hattfabriker Göteborg	3	3	—	8	—	—	—			
Jern-puddlingsverk (f. n. hvilande) »	1	—	1	—	—	—	—			
Kakelfabrik »	1	1	—	45	—	—	—			
Kattunstryckerier »	3	3	—	5	—	1	—			
Kemiskt blekeri »	1	1	—	18	—	—	—			
Kemiskt-tekniska fabriker »	2	2	—	2	—	—	—			
Korgfabriker »	4	4	—	9	—	—	—			
Korkfabriker »	2	2	—	21	—	—	—			
Lackerfabrik Uddevalla	1	1	—	5	2	—	—			
Lackfabriker Göteborg	5	5	—	2	—	—	—			
Mekaniska bomullsspinnerier »	2	—	2	2	284	—	52			
Dito jemte färgeri och blekeri Uddevalla	1	—	1	86	147	25	10			
Mekaniska verkstäder Göteborg	4	3	1	268	—	—	—			
Metallfabrik »	1	1	—	2	—	—	—			
Musikinstrument-fabriker »	2	2	—	30	—	—	—			
Nålfabrik »	1	1	—	3	—	1	—			
Portföljfabrik »	1	1	—	—	—	—	—			
Repslagerier »	6	5	1	43	—	10	—			
» Uddevalla	2	2	—	10	—	—	—			
Saltrafineringsfabrik Göteborg	1	1	—	3	—	—	—			
Segelduksfabrik »	1	—	1	1	13	—	1			
Senapsfabrik »	1	1	—	—	2	—	—			
Sockerbruk Uddevalla	1	—	1	16	—	—	—			
Spiegelfabriker Göteborg	7	7	—	14	—	—	—			
» Uddevalla	2	2	—	6	—	—	—			
Strumpfabriker Göteborg	2	2	—	2	104	—	—			
» Kongelf	1	1	—	1	—	—	—			
Stålinstrument-fabrik Göteborg	1	1	—	1	—	—	—			
Tapetfabriker »	4	4	—	60	—	—	9			
Tobaksfabriker »	21	13	8	301	—	121	—			
» Strömstad	1	1	—	2	—	—	—			
Tvål- och Såpfabriker Göteborg	2	1	1	3	—	—	—			
Tändsticksfabrik Uddevalla	1	2	—	6	—	6	2			
Urfabriker Göteborg	9	9	—	11	—	—	—			
» Uddevalla	3	3	—	8	—	—	—			
Ättikfabriker Göteborg	2	2	—	1	—	—	—			
Summa	130	112	19	1,066	924	165	63			

Tab. No 7, C.

2) HANDTVERKERIER Å LANDSBYGDEN ÅR 1860.

	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Mästare.	Mästares biträden af			Gernings- män.	Gernings- mäns biträden.	Idkare till sjelfför- sörjning.
		Gesäller.	Lärlingar.	Andra arbetare.			
Bogare.....	23	16	11	—	4	—	—
Bleckslagare.....	3	4	—	—	2	—	—
Bloockmakare.....	4	1	2	—	—	—	—
Borstbindare.....	2	—	—	—	—	—	—
Bryggare.....	3	—	—	—	—	—	—
Färgare.....	1	1	—	—	2	—	—
Garfvare.....	11	2	2	2	4	—	—
Gelbgjutare.....	1	—	—	2	—	—	—
Glasmästare.....	4	2	—	2	6	—	—
Guldsmeder.....	—	—	—	—	3	—	—
Kakelugsmakare.....	4	5	2	—	—	—	—
Kopparslagare.....	3	1	2	—	1	1	—
Korkskärare.....	1	—	—	—	—	—	—
Murare.....	—	—	—	—	27	—	—
Målare.....	14	1	1	—	27	—	—
Nålmakare.....	1	—	—	—	—	—	—
Orgelbyggare.....	2	4	2	1	—	—	—
Sadelmakare.....	2	1	—	—	6	—	—
Segelsömmare.....	8	1	3	—	—	—	—
Skomakare.....	19	2	3	13	210	27	13
Skräddare.....	13	1	6	5	223	3	11
Slagtare.....	1	—	—	2	—	—	—
Smeder.....	9	2	8	1	74	2	16
Snickare.....	15	4	7	—	151	—	4
Svarfvare.....	1	—	—	—	3	—	—
Tunnbindare.....	3	—	—	—	2	—	—
Urmakare.....	3	—	—	—	6	—	—
Vägmakare.....	—	—	—	—	5	—	—
Summa	151	48	49	28	756	33	44

Tab. N:o 8, A.

ALLMÄNNA VÄGAR, 1856—1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Längd i mil.				Kostnad för			
	Af hvarje slag af motstående vägar.	Af indelade, med skjutsstationer försedde vägar.	Af fulländade och afsynade nya vägar.	Af omlagde eller betydligt förbättrade vägar.	fulländade nya vägar.		omlagde eller betydligt förbättrade.	
					Af Statsmedel.	Af kommunernas medel.	Af Statsmedel.	Af kommunernas medel.
Vid periodens slut.		Under perioden.						
	Mil.	Mil.	Mil.	Mil.		R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.
Allmänna landsvägar	37,44	37,44	—	1,12	—	—	13,000	18,088
Häradsvägar	77,99	66,80	—	3,67	—	—	2,325	43,367
Socknevägar	39,36	—	0,50	0,13	—	2,000	—	400

Tab. N:o 8, B.

GÄSTGIFVERIER OCH SKJUTSNING, 1856—1860.

1.	2.	3.	4.	5.
	Gästgifveriers antal år 1860.	Antal hästar utgångne till		
		År.	Kungs- och kronoskjuts.	Gästgifveri-, håll- och reservskjuts.
Vid allmän landsväg	28	1856	924	50,133
» » häradsväg	56	1857	942	
» » sockneväg	2	1858	1,048	
I städer	4	1859	704	
Med införd skjuts-entreprenad	16	1860	693	18,407

Anm. 1. Antalet af utgångne skjutshästar har endast för femårsperiodens första och sista år kunnat uppgifvas, emedan dagböckerna för de mellanliggande åren icke varit fullständigt att tillgå.

2. Skjutsentreprenader hafva, utom i städerna Göteborg och Uddevalla, icke annorstädes kunnat tillvägbringas än i Göteborgs och Sunnervikens fögderier, nemligen 3 i det förra och 11 i det sednare.

3. Orsakerna till skjutsningens betydliga minskning utredas i berättelsens text.

Tab. No 9, A.

SJÖFART ÅR 1860.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
	Fartyg och båtar, begagnade							
	Till inrikes sjöfart.				Till utrikes sjöfart.			
	Antal.	Lästetal.	Besättning.		Antal.	Lästetal.	Besättning.	
Skeppare.			Sjöfolk.	Skeppare.			Sjöfolk.	
Landsbygden: Göteborgs fögderi	39	466	39	78	16	229	16	32
Inlands d:o	75	1,622	75	120	4	187	4	16
Oroust och Tjörns d:o	47	1,467	47	97	85	4,397	85	494
Sunnervikens d:o	18	161	18	42	44	1,894	44	181
Norrvikens d:o	108	1,188	108	151	48	1,833	48	240
Summa för landet	287	4,901	287	488	197	8,540	197	963
Städerna: Göteborg	—	—	—	—	137	20,044	137	1,421
Uddevalla	3	15	3	14	9	778	9	62
Kongelf	—	—	—	—	—	—	—	—
Marstrand	3	10	3	3	1	121	1	9
Strömstad	6	48	6	15	13	977	13	84
Summa för städerna..	12	73	12	32	160	21,920	160	1,576
Summa för hela länet	299	4,977	299	520	357	30,460	357	2,539

Anmärkning. Uti sammandraget inbegripas icke de fiskerifartyg som besöka Nordsjöbankarne. De utgjorde, enligt vederbörande fiskeri-tillsyningsmans uppgift, år 1860 ett antal af 128 med en besättning af 1,200 man.

Tab. No 9, B.

HANDEL ÅR 1860.

	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
	Grosshandel.		Minuthandel.		Handlande.											
	Antal.				Idkande både gross- och minuthandel.		Enligt § 3, mom. 1 af Handels-Ordningen.		Qvinnor, enligt § 4 af Handels-Ordningen.		Med in- och utländska varor.		Med landtmannavaror.		Med egna tillverkningar.	
	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.	Husbönder.	Bejening.
Landsbygden	—	—	—	—	—	—	—	—	17	4	88	56	29	23	18	8
Köpingen Lysekil	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	7	—	—	1	—
Stapelstäder: Göteborg	252	234	395	265	—	—	146	27	102	8	—	—	—	—	—	—
Uddevalla	13	14	71	59	—	—	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—
Kongelf	—	—	16	18	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Marstrand	1	1	9	10	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—
Strömstad	—	—	—	—	16	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	266	249	491	352	16	13	146	27	127	16	95	63	29	23	19	8

Salutorg äro i Göteborg 5, i hvardera af öfriga städerna 1, (i Marstrand hamnkajen).
Torgdagar i alla städerna Onsdagar och Lördagar, utom Kongelf och Marstrand, der dagar för torgtillförel ej äro bestämda.

Tab. No 10, A.

HEMMAN OCH JORDLÄGENHETER M. M. Å LANDSBYGDEN ÅR 1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Hemman och jordlägenheter af alla slag, efter olika natur, vid periodens slut och enligt nya jordeboksortduingen.	Hemman.			Antal			Uppskattningsvärde sista året.
	Mantal.		Brukningsdelar.	jordtorp.	backstugor.	andra lägenheter.	
	Oförmedladt.	Förmedladt					
Kronoegendomar.							
<i>Under allmän disposition.</i>							
Göteborgs fögderi	20,875	17,750	27	—	—	7	211,340
Inlands d:o	75,315	72,815	32	162	55	3	468,880
Orousts och Tjörns d:o	15,315	15,125	25	30	18	53	99,970
Sunnervikens d:o	74,667	66,250	77	211	51	8	359,760
Norrvikens d:o	59,875	51,125	75	92	30	2	240,135
Säger	246,047	223,065	286	495	154	73	1,380,085
<i>Under enskild disposition.</i>							
Göteborgs fögderi	1,441	1,066	3	38	15	119	204,830
Inlands d:o	2,711	2,210	12	10	6	24	10,185
Sunnervikens d:o	6,202	5,702	28	23	17	1	26,850
Norrvikens d:o	15,861	14,525	104	46	22	12	106,693
Säger	26,215	23,503	147	117	60	156	348,558
Summa	272,262	246,568	433	612	214	229	1,728,643
Skatteegendomar.							
Göteborgs fögderi	463,601	397,226	2,841	404	124	587	4,026,080
Inlands d:o	553,601	493,664	3,725	844	483	98	3,484,594
Orousts och Tjörns d:o	313,333	286,125	2,672	772	498	62	2,484,310
Sunnervikens d:o	516,381	461,048	2,447	1,314	606	204	3,230,310
Norrvikens d:o	603,639	513,100	2,401	1,161	375	423	2,773,885
Summa	2,450,555	2,151,163	14,066	4,495	2,066	1,374	15,999,179
Frälseegendomar.							
Göteborgs fögderi	93,125	80,875	371	107	68	290	1,297,420
Inlands d:o	88,250	82,000	352	160	85	14	286,366
Orousts och Tjörns d:o	123,854	115,229	491	257	130	22	561,670
Sunnervikens d:o	160,125	143,500	480	232	83	56	981,940
Norrvikens d:o	73,125	55,750	229	155	62	47	409,962
Summa	538,479	477,354	1,923	961	428	429	3,537,358
Anmärkning: Tillkommer, från Landshöfdingebostället Elfsborgs Kungsladugård afsöndrad, inom Carl Johans församling belägen jord fördelad i bebyggde lägenheter, till antal	—	—	—	—	—	733	2,842,190
Summa Summarum	3,261,296	2,875,985	16,442	6,063	2,728	2,765	24,107,370

Tab. N:o 10, B.

JORDOMRÅDE OCH EGENDOMAR M. M. I STÄDERNA ÅR 1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Tomter, jordar och lägenheter af alla slag sista året.	Tomter.		Jordar.					Uppskattningsvärde sista året.		
	Antal		Åker.	Äng.	Skog och beten m. m.	Summa jordareal.	Hemman- tal.	Af hus och tomter.	Af jordar.	Summa. R-dr Rmt.
	bebyggde.	obebyggde.								
Göteborgs stad	1,160	162	1,884 tunnland	Tillhopa 26 $\frac{1}{8}$ % kappl:d	540 tunnland 4 kappl:d	2,424 tunnland 30 $\frac{1}{8}$ % kappl:d	17	27,924,220	508,550	28,432,770
Kongelfs d:o	130	41	400	93	804	1,297				
Marstrands d:o	142	59	139 tunnland	Tillhopa 19 kappl:d	1,306 tunl:d 22 kappl:d	1,446 tunnland 9 kappl:d	1	483,846	12,000	495,846
Uddevalla d:o	287	21	250	408	4,539	5,197				
Strömstads d:o	277	12	62	64	138	264	2	549,740	23,000	572,740
Summa	1,996	295				10 629 tunnland 7 $\frac{1}{8}$ % kappl:d	33			32,670,996

Anmärkingar.

För Göteborg: Flere tomter i förstäderna hafva under senare tid blifvit delade och särskildte hus å de styckade tomterna uppförde; hvidan husens antal äro flere än uppgifna tomtantalet. Å flera af Landerilägenheterna hafva innehafvarne, emot årlig grundlega till dem, upplåtit åtskilliga byggnadsplatser som blifvit bebyggde, men hvilka platser icke äro i uppgifna tomtantalet inberäknade.

För Kongelf: Uti de uppgifna 93 tunnland äng äro inberäknade 12 tunnland utaf Bohus fästnings tomter samt Sälftufvan, och uti arealen, 804 tunnland skog och betesmark, äro intagne 20 tunnland äfven tillhörige Bohus fästnings tomter och Sälftufvan, hvarförutan stadsplanens areal innefattar 65 tunnland 26 kappland, samt impedimenta förefinnes med 19 tunnland 1 kappland; och är stadsplanens areal beräknad att motsvara 1 mantal.

Tab. N:o 11.

LAGA SKIFTEN M. M. ÅR 1856—1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
År.	Sökta skiftens antal.	Fastställda skiften.							Arfvoden till landtmätare och gode män för laga skiften.	Hela beräknade utgiftsersättningen
		Antal.	Skiftade mantal.		Skiftade egor.					
			Oförmedlade.	Förmedlade.	Inrösnings.		Afrösningsjord.			
					Åker.	Äng.		Odlingsmark.		
1856	54	50	42	42	8,392	5,420	306	40,630	15,357	30,808
1857	56	32	32	31 $\frac{1}{8}$	4,961	4,047	—	44,019	11,364	20,572
1858	49	77	54 $\frac{1}{8}$	54 $\frac{1}{8}$	11,674	6,703	681	74,870	24,243	39,825
1859	35	67	51 $\frac{1}{8}$	49 $\frac{1}{8}$	13,440	8,766	340	84,534	29,761	54,850
1860	24	48	55 $\frac{1}{8}$	54 $\frac{1}{8}$	10,193	5,269	1,400	55,716	26,724	54,320
Summa 1856—60	218	274	235 $\frac{1}{8}$	231 $\frac{1}{8}$	48,660	30,205	2,727	299,769	107,449	200,375

Tab. No 12.

SPARBANKER.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
	Antal delegare vid 1860 års slut.	Kapital- tillgång vid 1860 års slut.	Öfver- skott utöfver delegares andel vid 1860 års slut.	A f d e l e g a r n e									
				insatt belopp.					uttaget belopp.				
				1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.
Göteborgs, stiftad år 1820	9,229	1,894,898	113,090	502,451	531,195	544,671	594,836	552,814	398,963	544,570	585,688	452,534	578,414
Uddevalla, » » 1836	2,190	385,400	43,204	98,443	107,376	87,358	107,314	64,892	79,464	148,986	151,903	136,605	98,072
Strömstads, » » 1851	332	31,211	1,502	12,903	8,844	9,058	8,087	12,408	8,078	9,085	14,351	8,891	6,067
Marstrands, » » 1843	352	37,969	2,249	13,936	16,760	9,715	11,585	10,767	6,180	10,946	10,460	14,686	11,407
Morlanda sockens å Oroust, stiftad år 1856	81	2,052	311	1,525	1,549	804	462	679	—	336	399	432	2,205
Bro pastorats, stiftad år 1856	152	7,293	80	—	2,556	1,621	2,366	2,286	—	20	263	826	1,181
Summa	12,336	2,358,823	160,436	629,258	668,280	653,227	724,650	643,846	492,685	713,943	763,064	613,974	697,346

Tab. No 13.
FATTIGVÅRDEN.

År	1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	
	Fattigvården		Antal fattighus.	Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.										Antal af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning.		Fattigvårdens									
	gemen-sam för hela samhället.	delad på rotar.		Äldre personer vårdade				Barn vårdade i och utom fattighus.		Summa.		Summa af båda könen.				Inkomster.					Samtliga utgifter i och för fattigförsörjning.				
				i fattighus.		på annat sätt.										Afkastning af egen-dom, kollek-ter m. m.	Person-liga fattig-vårds-bidrag.	Värdet af till-skott efter hem-mantal.	Ersättning af stats-medel.	af annat fattig-vårds-sam-hälle.		Summa.			
m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	Sum-ma.	m.	q.	Sum-ma.	m.	m.	m.	m.	m.	m.	m.	
1856.	Göteborgs fögderi	16	5 på 22	8	33	41	91	116	129	122	253	279	532	208	368	576	4,573	16,677	12,734	349	6,282	40,615	39,840		
	Inlands d.o.	17	2 på 18	1	2	5	117	159	128	146	247	310	557	433	588	1,021	3,807	2,851	25,286	—	76	32,020	32,529		
	Oroust och Tjörns d.o.	14	1 på 14	2	—	—	52	72	97	71	149	143	292	302	491	793	4,463	3,853	12,140	130	—	20,586	20,461		
	Sunnervikens d.o.	16	5 på 23	2	1	1	72	105	131	120	204	226	430	279	536	815	2,490	2,595	21,358	101	32	26,576	26,525		
	Norrvikens d.o.	8	4 på 34	—	—	—	92	182	58	52	150	234	384	333	566	899	1,443	2,028	22,358	53	—	25,882	25,986		
	Summa för landet	71	17 på 111	13	36	47	424	634	543	511	1,003	1,192	2,195	1,555	2,549	4,104	16,776	28,004	93,876	633	6,390	145,679	145,341		
	Göteborgs stad	1		1	172	235	2	—	309				718			996	42,982	53,343		1,437		97,762	84,797		
	Uddevalla	1		1	—	—	14	19	10	23	24	42	66	19	167	186	2,401	4,400		—		6,801	7,788		
	Kongelf	1		1	3	6	6	11	4	6	13	23	36	7	13	20	429	1,619		—		2,048	1,990		
	Marstrand	1		1	6	8	1	—	2	1	9	9	18	kan ej upplysas.			807	880		300		1,987	1,977		
	Strömstad	1		6	3	12	3	13	5	4	11	29	40	10	23	33	3,068	—		—		3,068	2,868		
	Summa för städerna	5		10	184	261	26	43	364				878			1,235	49,687	60,242		1,737		111,666	99,420		
	Summa för länet ...	76	17 på 111	23	220	308	450	677	1,418				3,073			5,339	66,463	88,246	93,876	2,370	6,390	257,345	244,761		
1857.	Göteborgs fögderi	16	5 på 22	8	30	40	93	125	130	130	253	295	548	200	369	569	4,970	17,151	16,332	350	6,255	45,058	44,719		
	Inlands d.o.	17	2 på 18	1	2	4	115	172	123	143	240	319	559	428	603	1,031	3,716	3,128	27,034	—	251	34,129	33,381		
	Oroust och Tjörns d.o.	14	1 på 14	2	—	—	51	90	102	79	153	169	322	312	489	801	3,900	3,453	11,565	313	—	19,231	20,138		
	Sunnervikens d.o.	16	5 på 23	2	1	1	72	101	139	101	212	203	415	276	537	813	2,871	2,826	20,518	109	10	26,334	26,259		
	Norrvikens d.o.	8	4 på 34	—	—	—	116	229	45	37	161	266	427	318	533	851	1,923	1,999	22,167	62	—	26,151	26,106		
	Summa för landet	71	17 på 111	13	33	45	447	717	539	490	1,019	1,252	2,271	1,534	2,531	4,065	17,380	23,557	97,616	834	6,516	150,903	150,603		
	Göteborgs stad	1		1	177	251	2	—	307				737			978	39,111	53,384		1,416		93,911	88,382		
	Uddevalla	1		1	—	—	15	22	9	17	24	39	63	23	160	183	2,828	5,416		—		8,244	8,955		
	Kongelf	1		1	3	4	5	10	8	2	16	16	32	4	11	15	1,472	1,450		—		2,922	1,989		
	Marstrand	1		1	6	7	1	1	3	2	10	10	20	kan ej upplysas.			824	874		300		1,998	1,827		
	Strömstad	1		6	2	12	4	14	4	6	10	32	42	12	25	37	4,568	—		—		4,568	2,373		
	Summa för städerna	5		10	189	274	27	47	358				694			1,213	48,803	61,124		1,716		111,643	103,526		
	Summa för länet ...	76	17 på 111	23	221	319	474	764	1,387				3,165			5,278	66,183	89,681	97,616	2,550	6,516	262,546	254,129		

FATTIGVÅRDEN.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.		
År	Fattigvården			Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.									Antal af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning.			Fattigvårdens								
	gemen- sam för hela sam- hället.	delad på rotar.	Antal fattig- hus.	Äldre personer vårdade				Barn vårdade i och utom fattighus.		Summa.		Summa af båda könen.	Inkomster.									Samtliga utgifter i och för fattigförsörjning.		
				i fattighus.		på annat sätt.		m.	q.	m.	q.		m.	q.	Summa.	Afkastning af egen- dom, kollek- ter m. m.	Person- liga fattig- vårds- bidrag.	Värdet af till- skott efter hem- mantal.	Ersättning		Summa.			
				m.	q.	m.	q.												af stats- medel.	af annat fattig- vårds- sam- hälle.				
1858.	Göteborgs fögderi	16	5 på 22	8	36	29	88	131	132	136	256	296	552	205	376	581	5,081	15,487	16,986	292	6,250	44,096	43,191	
	Inlands d:o	16	3 på 26	1	3	5	121	187	132	153	256	345	601	481	612	1,093	3,502	3,795	27,155	—	70	34,522	34,096	
	Oronst och Tjörns d:o	14	1 på 14	2	—	—	49	78	89	85	138	163	301	286	481	767	3,238	3,988	11,016	284	—	18,526	18,782	
	Sunnervikens d:o	16	5 på 23	2	1	1	70	96	124	99	195	196	391	268	524	792	2,397	3,337	20,848	216	96	26,894	26,817	
	Norrvikens d:o	8	4 på 34	—	—	—	117	233	49	39	166	272	438	326	501	827	1,631	2,008	20,421	91	—	24,151	24,484	
	Summa för landet	70	18 på 119	13	40	35	445	725	526	512	1,011	1,272	2,283	1,566	2,494	4,060	15,819	28,615	96,426	883	6,416	148,189	147,370	
	Göteborgs stad	1		1	176	237	2	—	306				721			1,063	39,000	51,472		1,269	819	92,560	85,434	
	Uddevalla	1		1	—	—	14	21	11	16	25	37	62	28	151	179	2,600	5,450		—	—	8,050	7,984	
	Kongelf	1		1	5	6	4	13	6	3	15	22	37	3	7	10	2,363	1,102		—	—	3,465	2,104	
	Marstrand	1		1	5	6	1	1	3	2	9	9	18	kan ej upplysas.			985	790		350	—	2,125	1,914	
	Strömstad	1		6	3	12	5	12	5	7	13	31	44	12	28	40	3,856	—		—	—	3,856	3,424	
	Summa för städerna	5		10	189	261	26	47	359				882			1,292	48,804	58,814		1,619	819	110,056	100,860	
	Summa för länet ...	75	18 på 119	23	229	296	471	772	1,397				3,165			5,352	64,653	87,429	96,426	2,502	7,235	258,245	248,230	
1859.	Göteborgs fögderi	16	5 på 23	8	36	39	92	147	141	128	269	314	583	245	401	646	5,575	15,343	16,536	233	6,387	44,074	42,397	
	Inlands d:o	16	3 på 26	1	2	5	119	174	145	152	266	331	597	444	623	1,067	3,121	4,111	27,288	—	200	34,720	34,817	
	Oronst och Tjörns d:o	14	1 på 14	2	—	—	51	84	93	84	144	168	312	291	480	771	3,589	4,639	11,535	147	—	19,910	20,179	
	Sunnervikens d:o	16	5 på 23	2	1	1	69	96	122	100	192	197	389	280	518	798	2,609	3,424	21,864	187	18	28,102	27,543	
	Norrvikens d:o	8	4 på 34	—	—	—	112	249	50	41	162	290	452	289	502	791	1,281	2,032	23,157	113	—	26,583	26,824	
	Summa för landet	70	18 på 120	13	39	45	443	750	551	505	1,033	1,300	2,333	1,519	2,524	4,073	16,175	29,549	100,380	680	6,605	153,389	151,760	
	Göteborgs stad	1		1	185	240	2	—	298				725			1,132	50,735	50,949		1,266	—	102,950	87,820	
	Uddevalla	1		1	—	—	17	19	9	16	26	35	61	26	142	168	3,357	5,800		—	—	9,157	8,432	
	Kongelf	1		1	4	3	5	9	4	2	13	14	27	5	5	10	1,940	1,095		—	—	3,035	2,156	
	Marstrand	1		1	5	6	—	1	4	3	9	10	19	kan ej upplysas.			806	714		300	—	1,820	1,909	
	Strömstad	1		5	3	10	4	14	6	6	13	30	43	13	29	42	2,956	—		—	30	2,986	2,842	
	Summa för städerna	5		9	197	259	28	43	348				875			1,352	59,794	58,558		1,566	30	119,948	103,159	
	Summa för länet ...	75	18 på 120	22	236	304	471	793	1,404				3,208			5,425	75,969	88,107	100,380	2,246	6,635	273,337	254,919	

Fortsättning af Tab. No 13.

FATTIGVÅRDEN.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.		
År	Fattigvården		Antal fattighus.	Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.									Antal af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning.		Fattigvårdens									
	gemen- sam för hela sam- hället.	delad på rotar.		Äldre personer vårdade				Barn vårdade i och utom fattighus.		Summa.		Summa af båda könen.			Inkomster.					Samtliga utgifter i och för fattigförsörjning.				
				i fattighus.		på annat sätt.		m.	q.	m.	q.				m.	q.	Summa.	Afkastning af egen- dom, kollek- ter m. m.	Person- liga fattig- vårds- bidrag.		Värdet af till- skott efter hem- mantal.	Ersättning		Summa.
				m.	q.	m.	q.															m.	q.	
1860.	Göteborgs fögderi	17	4 på 20	9	36	46	91	153	147	145	274	344	618	262	461	723	4,420	18,705	16,224	244	6,423	46,016	46,684	
	Inlands do	16	3 på 26	2	2	5	120	170	144	162	266	337	603	460	667	1,127	3,160	4,485	27,932	54	306	35,937	35,418	
	Oroust och Tjörns do	14	1 på 14	2	—	—	57	79	100	86	157	165	322	294	454	748	3,681	4,967	11,219	204	—	20,071	21,297	
	Sunnervikens do	16	5 på 23	2	—	—	80	112	127	95	207	207	414	302	568	870	3,340	3,730	24,004	60	—	31,134	30,502	
	Norrvikens do	8	4 på 34	—	—	—	96	242	54	49	150	291	441	330	523	853	1,666	2,407	22,543	99	—	26,715	27,013	
	Summa för landet	71	17 på 117	15	38	51	444	756	572	537	1,054	1,344	2,398	1,648	2,673	4,321	16,267	34,294	101,922	661	6,729	159,873	160,914	
	Göteborgs stad	1		1	176	250	2	—	290				718			1,243	41,035	51,067		1,071	253	93,426	97,455	
	Uddevalla	1		1	—	—	22	16	14	16	36	32	68	20	169	189	3,444	5,800		—	—	9,244	7,928	
	Kongelf	1		1	4	3	6	9	6	3	16	15	31	4	9	13	1,913	1,159		—	—	3,072	2,227	
	Marstrand	1		1	4	6	—	1	4	4	8	11	19	kan ej upplysas.			708	848		300	—	1,856	2,215	
	Strömstad	1		5	2	12	4	15	5	6	11	33	44	14	31	45	4,173	—		—	109	4,282	3,103	
	Summa för städerna	5		9	186	271	34	41	348				880			1,490	51,273	58,874		1,371	362	111,880	112,928	
	Summa för länet ...	76	17 på 117	24	224	322	478	797	1,457				3,278			5,811	67,540	93,168	101,922	2,032	7,091	271,753	273,842	

- Anm. 1. Några få socknar hafva för ett eller annat år icke kunnat meddela specifika uppgifter, emedan räkenskap ej funnits kvar. I sammandraget har för dessa fall beräkningen grundats approximativt på närmaste års förhållanden.
2. Vid Göteborgs fattigvårdsinrättning har räkenskapen ej så blifvit uppställd, att de försörjda barnen kunnat till kön åtskiljas, i följd hvaraf sammandragsbeloppen i härmed gemenskap egande delar ej heller kunnat blifva annat än summeriska.
3. En och annan socken har, i stället för gemensamt fattighus, flere spridda små stugor, der fattighjon herbergas.
4. Å en del fiskelägen lemna fiskare det egentliga fattigunderstödet i långor, råckor eller andra fiskslag in natura omedelbart vid fiskefartygens hemkomst, utan fattigvårdsstyrelsens bemedling.
5. I många socknar är fattigvården så reglerad, att utom bidragen i penningar eller spanmål, s. k. matskott lemnas fattighjonerna, hvilka i sådant afseende kringgå från gård till gård och der vissa dagar eller veckor i sender njuta kost och vård. I en och annan socken njuta ock fattiga skolbarn försörjning å rotarne under skolterminerna.
6. I uppgifterna för Göteborg är icke inbegripen den enskilda fattigvårdsanstalt, som har namn af Fattighuset, ej heller någon af öfriga dervarande välgörenhetsstiftelser, utan endast hvad som är föremål för den allmänna fattigförsörjningen.